

T.C.

YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DÜRDANE IŞGIN

2019/ANKARA

KÜLTÜR FELSEFESİ BAĞLAMINDA KÜLTÜR BAKANLIĞI KÜLTÜR POLİTİKALARININ (2002-2017) İNCELENMESİ

DÜRDANE IŞGIN

TARAFINDAN

YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜNE
SUNULAN TEZ

FELSEFE ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

2019/ANKARA

ONAY SAYFASI

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

_____

Enstitü Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans derecesi için gerekli tüm şartları sağladığını tasdik ederim.

Prof. Dr. Halil Rahman Açar

Anabilim Dalı Başkanı

Okuduğumuz ve savunmasını dinlediğimiz bu tezin Yüksek Lisans derecesi için gerekli kapsam ve kalite şartlarını sağladığını beyan ederim.

Prof Dr. Halil Rahman AÇAR

Danışman

Jüri Üyeleri:

Prof Dr. Bilal SAMBUR (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi) _____

Prof. Dr. Halil Rahman AÇAR (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi) _____

Prof. Dr. Müfit Selim SARUHAN (Ankara Üniversitesi) _____

İNTİHAL

Bu tez içerisindeki bütün bilgilerin akademik kurallar ve etik davranış çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu beyan ederim. Ayrıca bu kurallar ve davranışların gerektirdiği gibi bu çalışmada orijinal olmayan her tür kaynak ve sonuçlara tam olarak atıf ve referans yaptığımı da beyan ederim; Aksi taktirde yasal sorumluğu kabul ediyorum.

Adı Soyadı : Dürdane IŞGIN

İmza :

ÖZET

KÜLTÜR FELSEFESİ BAĞLAMINDA KÜLTÜR BAKANLIĞI KÜLTÜR POLİTİKALARININ (2002-2017) İNCELENMESİ

Işgın, Dürdane

Yüksek Lisans, Felsefe Bölümü

Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Halil Rahman AÇAR

Eylül 2019

Bu tez, Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Politikalarının kültür felsefisi bağlamında incelemeyi amaçlamaktadır. Kültür felsefesi, kültürün yapısı, gelişimi ve olguları ile kültürün bireysel ve toplumsal yaşamdaki rolünü açıklamaya ve anlamaya yönelik felsefi çabalara gönderme yapar. Kültür politikası bir toplumun kültürel değerlerini, zenginlikleri korumak, geliştirmek ve geleceğe aktarmak; toplum içindeki aktörlerin kültürel haklarını korumak ile toplumu kültürle geliştirmek amacıyla yapılan politikaları kapsar. Kültür politikasının hedef ve amaçlarının dikkate alındığında, günümüz toplumlarındaki hayati önemi ortaya çıkmaktadır.

Bu araştırma, öncelikle kültür, kültür felsefesi ve kültür politikası kavramlarını kapsamlı bir biçimde ele alır, sonra Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın (2002-2017) yılları arasındaki kültür politikalarını bu bağlamda çözümler. Son olarak, araştırmacı ülkemizdeki kültür politikalarının eksiklikleri ve geliştirilebilir yönlerini gösterir.

Anahtar kelimeler: Kültür, Kültür Felsefesi, Kültür Politikası, Kültürel Haklar

ABSTRACT

INVESTIGATION OF THE CULTURAL POLICIES (2002-2017)

OF

TURKEY MINISTRY OF CULTURE

IN CONTEXT OF

PHILOSOPHY OF CULTURE

Işgın, Dürdane

M. A. , Department of Philosophy

Supervisor: Prof. Dr. Halil Rahman AÇAR

September 2019

This thesis aims to investigate the cultural policies of Turkey Ministry of Culture. Philosophy of culture refers to the philosophical efforts to explain and understand the structure, development and phenomena of culture and the role of culture in individual and social life. The purpose of cultural policy is to protect, develop and transfer the cultural values of a society to the future. Philosophy of culture that deals with culture on a critical and comprehensive manner can provide us the right cultural policies in this context.

This study at first discusses the concepts of culture, philosophy of culture and cultural policy, then analyze the policies of the Ministry of Culture between 2002 and 20017 years. Lastly, author try to show the deficiencies and developable aspects of cultural policies in our country.

Keywords: Culture, Philosophy of Culture, Cultural Policy, Cultural Rights

TEŞEKKÜR

Çalışmam sürecinde bana destek olan pek çok kişinin olduğunu belirtmeliyim. Öncelikle bu çalışmaya beni teşvik eden, araştırmamı tamamlayabilmek için tezin her aşamasında yanımda olan ve desteğini esirgemeyerek en iyi şekilde rehberlik yapan sayın hocam, tez danışmanım Prof. Dr. Halil Rahman Açar'a teşekkürlerimi sunarım. Eleştiri ve önerileriyle çalışmanın olgunlaşmasını sağlayan Prof. Dr. Bilal Sambur'a ve Prof. Dr. Müfit Selim Saruhan'a; çalışmam boyunca desteklerini esirgemeyen dostlarım Gülizar Şahin'e ve Hakan Küçük'e şükranlarımı burada belirtmeyi bir görev telakki ediyorum.

KISALTMALAR LİSTESİ

M.Ö. : Milattan Önce

M.S. : Milattan Sonra

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

AK Parti : Adalet ve Kalkınma Partisi

Çev : Çeviri

AB : Avrupa Birliği

BM : Birleşmiş Milletler

Vb. : Ve Benzeri

Yy : Yüzyıl

T.C : Türkiye Cumhuriyeti

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI ..... İİİ

İNTİHAL ..... İV

ÖZET V

ABSTRACT ..... Vİ

KISALTMALAR DİZİNİ ..... Vİİİ

İÇİNDEKİLER ..... İX

GİRİŞ 1

1. BÖLÜM : KÜLTÜR VE KÜLTÜR FELSEFESİ 4

1.1 KÜLTÜR NEDİR? 4

1.1.1 Tanım Sorunu 4

1.1.2 Kültürü Anlamlandırma 7

1.2 KÜLTÜR FELSEFESİ 13

1.2.1 Kültür Felsefesinin Tarihsel Gelişimi 14

1.2.2 Niteliği ve Problem Alanı 18

1.3 KÜLTÜR FELSESEFESİNE YAKLAŞIMLAR 20

1.3.1 Batılı İlk Kültür Eleştirisi Düşünürü: Rousseau 20

1.3.2 Pozitivist Kültür Felsefesi 21

1.3.3 Tarihselci Kültür Felsefesi 22

1.3.4 Eleştirel Kültür Yaklaşımları 26

1.3.5 Postmodern Kültür Yaklaşımları 33

2. BÖLÜM : KÜLTÜR POLİTİKALARI VE TÜRKİYE 39

2.1 Kültür Politikası Kavramı ve Gelişimi 40

2.2 Kültür Politikalarına Felsefi Yaklaşımın Gerekliliği 44

2.3 T.C. Kültür Bakanlığının Tarihsel Serüveni 48

2.4 Türkiye'de Kültür Politikaları 51

2.4.1 Ulusal Kurtuluş ve Yapılanma Dönemi (1920-1950) 52

2.4.2 Çok Partili Döneme Geçiş ve Siyasi Bölünmeler 1950-2000 53

2.5 AK Parti Dönemi Kültür Politikaları 2002-2017 55

2.5.1 AK Parti Hükümetinde Kültür Politikaları Çalışmaları 55

2.5.2 Kültürel Haklar 61

2.5.3 Dil 63

2.5.4 Din 65

2. 6 Kültür Bakanlarının Kültür Politikalarına Bakış Açıları 67

3. BÖLÜM : AK PARTİ KÜLTÜR POLİTİKALARININ KÜLTÜR FELSEFESİ AÇISINDAN ÇÖZÜMLENMESİ 71

SONUÇ 79

KAYNAKÇA 81

GİRİŞ

Kültür terimi var olma biçimlerini dile getirir. Kültür toplumlarca taşınan maddi veya manevi tüm öğeleri bir araya toplayarak; dil, din, sanat, ekonomi, aile gibi her topluma ait toplumsal yaşamın değişmezleriyle, kendi özgü yapısını oluşturur. Bu durum toplumsal var oluşun temeliyken, aynı zamanda toplumu oluşturan bireylerin ortak iletişiminin ve birlikte yaşamanın da zeminidir. Bu bağlamda, kültür bir değerler ağı, bu değerlerden oluşmuş bir anlam dünyası ve dolayısıyla bireylerin her hangi bir durumda yaşamaya karar vermeleri için yararlandıkları *anlamlar* bütünüdür. Topluma ait bireylere kendi değerlerine özgü kimlik kazandıran kültür, bireyin yaşama ve düşünce biçimlerini belirlerken aynı zamanda, insanın insanla, doğayla, teknikle, politikayla ya da sanatsal yaratılarla ilişkisini de belirler. Kültür insan bilincinin derinliklerine işleyerek, kendimizi, toplumu, zaman ve mekânı, evreni anlamlandırmamızı sağlayan dizgeleri verir.

Kültürün izlerini sürmek bir anlamda insanlık tarihinin düşünsel ve eylemsel temelde geçirdiği değişimlere ulaşmamızı sağlar. Tarihsel bir mirasla günümüz topluluklarında süregelen toplumsal krizlerin tezahür yeri kültürdür. Kültürün öznesi olan bireyler, artık öznel varlıkların ötesinde kültürel kimleriyle toplumsal ve siyasal alanda var olmaktadır. Kimilerine göre modernzimin çıkmazları kimilerine göre postmodernizmin bir sonucu olan bu durum, bugün dünya topluluklarının büyük bir kısmında küresel ölçekte, eş zamanlı yaşanan kürselleşme ve kültür endüstrisiyle daha da belirginleşmektedir. Küreselleşmeyle birlikte dünya toplulukları hızla tek tipleşmekteyken aynı oranda parçalanmaktadır. Artık politikleşen kimlikler, kamusal alanı giderek daraltmakta, ortak bir ufukta uzlaşmayı zorlaştırmaktadır. İnsan hakları, insan yaşamının değeri, hak ve özgürlükler, adalet, kimlik, tanınma, kişilik çatışmaları, savaşlar, açlık ve ekoloji gibi hem toplumsal hem de politik düzlemlerdeki sorunlar, toplulukların gündemini belirlemektedir. Toplumsal birliğin ve ortak varoluşun sebebi olan kültür giderek çatışmanın odağına dönüşmektedir. Bu sorunların sebeplerini çözümlemek aynı zamanda bu sorunlarla yüzleşip, gerçekçi çözümler üretmeyi denemek, kültürü felsefi açıdan çalışmanın önemini ve aciliyetini otaya koymaktadır.

Kültür felsefesi, kültürün mahiyetini, yapısını, gelişimini, olgularını, kültürel üretimin bilişsel yapısını, kültürel değerleri ve kültür-toplum ilişkisi ile kültürün bireysel ve toplumsal yaşamdaki rolünü açıklamaya ve anlamaya yönelik felsefi bir çabadır. Kültür

felsefesi; kültürü, tutarlı, mantıksal bir bütünlük içinde ve eleştirel bir bakışla ele almaya çalışır.

Kültürün yeniden yaratım potansiyeli, onun değişmeye ve gelişmeye açık işlevsel yönünün ifadesidir. Bu durum bir toplumun gelişme ve daha iyi yaşama ulaşma idealinin de temelidir. Bu zeminden hareket eden *kültür politikası*; toplumu geliştirmek için, mevcut kültürel değerleri koruyup zenginleştirmeyi ve geleceğe taşımayı, bir topluma kültürel kimlik kazandırmayı, aynı zamanda toplum içindeki farklı kültürel aktörlerin haklarını dikkate almayı, kültür ve sanat üretimini, kültüre erişimi ve katılımı eşit dağıtmayı amaçlayan politikalardır. Bu bağlamda taşınabilir ve taşınamaz tüm kültürel değerler, edebiyat, müzik, sinema, tiyatro, medya, sanatsal faaliyetler, kütüphaneler, müzeler, turizm vb. kültür politikalarının icraat alanına girmektedir.

Konunun önemine gelince, kültür politikası kavramı Türkiye'nin son yirmi yıllık siyaset gündeminde ağırlık kazanmıştır. Bu sebeple çalışmamın konusunu kültür felsefesi bağlamında T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı kültür politikalarının incelenmesi oluşturmaktadır. Araştırmam AK Parti döneminin kültür politikalarının "kültürel haklar" altında "dil" ve "din" alt başlıklarıyla sınırlandırılmıştır. İnsan hakları temelinde yükselen bir kavram olan kültürel haklar, bireylerin kültürel aidiyeti çerçevesinde sahip olunan dil, din ve etnik kökenin tanınmasını ve yasal olarak korunmasını amaçlar. Türkiye tarihinde erken Cumhuriyet döneminden başlayarak ancak yoğun olarak Ak Parti'nin bu başlıklardaki kültür politikasını kültür felsefesinin verdiği eleştirel perspektifle çözümlemeyi, bu bağlamda kültür politikalarının eksik ve geliştirilebilir yönlerini ortaya koymayı hedeflemektedir.

Çalışmada kültür, kültür felsefesi ve kültür politikaları üzerine bir kavrayış geliştirebilmek için yöntem olarak literatür taraması yapılmıştır. Konu alanındaki kitaplar ve konuya ilişkin makaleler, Kültür Bakanlığı'nın ve AK Parti hükümetinin resmi yazılı dokümanlar incelenmiş, Kültür Bakanlarının fikir ve tecrübelerine başvurulmuş ve nihayetinde değerlendirilmesiyle çalışma tamamlanmıştır.

Bu araştırma kültür politikalarına hazırlık ve uygulama sürecinde sistematik ve bütüncül felsefi bir kavrayışla bakmanın önemini üzerinde durmaktadır. Böylece kültür felsesi alanına katkı sunmayı amaçlamaktadır. İncelemem üç ana bölümden oluştu.

Birinci bölümde "Kültür Felsefesi" başlığında öncelikle kültür kavramının tanımını ve anlamını açıklamaya çalıştım. İnsanın eylemliliğin zenginliği ve çeşitliliği kültürü açıklamayı zorlaştırmaktadır. Bu sebeple kültür kavramını kendi tarihi içerisinde ve ona yüklenen anlamları takip ederek, kültür kavramı çözümlenmektedir. Kültür felsefesinin mahiyeti, niteliği, problem alanı ile bu alandaki temel sorunlar ve kültürü ele alış tarzları işlenmektedir.

İkinci bölümde Ak Parti'nin kültür politikası ve uygulamalarını incelemeyi amaçlamaktadır. Öncelikle kültür politikası kavramının tarihsel gelişimi ve kapsamı ile çerçeve sorunları tartışılmıştır. *Politika* ve *haklar* arasındaki ilişkinin düşünsel zeminini gösterebilmek için son dönem kimlik ve tanınma sorunlarını çalışan felsefeciler etrafında konu incelenmekte böylece kültür politikasının düşünsel bir zemine ihtiyaç duyduğunu göstermeyi amaçlamaktayım.

Kültür politikası kavramı yeni olsa da erken Cumhuriyet döneminden itibaren kültür politikaları uygulanmaktadır. Beş yıllık kalkınma planlarından yola çıkarak kültür politikaların Türkiye'deki gelişimi hem uygulama alanları hem yasal süreç bakımından değerlendirilmiştir. AK Parti dönemi, resmi belge statüsünde olan *Ulusal Türkiye'nin Kültür Politikası Raporu* ve Kültür ve Turizm Bakanlığı Strateji Planları ile Kalkınma Planları çerçevesinde incelenmektedir. Bu bağlamda kültürel haklar üst başlığında "dil" ve" dinle" ilgili politikalar araştırılmıştır. Üçüncü bölümde ise AK Parti kültür politikalarının kültür felsefesi açısından çözümlenmesini ve kültür politikalarının arka planını gösterilmeye çalışıldı.

Kültür politikaları, ülkemizin geleceği açısından hayati öneme sahiptir. Kültür politikalarının hazırlanma ve uyguluma süreçlerini daha nitelikli ve daha adil, ülkemizin sorunlarına yapıcı çözümler üretebilmesi için felsefi düşünce ve tutumu dikkate alması gerektiği düşüncesindeyim. Zira kültürün dinamik ve değişime açık yapısı her zaman eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Dürdane IŞGIN

1. BÖLÜM

KÜLTÜR VE KÜLTÜR FELSEFESİ

1.1 KÜLTÜR NEDİR?

1.1.1 Tanım Sorunu

Kültür kavramını tanımlamaya yönelik bakış açısındaki farklılıklardan dolayı tek bir tanımını yapmak zordur. Ancak kültür olgusu, felsefi bir bakış açısıyla düşünülmeye başlandığında kültür kavramının *mahiyetine* ilişkin ipuçların elde edilebilir. Kültür kavramı insan ve insanın faaliyetleriyle ilişkilidir. Dahası, bir insan olmadan kültür mümkün değildir. Kültürü açıklamaya yönelik tanımlar; kültürün doğa karşıtı, bireysel, tarihsel, toplumsal, evrensel, normatif, maddi ve manevi, sembolik, ideolojik, yapısal, iletişimsel gibi farklı yönlere atıf yapsa da, ortak bir yön yakalanabilmektedir. Ortak olan ve vurgulanan nokta, kültürün, insan dünyasını çevreleyen, insanı oluşturan ve "orada" olan bir yapı olduğudur. Bu yönüyle kültür, insanın kendisini kuşatan bütün gerçekliği daha da anlaşılabilir kılmak için insanileştirdiği, başka bir ifadeyle, insanın iç dünyasını çeşitli sembollerle dışa vurduğu temsillerden oluşan bir yaşama dünyasıdır.

Fakat burada başka sorunlar belirmektedir. Bir "gerçeklik" olarak kültür ele aldığında, kültürün tanımı, gerçekliğe yüklenen anlama göre de farklılaşacaktır. Benzer biçimde kültür kavramının işaret ettiği toplumsallığın, tarihselliğin ya da öznelliğin açıklanması ve bu noktada hangi kavramın kültürü anlamada temele alındığına bağlı olarak da kültürün tanımları değişmektedir. Kültürün mahiyetine anlamada kültür felsefesi, kültürün tüm yönlerini göz önünde bulundurarak katkıda bulunabilir.

Kültür kavramını açıklayabilmek için, sözcüğe yüklenen anlamların kökenine ve günümüzdeki kullanımlarına baktığımızda, kavramının tarihsel gelişime sahiptir. Geniş bir semantiğe sahip olan *kültür* sözcüğü pek çok dile Latince *cultura'dan* geçtiği kabul edilmektedir. *Cultura* yerleşmek, korumak, ibadet etmek, işlemek, ekip biçmek, yetiştirmek, eğitmek gibi anlamlara gelen Latince *colere fiilinden* türemektedir (Aslan, 2007: 94).

Antik düşüncede bu sözcüğün kökenleri, başlangıçta doğal büyümenin insan tarafından yönlendirilmesini, başka bir ifadeyle doğanın insan tarafından ıslahı ve böylece insanın emeğiyle, doğal olana eklediği *her şeyi* işaret etmektedir. Sonra terimin anlamı

zaman içerisinde insanın gelişimini kapsayacak şekilde genişleyerek, eğitimli olma durumunu ifade etmektedir. Bu genişletilmiş anlamda, "kültür" terimi ilk kez Antik Romalı hatip ve filozof Mark Tullius Cicero (M.Ö. 45), terimin kök anlamıyla bağlantılı olarak, insan ruhunun/aklının bakımı, işlenmesi ve eğitilmesi anlamında *insanın şekillendirilmesi* olarak kullanmıştır. Cicero'da, insan aklının eğitilmesini ifade eden *cultura animi,* insanın kendini olanaklarıyla, insan olarak yetiştirmesidir. Başka bir ifadeyle günlük dilde toprağın ekilişini belirten kavramı Cicero, insanın çeşitli beceriler ve felsefi akıl yürütmeyle kazandığı bir "akıl kültürü" (Özlem, 2012:159) olarak nitelendirdiği söylenebilir. Aynı zamanda bu yaklaşım kültürün modern kullanımlarına da referans noktasıdır.

Kültür sözcüğü çağdaş içeriğini 18. yüzyılda Fransız ve Alman düşünce geleneğindeki kullanımlarıyla kazanmıştır. 18. yüzyıla kadar bir şeyin durumunu ifade etmek üzere kullanılan terim, bu yüzyılda bireyin gelişimi/ formasyonu anlamında Fransız *Ansiklopedistleri'*nce kullanılmaya başlanmıştır. Öncelikle bireyin *doğal durumu* üzerinden anlaşılan kültür, giderek akıl, eğitim ve ilerleme gibi kavramlarla birlikte anılmaya başlandığı görülmektedir. Bu bağlamda kültür, bir millet veya sınıf ya da topluluk için değil, insanlık için kullanılmaktadır. Fakat Fransız düşüncesinde kültürden kasıt *uygarlıktır*. Eğitimle bir takım incelik ve beğeni kazanmış bireyi kırsal kesimde yaşayan insandan ayırt etmek için uygar kavramına başvurulmaktadır. Bu bağlamda uygarlık Fransız aydınlanmacılarına göre, doğa karşısında insanın oluşturduğu bilim, teknik ve politika alanda ulaştığı başarı ile insanlar için *ortak iyi*nin oluşturma çabasını ifade etmektedir. Alman düşüncesine Fransızca'dan giren *culture* sözcüğü, Fransızlar'ın aksine, daha çok ulusal kökenli entelektüel, manevi ve sanatsallığı ifade etmek için kullanılmaktadır (Cuche, 2013:9).

Kültür kavramına ek olarak *uygarlık (medeniyet)* teriminin ortaya çıkması, günümüzde de devam eden, terminoloji tartışmasını başlatmaktadır. *Civilisation*/ uygarlık, *civilite*/ kentli teriminden türemektedir. *Civilisation* Türkçeye kent anlamına gelen *Medine* sözcüğüyle ilişkili olarak *medeniyet* şeklinde geçmiş, daha sonra ilk Türk kavmi olan Uygurlara atfen *uygarlık* terimi olarak çevrilmiştir (Özlem, 2012:160-161). Kimi zaman aydınlanma ruhunun bir parçası olan *uygarlık* kavramı genel entelektüel, maddi ve manevi ilerlemeyi vurgulayarak kültürle eş anlamlı kullanılsa da, zamanla, siyasi, ekonomik ve teknik ilerlemeyi, giderek emperyalist görünüme bürünmesiyle de kültür karşıtı bir konuma dönüştüğü gözlemlenmektedir. Fransa ve Almanya entelektüel ortamında

şekillenen kültür ve uygarlık kavramları, kültür tartışmaların arketipi sayılabilecek evrenselci ve rölâtivist kültür yaklaşımlarının başlangıcını da oluşturmaktadır (Cuche, 2013: 10-11).

Kültür sözcüğünün kavrama dönüşmesi felsefe ve kültür bilimlerinin, kavramı sistematik bir biçimde ele almasıyla başladığı söylenebilir. Özellikle bu gelişme, insanın doğa karşısında bireysel ve toplumsal olarak yarattığı her şeyin *inşa edilmiş ikinci bir dünya* olarak tasavvuru ve tarihsel bir birikimle oluşmuş bu yaratıların (dil, din, bilim, felsefe, teknik, sanat, değerler, politika vb.) toplumsal hayatın farklı yönleri arasında etkileşiminin araştırılmasının sonucudur. 18. Yüzyılda aydınlanmacı çizgide, insan eylemliliği ve ahlakiliğinin rasyonel bir biçimde açıklama çabası, aynı zamanda kültürün de rasyonel bir temelde ele alınması anlamına gelmektedir. 19. yüzyılda ise kültürün ele alınışı bilimsel karakterdedir. Sorun alanı dönemin toplumsal, siyasal ve bilimsel gelişmelere bağlı olarak, kültürün ne olması gerektiğinin soruşturulması değil, insan toplumlarında göründüğü biçimiyle kültürün ne olduğunun tespit edilmesidir.

Kültürün tanımlarında bir yönden insan ve toplumun maddi ve manevi üretimlerinin arkasındaki *üretici zihinsel yapının* önemi vurgulanırken, aynı zamanda birey ve toplumun kültürle şekillendiğinin de altı çizilmektedir. Her toplum, kendi özgünlüğünü bir gelenek içinde ürettiği dil, din düşünce, bilim, teknik, sanat kavrayışı ile kazanmaktadır. Ernst Cassirer (ö: 1945) kültürü, ancak toplumsallaşma halinde ortaya çıkan ve tarih içerisinde sürekli değişen işaretler ve simgeler topluluğu olarak görürken (Köktürk, 2006:191), E. Burnett Tylor (ö:1917) ise, toplumun üyesi olarak insanın öğrendiği, edindiği, bilgi, inanç sanat, ahlak, gelenek; benzeri yetenek ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütün olarak tanımlar (Köktürk, 2006:117).

Çağdaş Türk düşüncesinde kültür kavrayışı, kültür ve uygarlık terimleri arasındaki çatışma üzerinden açıklanmıştır. Kültür ve uygarlık kavramları birbiriyle ilişkili olmakla birlikte temelde farklı olduğu kabul edilmektedir. Özelikle Türk düşüncesinde bu iki kavramın anlaşılması Ziya Gökalp'ın (ö:1924) tanımları doğrultusunda oluşmaktadır. Gökalp'a göre "harsı (kültürü), yalnız bir milletin dini, ahlaki, hukuki, akli, estetik, lisanî, iktisadi ve fenni hayatlarının ahenkli bir bütünü" olarak tanımlar. Ona göre milli bir kavram olan *hars* toplumun iç gelişiminde oluşan öz değer ve kurumları kapsamaktadır.

Medeniyet ise çeşitli kültürlerin karışmasından doğan milletlerarası yani beynelmilel bir olgudur (Toker, 2004:4).

Nurettin Topçu (ö:1975), medeniyeti insanların çalışarak elde ettiği teknik eserlerin bütünü, kültürü ise bireylerin sahip olduğu toplumsal ruhla kendi tarihleri içinde meydana getirdikleri değerler bütünü olarak tanımlar. Kültürün değerleri bilim, felsefe, sanat, ahlak ve dindir. Ona göre kendi kültürümüz bu tekniği yaratamadığı için, Batı medeniyetini taklit etmek zorunda kalmıştır (Topçu, 2014: 20).

Erol Güngör (ö: 1983), kültürü; inançlar, bilgiler, hisler ve heyecanlar bütünü olarak medeniyetten ayırmakta, Cemil Meriç (ö: 1987) ise, Batı kökenli kültür ve medeniyet yerine, *irfan* kavramını koymaktadır. İrfan insanın kendini tanıması, ön yargıların köleliğinden kurtularak olgunluğa açılan ilimdir. İrfan insanı insan yapan vasıfların toplamıdır (Meriç, 2015: 12).

İoanna Kuçuradi, kültürü kişinin kendisini inşa edebilmesi için olanaklar dünyası olarak ele almaktadır. Kapsayıcı bir yaklaşımla kültürü "bireylere insan olarak olanaklarını geliştirebilmeyi sağlayan etkinlikler bütünü" olarak tanımlar (Kuçuradi, 2017: 55).

Kültür tanımlamadaki farklı fikir ve referans zenginliği, Williams sözcüğün anlamının tarihsel gelişimi ve toplum yaşamındaki iz düşümüyle ilişkilendirmektedir. Çağımızda ise kültür kavramının bugün ki kullanımları, önceki bakış açılarına bağlantılı olarak, toplumsal düzenin kuruluşunda yer alan temel öğeler olduğu fikrinden hareket etmektedir. Kültür, bir toplumsal düzen içinde kendini yeniden üretmekte, yaşanmakta ve bireylerce paylaşılmaktadır. Bu bağlamda kültür; bir birey veya topluluğun entelektüel, ruhsal ve estetik gelişimini, entelektüel ve sanatsal faaliyetler ve bunların ürünlerini, bir insanın ya da topluluğun faaliyetlerini, inançlarını, davranışları ve iletişim koşulları oluşturan kısacası yaşam biçimlerinin tümü olarak kullanılmaktadır (Williams, 2017: 29-30).

1.1.2 Kültürü Anlamlandırma

Kültür fikrinin tarihi; toplumsal, ekonomik ve siyasal alandaki değişen koşullara yönelik bireyin ya da toplumların düşünsel ve duygusal tepkilerinin kaydı veya tepkisi olarak okunabilir. Başka bir ifadeyle bireyin, kendini çevreleyen yaşamı, kendi iç

donanımları ile alıp, onu, kendisi için yeniden üretmesidir. Yani kültür insan ve toplumların kendi öznelliğinden kalkarak oluşturduğu bir dünya tasavvuru olmaktadır. Bu bağlamda kültür, birlikte yaşamanın bir sonucu olarak belirmektedir. Aynı zamanda birlikte yaşamanın koşullarını da işaret ekmektedir. Giderek bireylerin ve bireyin dâhil olduğu toplumun varlık koşulu haline dönüşür. Böylece kültür, çeşitli faaliyetler, davranışlar ve aktarım biçimleriyle oluşan, sosyal hayatın bütün yapıları ve kurumları ile hareket eden, tarihsel olarak birikmiş bireysel ve sosyal deneyimleri doğrudan veya dolaylı belirleyen sembollerin alanıdır.

Etimolojik anlamda kelime; toprağı işlemek gibi kökten başlayıp, bireyin terbiye edilmesi ve sonrasında bir bütün olarak toplumun entelektüel, maddi ve manevi ilerlemesinin adı olarak da tanımlanmaktadır (Williams, 2017:27-28). Tarihin dönüm noktalarında yaşanan toplumsal sorunların merkezinde olan kültür, bu yönüyle bazı felsefi meselelerin de odağındadır. Özellikle özgürlük, kültürel determinizm, bireysellik, kimlik, etik, değerler, siyaset, politika, medeniyet, gibi bugünde tartışılan kavramların anlamlarının hem tarihsel gelişimi hem de felsefi olgular olarak ele alınması kültürden bağımsız düşünülememektedir.

Kültür kavramına yüklenen anlamlara baktığımızda dikkat çeken bir yön kavramın, insanlığın kültürleşme tarihinden itibaren, artmayı ve çoğalmayı vurgulamasıdır. Dolayısıyla kültür, gelişim, değişim ve bu bağlamda ilerlemeyi temsil etmektedir. Fakat bu ilerlemenin yönünü her zaman beklendiği gibi pozitif olamayabilir. Kültürün tarihine baktığımızda kavram kimi zaman insanlığın başarısını kutlamanın adı olurken kimi zaman da toplumsal krizlerin sorumlusu olarak eleştirilmektedir.

Batı düşüncesinde ilerleme fikri çerçevesinde kültür kavrayışlarında iki hâkim yön belirmektedir; evrensel bir kültür ideali ve kültürel rölativizm. Birincisi aydınlanma düşüncesinin paradigması doğrultusunda oluşan kültür kavrayışıdır. Bu yönüyle kültür, insan zihninin ve rasyonel yaşam biçimlerinin gelişimine bağlı olarak, bir bütün insanlığın ahlaki, estetik, felsefi, bilimsel, yasal ve politik bilincin gelişimini ve dolayısıyla da kültür, insanlığın ilerlemesinde taşıyıcı rolü üstlenmektedir. Başka bir ifadeyle bilginin ilerlemesine dayalı entelektüel bir kültürdür. Bu yönüyle evrensellik ideali, kültürel farklılıkları ve bunda doğan öznel değerleri dikkate almadan kültüre yaklaşmaktadır.

İkinci yaklaşım ise kültürün evrenselci perspektifte tarihsel gelişimine değil, farklı toplumlardaki karakteristik özelliklerine odaklanarak, değer ve pratiklerin kültüre göre

şekillendiğini vurgulamaktadır. Herder'le başlayan bu açıklama biçimi, kültürel görecelik, bugün postmodernistlerin de etkisiyle daha da yükselerek, kültür tartışmalarının ana odağını oluşturmaktadır.

Modern toplumda ilerleme, gelişme ve demokrasi adına yapılan çalışmalarda; insan hakları, kültürel haklar, kültürel kimlikler, yasal tanınma gibi konuların tartışma zemininde bulunun bu iki paradigma, insanın ve dolayısıyla sahip olduğu haklarının tanınmasında önemli rol oynadığı unutulmamalıdır.

Kültürün *öznesi* insandır. İnsanın ne'liği sorunu, insan ve kültürün birbirlerinden ayrılamayacağı ve her birinin tarihsel olarak birbirlerine bağlı olduğu gerçeğini işaret eder. Doğayı kendi yarar, niyet ve amaçlarına göre değiştirebilecek tek varlık sayılan insan, onu deneyim ve değerleriyle *anlamlı* hale getirmektedir (Özlem, 2012:163). Fakat giderek insandan bağımsız bir yapıya dönüşen kültür, bu yönüyle, insanı anlamlandıran ve inşa eden bir sürece dönüşmektedir. Felsefi düşünce önce nesne dünyasından başlayarak özne dünyasına, daha sonra ise özneler arası dünyayı araştırmaya yöneldiği ve böylece toplum ve kültürün, felsefenin ilgi odağına yerleştiği söylenebilir.

Kültürün bağımsız bir terim olarak kullanımı, özerk bir kavram olarak ele alınması, 18. yüzyıldan itibaren başlamaktadır. Bu anlamda yeni bir kavram olarak kültür kelimesinin ortaya çıkması ortaçağ ile modern çağın birleşme noktasındaki zihinsel ve toplumsal dönüşümde yakalanabilir.

Aydınlanma; hayatı anlama ve açıklama için *Tanrısal* olanın yerine *insan aklı* ve *deneyimiyle* oluşturduğunu koymaktadır. Temelleri Rönesans (14-16.yüzyıl)'la birlikte başlayan yeni dönem, ortaçağın mutlakçı algısının yerine küçük dünyaya sahip *birey*i esas almıştır (Eagleton, 2016: 18). Orta çağın Tanrı/din merkezli evren, toplum ve insan tasavvuru; kendini, insan merkezli bir evren, toplum ve birey anlayışına bırakmıştır. Rönesans'la başlayan bu kopuş sadece düşünsel alanda değil toplum-devlet düzeninde de ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Rönesans, ortaçağa özgü dinsel/Tanrısal yaşama kültürü yerine laik ve hümanist bir kültürü hedeflemiştir (Mejuyev, 1998: 31).

Yeni bir duygu olan *hümanizm* dinden bağımsız bir kültür oluşturmak, felsefeyi insan ve dünya üzerinden yeniden kurmak ve kültür bilimlerinin doğal bir sistemini temellendirmeyi hedeflemektedir. (Gökberk, 1998:188).

Felsefi temellerini Thomas Hobbes (ö: 1679), Rene Descartes (ö: 1650), John Locke (ö: 1704) ve İmmanuel Kant'ta(ö: 1804) bulan aydınlanma düşüncesi, bireyi dolayısıyla aklı, geleneksel otoritelerden ve bilme yaklaşımların gölgesinden kurtararak ele almaktadır. Epistemolojik karakterdeki bu yeni felsefede bilen bir varlık olarak insanın bilgiyi mümkün kılacak zihinsel süreçlerini *konu alanı* seçmektedir. Rasyonel epistemolojisinde Descartes kendilik olarak zihin nosyonuna odaklanırken, Locke bilginin oluşumunda deneyi önceleyerek, bilgi teorisini empirik temelde inşa etmektedir. Nihayetinde Kant'ın tüm insan deneyiminin dolayısıyla da bilimselliğin de temelinde, tarihsel olarak değişmeyen saf aklın kategorilerini sunmaktadır.

Yeni görünümüyle felsefe; bilim, ahlak, sanat ya da din tarafından ortaya konan bilme iddialarını temellendirilebileceği ya da reddedilebileceği bir görünüm kazanmaktadır. Böylece felsefenin tüm bilgi iddialarının toplamı olarak kültürün temeline yerleştiği söylenebilir. Kilisenin bilim üzerindeki tahakkümünün giderek azalması, Isac Newton'la (ö: 1727) birlikte kurulmaya başlayan doğa bilimi, daha özelde doğa felsefesindeki bilgi sorunu Kant'la temellerini bulmaktadır. Başka bir ifadeyle Newton'la kendi felsefesini özdeşleştiren Kant, doğa biliminin model alınarak bilginin ve bilmenin felsefi standardının belirlenmesini ortaya koymaya çalışmaktadır.

Aydınlanma, Kant'la birlikte toplumsal ideallerini, felsefi temele taşımaktadır. Kant'ın "Aydınlanma nedir?" sorusunu 1784'de yazdığı aynı başlıklı makalede cevaplamaktadır. Ona göre, "Aydınlanma, insanın kendi suçu ile düşmüş olduğu bir ergin olmama durumundan kurtulması" (Kant, 2000: 17) olarak tanımlar. Bu ergin olmayışı ise insanın kendi aklını özgür, dış otoritelerden bağımsız kullanmayışıdır. Kant'a göre aydınlanmış birey kendi aklına kullanmaya cesaret edebilendir. Aydınlanmanın sloganı haline gelen "Sapere aude! Aklını kullanmak cesaretini göster!" (Kant, 2000: 17) sözü, bağımsızlığını kendi aklıyla kazmak zorunda olan yeni bireyin ilanı olmaktadır.

Aydınlanmanın yeni idealinde özgür düşüncesinin önünde engel sayılan mit, önyargı ve hurafeyle dolu (dolayısıyla da bunları üreten ve kurumsallaştırdığı din) eski geleneklerin yerine, rasyonel düşünce geçmektedir. Bu bağlamda mevcut bütün kurumlar aklın ışığında sorgulanarak, aklın göstermiş olduğu çizgide ilerleyen bir kültür üzerinden, insanlığın birleşeceği iddiası kabul edilmektedir. İlerleme fikrinin hedefinde insanlığın daha iyi ve daha mükemmel bir uygarlığa doğru gelişebileceğine inanç yatmaktadır. Felsefi ve bilimsel temelinde ise insan doğasının birliğini iddiası hâkimdir.

İnsan uygarlığının ortak temel aşamalarını belirlemeye çalışan Gaimbattista Vico (ö: 1774), farklı kültürlerin aynı aşamalardan geçtiği iddiasını, insan doğasının tarih boyunca sabit olmasıyla ilişkilendirir. Rousseau ve Kant'ın rasyonelitesi ve bu alandaki kabulleri de yine insan doğasına ilişkin *a priori* temeller varsayımı üzerinden hareket etmektedir (Heimsoeth, 2012: 49). Adam Smith (ö: 1790), ise modern Avrupa ekonomik sisteminin ortaya çıkışında rasyonelliğin ilerici etkilerini vurgulamaktadır. Bu çaba, on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıl boyunca devam etmekte, Georg W. F. Hegel'in (ö: 1831) tarih felsefesi, Marx'ın ekonomik üretim biçimlerinin geliştirilmesi konusundaki materyalist teorisini de bu anlamda değerlendirilebilir. Kültür üzerine tartışmalar, başka bir açıdan özellikle J. Gottfried Herder'in (ö: 1803) kültürü, *kültürler* olarak yani çoğulcu yapısını savunmasıyla ilişkilidir.

Aydınlanma'nın evrensel insanlığın büyük tek yönlü kültür anlatısını eleştiriyle başlayan Herder, kültürel göreciliğin öncüsü sayılmaktadır. Ona göre insan doğasının kendisi tarihsel bir ürün, insanın farklı tarihsel gelişim dönemlerinde farklı davrandığını dolayısıyla da tarihselleşmiş bir insan doğası anlayışını savunmaktadır. Herder'e göre, her birimiz ait olduğumuz kültür yüzünden şuan olduğumuz şeyiz. İnsan toplumlarının organik doğasını ve toplumlar ve kültürler arasındaki etkileşimi vurgulayan Herder, evrenselliği, kültürel çeşitliliğin ortadan kaldırılması yönünden eleştirerek, yukarıda işaret edildiği gibi kültür yerine, *kültürleri* vurgular (Eagleton, 2016: 21).

Herder'in hem insan doğasının tarihselliği hem *çoklu kültürler* fikri, yeni Kantçı filozoflar Heincrich Rickert, Cassirer, Weber gibi düşünürlerde de görülebilir. Ayrıca kültür bilimlerine metodolojik temel arayan Wilhelm Dilthey (ö: 1911), insan hayatının anlamlı eylem ve sembolik ifadelerle kurulduğuna dikkat çeker. Dolayısıyla kültür bilimlerine doğa bilimlerinden farklı bir yöntemle, *hermeneutikle* ele almayı teklif etmektedir (Özlem, 2002: 27-28). Bu çizgide Heidegger, Gadamer, Strauss, Ricoeur ve Foucault'un yirminci yüzyılda önemli kuramlarla karşımıza çıkmaktadır. Bu gelenek, kültüre ve tarihe, anlam ve dil perspektifinden yaklaşmakta, *kültürün anlamını* insan eylem ve uygulamalarının yorumlanmasına bağlı olarak açıklamaktadır. Amaç, insan eylemliliğinin anlamını ve sembolik etkileşimin birbiriyle olan bağlantısını keşfedebilmek için tarihsel olayları ve eylemleri araştırmaktır.

Kültürün tarihsel yönü ile rölâtivist perspektifte ele alınması, yaşadığımız çağda kültür çalışmalarında hâkim değerler dizisi olduğu söylenebilir. Modernizmin ilerlemeci

idealinin insan yaşamına getirdiği yenilikler ve kolaylıkların yanı sıra götürdükleri hesaba katıldığında haklı olarak eleştirilerin odağı konumundadır. Aynı zamanda Batı düşüncesinin hâkim paradigması olan bu ideal bütün dünyayı sanki aynı süreçten geçtiği kabulünü varsayarak, bir yönden uygarlaşmayı temel ödev halini getirirken, aynı zamanda kendi uygar tanımına uymayanları dışladığı bir gerçektir. Fakat dünya topluluklarına baktığımızda her kültürün tarihsel gelişimi kendi içinde farklılaşmaktadır. Özellikle makro anlatılar yerine mikro düzeyde kültürün ele alınması, insan doğası ve kültürel kimliklerin tanınması anlamında gelişme olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda kültürün tekil mi veya çoğul mu; ya da evrensellik mi veya özgünlük mü; aynı zamanda kültür imlediği toplumu ele almada bilimsel paradigma mı yoksa daha başka metotlar mı olduğu kültür sorunlarının ana hatlarını belirler (Cuche, 2013: 24).

Toplumsal bir sorun olarak kültür, çağdaş süreçte yerini alan tüm halkaların ve ulusların karşında durmaktadır. Yüzleşmek zorunda olduğumuz, kapitalizm, küreselleşme ve gelişen iletişim ağları ile birlikte iyice belirginleşen, çokkültürlü bir dünyada sosyo-politik sorunlar, kültürel kimlik, ifade özgürlüğü, değerler; gelir dağılımdaki eşitsizlikler, savaşlar, göçler ve mülteci hakları gibi bir dizi sorun görülmektedir. Çağdaş felsefede daha çok *krizle* anılan kültür, yaşamın her alanındaki değişimlerin bir sonucu olarak, temelde sosyo-politik olarak, ortaya çıkan bu süreçlerin sonucudur. Bu değişimler; ilk planda sömürgeci emperyalist sistemin yerini alan kapitalizmin ve 20. yüzyılda görülen bilimsel ve teknolojik devrimlerin yaşama dünyasındaki yarattığı giderek artan modenizm bunalımı olarak tespit edilebilir.

Bauman'ın 'kültürel kriz' kavramı, "normatif muğlâklık, çiftdeğerlilik, tutarsızlık, bulanıklık, belirsizlik durumu ve bu durumun bir bütün olarak toplumun refahını ve bu toplumun üyelerinin doğru dürüst bir hayat sürmesini şu ya da bu şekilde tehdit eden, can sıkıcı bir durum" (Bauman, 2000: 159) olarak görmektedir. Bauman'ın vurguladığı bu ruh hali yaşama dünyamızdadır. Teknolojik ilerlemenin ve tüketim çılgınlığının nereye varacağının kestirilemeyişi, dünyadaki toplam üretim bolluğuna rağmen, fakirliğin giderek yükselmesindeki tutarsızlık; insani ilişkilerdeki değer yitimi, bireyin kendi ontosunu kaybedip zaman ve mekân içinde yaşadığı *anlam* ve *hakikat* kaybı, ancak bir kriz durumu olarak tanımlanabilir.

1.2 KÜLTÜR FELSEFESİ

Kültür felsefesi, kültürün mahiyetini ve anlamını inceleyen felsefenin bir dalı olarak konumlanmaktadır. Kültür felsefesinin mahiyetine yönelik şüpheler bulunsa da, insan eseri olarak kültürü ele alan Vico ve Cassirer'e kadar uzanan bir tarihi, bir evveliyatı ve hatta kavramlar tarihi bulunmaktadır. Bu durumun sebepleri olarak; kültür felsefesinin felsefe tarihi içinde göreceli genç bir disiplin olması, konu içeriği itibariyle böyle bir disiplinden şüphe duyulması ve uygulamalı kültür felsefesi olarak adlandırabileceğimiz kültür eleştirisin gölgesinde kalması olarak sıralanabilir. Bu noktada kültür felsefesinin tarihsel başlangıcı bağlamında iki eğilim öne çıktığını söyleyebiliriz:

1) İlki Rousseau'yla temellenen, 18. ve 19. yüzyıllarda "tarihsellik" bilinciyle kültürü, yani insani üretimler olan dil, bilim, teknik ve sanat, politikayı, tartışan *kültür felsefesi*dir.

2) İkincisi ise, doğa bilimlerinin açıklama modeline karşı, manevi ilimler olarak adlandırılan kültür ilimlerini *anlama*yla temellendirmeye çalışan *kültür felsefesi*dir. Dilthey'le başlar (Keskin, 2016: 81).

Wilhelm Perpeet, kültür felsefesinin 20. yüzyılın ilk yıllarında zirve döneminde olduğunu ve bu dönemde bütün felsefe alanına hâkim olan bir felsefe disiplini olduğunu söylemektedir. Bu bağlamda kültür felsefesinin sistematik olarak işlendiğinden ve her şeyin kültür kavramıyla atıfda bulunlduğu süreçi kasteder. Ralf Konserman ise kültür felsefesinin 20. yüzyılın yarısına kadar tartışmasız olduğunu, ancak kültür eleştiricilerinin kötümser tavrından dolayı (özellikle Frankfurt Okulunu kastetmektedir) değer yitimi yaşadığını belirmektedir (Keskin, 2016:83). Buna rağmen *kültür*, filozofların odağından düşmemektedir. Kuşkusuz, kültürün kaotik fakat bir o kadar da canlı bir sorun olarak kendini, son iki yüzyıldır filozofları meşguliyet alanına sunması, tarihsel ve toplumsal gelişmelerin artan hızı ve çokluğu dolayısıyla da kültürde yaşanan değişmeler ile ilişkilendirilebilir.

Kültür felsefesi ile ilgili tanımlara baktığımızda Ahmet Cevizci "Kültürün doğasını, gelişmesini, çeşitli tezahür ya da görünümlerini, kültür alanlarıyla olaylarını, felsefi yöntemlerle ele alıp analiz eden felsefe türüne verilen ad" olarak tanımlar (Cevizci, 1997:434). Doğan Özlem'e göre ise "Toplum halinde yaşayan insanın ve giderek insanlığın köken, ne'lik (mahiyet), nitelik ve tarih içinde geçirdiği değişimler üzerine

düşünülen her durumda, kültür felsefesinin alanı içinde bulunuluyor demektir." (Özlem, 2012:157). "İnsanın bilişsel ve normatif tarzlarının iç içe geçtiği tüm etkinlikler alanı olarak kültürü ele alan kültür felsefesi" (Özlem, 2012:184), bu görünümüyle diğer felsefi disiplinlere daha geniş bir soru ve sorun ağına sahiptir.

Felsefe sadece insanın varoluş soru ve sorunlarıyla değil, *kültürel problemlerle* de ilgilenir. İnsanın merak ve şüphesi doğadan kendine, önce kendi somut üretimlerine sonra da zihinsel eserlerine dönmesi, kültür felsefesinin çıkış noktasıdır. (Köktürk, 2006:127) Felsefe, ilk bakışta dağınık gibi görünen kültürün biçimlerini bir *theorie* etkinliği olarak düzenlemeye çalışmaktadır. Kültür felsefesi, kültürü konu alan disiplinlerin bulgularından yola çıkarak, kendi çözümleyici bakış acısıyla, toplum içinde yaşayan insanın tarihsel süreçte ürettiği dil, devlet, sanat, bilim, teknik, dini ve ekonomi gibi birçok kültürel olguları, olgular arasındaki bağlantıları sorgulayıcı bir çabayla ve sistemli bir şekilde incelemeyi hedeflemektedir. Ayrıca insanın tüm zihinsel üretim alanlarını göz önüne aldığımızda, bilim ve felsefe de kültür alanı olarak görülmektedir. Dolayısıyla felsefe üzerinde düşünmeyi de ifade eden kültür felsefesi kapsamı entelektüel alanı içine alacak kadar genişlemektedir.

1.2.1 Kültür Felsefesinin Tarihsel Gelişimi

Genç bir disiplin olan kültür felsefesine sistematik bir felsefi disiplin olarak felsefe tarihinin başlangıcından itibaren temel arama çabası, kültür felsefesinin tarihsel gelişimini de göstermektedir. Doğan Özlem'e göre kültür felsefesini geniş anlamda M.Ö. VIII. yüzyıla, Hesiodos'a kadar geriye götürmek mümkündür. Hesiodos şiirlerinde kendi dönemine kadarki geleneklerin farklı tarihsel görünümleri üzerinden bir analizle başlar. O, *İşler ve Günler* adlı eserinde tarihi ayırdığı beş dönemden biri olan Altın Çağ, diğer dönemlerin de model olarak özlemle andığı cennet çağıdır. Hesiodos'un mitolojik şiirinde dile getirdiği altın çağa özlem, esasında birçok eski dinde de vurgulanmaktadır. Bu aynı zamanda mitolojilerde ve dinlerde kültür değişmelerinin normatif bir değerlendirmesidir.

Özlem'e göre kültür üzerine ilk düşünsel yönelimler mitolojilerden ve dinlerden gelmektedir (Özlem, 2012:157). Romalılar döneminde Cicero'nun (M.Ö. 106-43), yazılarında ilk kez karşımıza çıkmaktadır. Ortaçağda ise düşünsel ilgi insan ve doğadan

metafiziğe kaymaktadır. Yeniden insana düşüncenin merkezine gelmesi Rönesans hümanizmiyle ile gerçekleşmektedir (Özlem, 2012: 165).

Kültürel olgular olan dil, mitos, sanat, teknik ve toplum üzerine felsefe tarihinin başlangıcından itibaren filozof veya düşünürlerin değerlendirmeleri olsa da, bu fikirleri kültür tarihini oluşturan aşamalar olarak değerlendirmek daha makuldür. Zira , "kültür" adıyla anılan ve insan dünyasının tüm unsurlarını kendi içinde toplayan bir kavrama henüz ulaşılamamıştır. Ancak 18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyılın başlarında oluşan tarihsel bir özne olarak *kültür bilinci*nden bahsetmek mümkündür. İnsanın bilgi ilgisinin kendine dönmesi; idealler ve normlar koyup kurumsallaşma yetisine düşünceyle ulaşması; kendini yine teorik, pratik, estetik ilgi ve yetenekleri doğrultusunda bir kültür içinde geliştirmesi ve kendini kültür öznesi olarak görmesi bu yüzyıllarda gerçekleşmiştir (Köktürk, 2006:114).

Kültür felsefesinin insancıl temelleri Batı'da Rönesans'sa kadar uzansa da, Batı düşüncesinde o dönemde kültür felsefesini gösterebilecek sistemli bir yaklaşıma rastlanmamaktadır. İnsanın tarihsel-kültürel bir varlık olarak sistemli bir şekilde ele alınması ilk kez Müslüman düşüncesinde Ibn Haldun'la, Batıda ise Vico'da kendini göstermektedir. Tarih ve doğa dünyasının farklı yöntemlerle incelenmesi gerektiğini savunan Vico, bu yönüyle konusu kültür ve tarih olan disiplinlerin önünü açtığını söyleyebiliriz. Dolayısıyla kültür bilimlerine temel arama çabası bu sürecin felsefi anlamda ilk aşamasıdır. Vico, *Yeni Bilim* eserinde 17. yüzyıl düşünce yapısının, insanı ve onun kendi eserlerini ihmal ettiğini, oysa sivil toplum dünyasının ise kesinlikle insan eliyle üretildiğini vurgular. Bu nedenle insan kendi ürettiği bu dünyayı bilmeli ve tanımalıdır. Ona göre her bir kültür kendi içinde tarihsel bütünlük taşır. Bu dünyayı doğadan daha iyi tanıyabileceğini iddia eder, zira Vico'ya göre; "tarih ve kültürün nedeni biziz" (Özlem, 2012: 72-73).

Vico'nun "insanın ancak kendi eserlerinde tam olarak bilinebileceği" (Özlem, 2012: 73) önermesi her ne kadar romantik bir söylem olarak kalsa da, yine de bu girişim kültür bilimleri ve kültür felsefesi için önemli bir gelişme sayılabilir. Bu döneme kadar tarihin veya sosyal yaşamın kurucu bir unsuru olarak kültür kavrayışından bahsedilmemiştir. Vico'daki sorunsal, kültür sözcüğünü felsefi anlamıyla ilk kez kullanan filozof olarak Herder'de net biçimde ortaya çıkmaktadır. Aydınlanmanın evrenselci tek yönlü kültür anlayışı, insanı salt akıl varlığı olarak tanımlamakta ve insandaki diğer ruhani güçlerini baskı altına aldığını belirten Herder, karşı çıkışla başlamaktadır (Özlem, 2012: 73).

Herder, Vico'nun fikirlerini genişleterek, insanın bilincinde yaşanan, kendini edebiyat ve sanatla gösteren büyümeyi tarihsel sürecin bir parçası saymaktadır. Çünkü ona göre "kendi yarattığımız bir dünya da yaşarız" (Özlem, 2012:166). Herder'e göre, coğrafya, iklim ve tarih tarafından şekillenmiş birbirinden farklı kültürler aynı zaman da insan doğasının *kendini ifade etme* olanağını taşımaktadır. Ona göre her halkın kendi tarihi olduğu ve bunun dil, sanat ve edebiyat formuyla ifade ettiklerini ve bunların ruhani veya sembolik olarak anlaşılması gerektiğini savunmaktadır. Bu yönüyle Herder'in bakış açısı insan bilimleri araştırmalarında özellikle tarih ve edebiyatın yeni bir temel oluşturduğunu ifade etmektedir (Watson, 2013:867).

Kültür bilimlerinin doğa bilimsel bilgi anlayışına karşı toplumsal-kültürel alanın doğasını kavrama çabası geliştikçe, bilgi teorilerinde ve felsefelerinde çeşitliliğin arttığı gözlemlenmektedir. Bu yüzden kültür felsefesinin şekillenme sürecinin bilim felsefesi ve bilgi teorilerinin yanı başında geliştiği iddia edilebilir (Köktürk, 2006:114). Bu nedenle, doğa bilimleri karşısında kültür bilimlerinin ödevi önce var olma hakkını elde etme, sonra da var olma mücadelesini sürdürme olarak belirginleşir.

Kültür felsefesinin asıl açılımı özellikle yeni Kantçı okullarla Alman felsefe geleneğinde kendini göstermektedir. Yeni Kantçı hareket, kültürü yeniden tanımlama çabası içinde, öncelikle doğa bilimsel nesneler karşısında kültürel olguların değerliliklerini belirlemeye yönelen, doğa bilimlerinin mantığının karşısına, kültürel yaşantının mantığını ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Kantçı temelden ayrılmadan kültürü dolayısıyla insanı yeniden yorumlama çabası, yani eleştirinin genişletilmesidir. Eleştirisel yaklaşımla bilim felsefesi, tarih, kültür bilimleri ve değerler öğretisini ele alan, Yeni Kantçı okullar, doğa bilimsel yöntemin eleştirisiyle birlikte, kültür bilimlerine ait bir epistemoloji geliştirme çabasındadırlar. Mesela Windelband kültür bilimlerinin mantık boyutunu, Rickert kültür bilimleri ve doğa bilimleri kavram mantığını, kültür bilimleri tarihselliği ile değer ilişkisini, Cassirer ise bilgi analizi yaparak kültür felsefesi yaklaşımı sunmaktadır (Köktürk, 2006:121-123). Dolayısıyla 20. yüzyıl felsefesinde kültür felsefesinin insancıl temelinde Yeni Kantçılığın izleri hâkim olduğu söylenebilir.

Aydınlanmacı paradigmanın yarattığı sosyal ve siyasal düzene, doğa bilimsel rasyonalizme ve klasizme karşı çıkışla başlayan *romantizmin,* kültür felsefesinin gelişmesinde katkısından da söz etmekten gerekmektedir. Çünkü "romantizm insanla tabiat arasında, nesne dünyası ile insanın iç dünyası arasında öz bakımdan birlik ve bütünlük

görür" (Aksakal, 2015: 20). İlerlemeci ve evrenselci idealler arasındaki *akıla* bir denge arayan Romantikler, insanın doğayı anlama yolunda içindeki "ruh"a kulak vermesini teklif etmektedirler. Bu yönüyle romantizmin bir tür kültürel *uyanışı* başlattığı iddia edilebilir. Herder'in odağında olan "her kültürün bir çekim merkezi vardır" önermesi bu akımın öncülü sayılmaktadır. Ona göre Her toplumun kendine has bir tini vardır, dolayısıyla insanın mensubu olduğu toplumu (dilini), zamanı (tarihini), mekânı (coğrafyasını) bilmesi gerekmektedir (Watson, 2013:868).

Friedrich Schelling'e göre gerçek doğa mekanik yasalarının hüküm sürdüğü bir makine olmaktan çok, organik oluşum ve biçimlenmeler dünyasıdır, organik oluşum ve biçimlenmelerin en yüksek basamağı da insana ait tarih ve kültür alanıdır. Schelling tarih ve kültür dünyasını rasyonel bir anlayıştan ziyade sezgi, hissediş, heyecan gibi yollarla nüfuz edilebileceğini iddia ederek, topluma egemen olan toplum ruhunu yakalamaya çalışmaktadır (Özlem, 2012:207). 19. yüzyılın entelektüel ortamında zirve yapan romantizmin bir sonucu olarak otantik "kültür" vurgusu geliştiği ve milli kültürün evrensel medeniyetten daha öncelikli olduğu yönündeki fikirlerin çoğaldığı görülmektedir. Seküler insanın estetik bir şekilde kendini ifade edebilme ihtiyacına ısrarla vurgulayan romantizm, kültürdeki millilik fikrinin öne çıkarmasıyla kültür felsefesi alanına katkı sağlamıştır.

Hegel, metafiziksel temelde tarih ve kültürden bahsederken; Marx kültür ve tarihi materyalist bir temeldeki ekonomik faaliyetler ve üretim ilişkileri üzerinden konumlandırmaktadır. Üstyapı olarak tanımladığı kültürel dünyayı, altyapı olarak gördüğü üretim ilişkileri ve sahiplerine bağlı olarak açıklamaktadır. Nietzsche ise Batı kültürü ve kültürel mirası toptan reddederek kültür tartışmalarına katılır.

20. yüzyılın başlarından itibaren kültür tartışmaları, kültürün imkânı üzerinden değil, Frankfurt okulu düşünürlerince kültür endüstrisi, kitle kültürü, tüketim toplumu, aydınlanma eleştirisi ve kitle kavramları üzerinden tartışılmaktadır. Marxist gelenek içinde Antonio Gramci ve Louis Althuser *kültürel iktidar*, *hegemonya* kavramlarıyla, Birmingham okulu ise *hermeneutik* gelenek içerisinde *kültürel çoğulculuk*, iletişim başlıklarında kültürü anlamaya çalışmaktadır. Postmodernist, postyapısalcılar ise kültürel görecelik üzerinden kültürü ele almaktadırlar. Ayrıca modernizm, küreselleşme eleştirileri ve medeniyetler çatışması tezleri de kültür tartışmaları etrafında şekillenmektedir.

1.2.2 Niteliği ve Problem Alanı

Kültür felsefesi kültürel dünyayı ve onun unsurlarını, bütüncül yaklaşımlarla çözümlemeyi hedeflemektedir. Bütüncül düşünme biçimi olarak da adlandırılan "kültür felsefesi, kültürün ne olduğu sorusuyla işe başlamaktadır. Kültürün imkânını, ortaya çıkışını, insanın kültürel varlık olma süreci ve keyfiyetini, kültürel hafızayı ve bilinci, kültürel eğitimi, kültür-siyaset ilişkisini, kültür tiplerini, kültürün tarihselliği ve güncel geçerliliğini, kültürle yaşama pratiği ilişkisini, kültürün cisimleşmesi açısından güncel yaşantı formlarının anlamını, kültürler arası karşılaşma ve etkileşimi ele almaktadır. Dolayısıyla Kültür felsefesinin merkezi problemleri kültür ve kültürün doğasıdır.

Günümüzde ise kültür felsefesinin güncel problemleri, "kültür krizi, kültürel yaşantıdaki problemler, mesela kültürel merkezsizleşme, özdeşlik, benzeşme ve ayrışma; kültürel yabancılaşma, kültürel şizofreni, kültürdeki oluş ve diyalektik, kültürdeki manevilik veya metafizik, kültür-medeniyet eleştirisi, kültürel haklar, kimlik ve ötekileştirme" olarak belirginleşir (Köktürk, 2006:128).

Kültür felsefesi Cassirer'e göre felsefe tarihi içinde en sorunlu olanıdır. O, bu belirsizliğin sebebini kültür felsefesinin genç karakterinde görür (Cassirer, 2012:222). Bu alanda sorulması gereken soruları belirsiz olduğunu varsaysa da en temel sorular: Kültür nedir? Kültür nasıl tanımlanır? Kültürün öğeleri nelerdir? Kültür nasıl çalışır? Kültürü incelemede yöntem ne olmalıdır? "kendimizi ne ölçüde gerçekten anlayabiliriz?" ,"Bizi biz yapan kültür müdür," "Farklı bir kültürde olan ötekiyi nasıl anlayabiliriz?", "Kültürel farklılıklar kabul edildiğinde nesnelliğin ölçüsü nedir?", "İnsan doğasının ortak bir yönü var mıdır?"

Sistematik kültür felsefesi başlığında ele alınan felsefi yaklaşımlar, çoğunlukla bu sorular etrafında belirginleşmektedir. Kültür felsefesi tarihi bu soruların peşinde olsa da hala aynı sorular açıkça ortada durmaktadır.

Kültür felsefesinin kapsamlı ve yoğun sorun durumunu, Wilhelm Perpeet üç yöne ayırır: Birinci yön, pozitif dogmatik kültür eleştirisidir. Ona göre, mevcut duruma ilişkin memnuniyetsizlik, kültür felsefesinin özünü belirlemektedir. Eleştirinin logosu olarak nitelendirdiği kültürden memnuniyetlesizlik ve bu yöndeki sorular kültür felsefesini, *felsefi kültür eleştirisi* olarak geliştirmektedir. İkinci yönü ise doğa bilimlerine karşı kendi yöntem bilgisini ve sistematiğini talep eden *kültür felsefesidir* ki daha çok bilimsel kültürün

alanıdır. Üçüncü yön ise kültür felsefesi, mevcut tarihsel-somut kültürlerin inşa sürecini araştırmaktır (Keskin, 2016: 81).

Kültür felsefesi incelediği olguların yapısı gereği *sınır problemi* yaşamaktadır. Çünkü o kültürü, kültür eserlerinden hareketle kavramaya çalışır. Kültürü inceleme konusu yapan sosyoloji, antropoloji, etnoloji ve halkbilimi gibi disiplinlerin verilerine muhtaçtır. Bu nedenle kültür felsefesinin sınırları genişlemektedir. Kültür felsefesi kültürel olguları sadece bilme iddiasında olmadığı için, problem alanında bulunan "kültürün doğası, kaynağı, içyapısı, gelişmesi ve diğer kültürlerle ilişkisi, kültürlerin ortaya çıkışı ve kendini gösteriş biçimleri, kültür eserleri ve tiplerine"(Köktürk, 2006:129) nitelikli felsefi çözümler üretmeyi hedeflemektedir.

Kültür felsefesinin felsefe disiplinlerinin içindeki yeri tartışmalıdır. Teorik ve pratik felsefe sınıflandırmasında, kültür felsefesini olgularının yapısı gereği, hem teorik hem pratik felsefeye dâhil olduğunu iddia etmek daha uygundur. Zira kültür felsefesi, bilincin kendini yaşama dünyasında somutlaştırmasını ve somutlaşmanın zihindeki sürecini, somutlaşan olguların toplumsal alandaki konumları ve işlevlerini, ayrıca bu olguların diğer bilinçlerle ilişkisini felsefi bir analizle yakalamak istemektedir.

Ayrıca kültür felsefesine yönelik çeşitli adlandırmalar da bulunmaktadır. "Sembol" kavramına odaklan Willfried Gessner, kültür felsefesini *semiotik* kültür felsefesi olarak tanımlamaktadır. İnsan dünyasının tüm formlarını içine alan bir teori arayışında olan Gessner, kültürün imkânını, insanın yapay işaret sistemleriyle kendine bir yaşam kurma yetisi üzerinden temellendirmektedir. Bu noktada insanı sadece *rasyonel bir varlık* olarak değil, aynı zamanda *sembolleştiren varlık* olarak tasarlamaktadır. Bir diğer adlandırma Perpeet'e aittir. Ona göre kültürü ve onu oluşturan düşünme formları bilmeye yönelme; *formel kültür felsefesi*dir. Perpeet, kültür olgularının içeriklerinden ziyade kültürel üretimlerin ve onları bilme yollarının temel mantığını araştırmaktadır. Formel kültür felsefecileri Weber, Rickert, Windelband ve Cassirer olarak belirtmektedir (Köktürk, 2006:135).

Kültür felsefesi yapma biçimlerine yapılan sınıflandırmada ise üç yön karşımıza çıkmaktadır:

1) Kültür kavramınına ilişkin felsefi tartışmaları kültür felsefesi olarak değerlendirme, Herder, Eliot, Toynbee bu eğilimdedir.

2) Kültür ilimlerine metodolojik zemin kurma çabaları olarak kültür felsefesi yapma biçimi, bu eğilimde Cassirer, Windelband, Rickert, öne çıkmaktadır.

3) Felsefi kültür eleştirisi faaliyeti olarak kültür felsefesi, Simmel, Spengler ve Ortega y. Gasset bu yönde değerlendirilmektedir (Köktürk, 2006:135).

1.3 KÜLTÜR FELSESEFESİNE YAKLAŞIMLAR

Kültür felsefelerini sistematik olarak ele almak ve sınırlarını çizmek her zaman kolay olmasa da genelde tarihsel, eleştirel, pozitivist ve postmodern temeldeki yaklaşımlar söz konusudur. Bu bölümde kültür felsefelerine yaklaşımlar değerlendirilecektir.

1.3. 1 Batılı İlk Kültür Eleştirisi Düşünürü: Rousseau

18. yüzyılın ortasında kültür ve eleştirinin ilişkisi belirginleşmektedir. Bu bağlantının en önemli temsilcisi olan J.J. Rousseau ve onun *doğaya dönüş* düşüncesi, ilk modern kültür eleştirisi olarak karşımıza çıkar. Kültür, kritik ve kriz kavramları arasında tarih boyunca bir bağıntının olduğu gerçeği karşısında, kültür ve eleştirinin yan yana gitmesi kaçınılmazdır. Bu durumun Batı'da Rousseau ile başladığı iddia edilmektedir (Keskin, 2016: 77).

Kültür ve toplumun değişime ve müdahaleye açık yönünü negatif bulan Rousseau, ne kadar özgür irademizle yaşadığımızı düşünsek de aslında yanılgı içinde olduğumuzu hatırlatır. Rousseau'ya göre, insanlığın bu duruma gelmesinin nedeni insanlar arasında sonradan oluşan eşitsizlik ve bu eşitsizlikle birlikte insan özgürlüğünün kaybıdır. Ona göre "İnsan özgür doğar, oysa her yanda zincire vurulmuş durumdadır" (Rousseau, 1999: 29). Sivil dünyanın ve devletin özgürlük üzerindeki engellerini imleyerek sorunu *politik eşitsizlik* olarak görmektedir. Oysa ona göre "İnsanın özgürlüğünden vazgeçmesi demek, insan olma niteliğinden, insanlık haklarından, hatta ödevlerinden vazgeçmesi demektir" (Rousseau, 1999: 38).

Doğal durumdan yurttaşlık sürecine geçişte oluşan benliğinin sorgulanması, Rousseau için, insanın kendi gerçek doğasını tanımasını sağlayacaktır. Zira insan doğası gereği iyidir, Hobbes'in kötümserliğine karşı, ancak toplumsallaşma sürecinde bozulmaktadır. Kendini tanıyan birey nasıl bir yaşam süreceğine kendisinin karar vererek, yani kendi yaşamına kendi istenciyle yönlendirebilecektir. Fakat Rousseau'ya göre kendi doğasından uzaklaşmış uygar bireyin kendini tanıması kolay bir iş değildir. Bu nedenle o, insanın daha mutlu olduğu günlere, doğal haline, bakmayı teklif etmektedir.

Rousseau göre doğal haldeki insan, iş bölümü ve özel mülkiyet aracılığıyla sivil toplumu yaratmış, fakat olumsuz anlamda, bu sivil toplum tarih içerisinde efendi-köle ilişkisininin de sebebidir. İnsanlığın özgürlüğü önünde engel olarak gördüğü bu durum, aynı zamanda tarihin bir sonucudur, ancak bu nokta ayrıcılıklara dayalı tüm sistemler reddedilerek aşılabileceğini iddia eder. Ancak insan doğasının özü de bu kültürde bulunmaktadır. O mevcut durumu analiz edip, olumsuzlukları göstermek ve kurtuluş yolunu aramaktadır (Rousseau, 1999: 57). Bu düşünceleriyle Rousseau, kendisinden sonra birçok filozofu ve felsefi geleneği etkilemiş, kültüre eleştirel yaklaşımın temelinin atmıştır.

1.3.2 Pozitivist Kültür Felsefesi

Akıl ile olgularla ilişkin gözlem ve deneyle *tek* ve *mutlak doğruyu* bulma ve nesnellik ideali üzerine kurulu pozitivist düşünce 19. yüzyılda Comte ile sosyal ilimler alanına, 20. yüzyılda ise felsefe geleneğine (Viyana- Berlin Çevresi) hâkim olmaktadır. Newton'la birlikte şekillenen yeni bilimsel paradigma, bilimsel düşüncenin yasalılığı, aynı zamanda yasalı bir evren tasarımı, 18. ve 19. yüzyılda determinist evren düşüncesini güçlendirmektedir. Felsefi bir görüş olarak pozitivizm, olguları bilinebilen ve üzerinde inceleme yapılabilecek tek obje olarak kabul ederek bilimi yegâne geçerli bilgi türü olarak temele almaktadır (Cevizci, 2012:204). Dolayısıyla pozitivizm açısından felsefe, bilimsel yöntemin kullanılması gerektiğini iddia eden bir bilgi türüdür. Felsefi incelemenin bilme değerini yadsıyan bir eğilim olarak pozitif görüşün temel önermesinde *ölçülebilir* olanın *öngörülebilir* olması vardır. Bu haliyle pozitivizm, metafizik (veya bilimdışı kabul ettiği her şey) ile bilim arasına, deney yoluyla çözülemeyeceği için kesin sınırlar koymaktadır (Ural, 2012: 55).

Toplumdaki sorunları düşüncesinin ilgi odağına alan Sait Simon, özellikle Fransız devrimi'nin yarattığı hayal kırıklığı sonucu, insanı ve kültürü, bilimin bütünlüğünde ele almak istemektedir. (Ural, 2012: 57). Ancak sosyal yasalılığa sistemli bir yaklaşım Auguste Comte ile başlamaktadır. Comte'un hedefi, sosyal bilimlerin pozitif niteliğini göstermektir. Comte'un pozitivist bir söylemle insanın tarihsel olarak bilgi yoluyla ilerlediğini savunmaktadır. Çözümü pozitif bilimde gören Comte, iyi temellendirilmiş pozitif bilimin verileriyle bunun mümkün olacağında ısrar ederek sosyal ilimleri, doğa biliminin yöntemleriyle incelemeyi teklif etmektedir. Ona göre evrenin ve düşüncenin (fiziksel ve mantıksal) yasalılığı gibi toplumsal ve ahlaki dünyanın da benzer türden değişmez yasalılığı vardır ve bunlar bulunmalıdır.

Pozitivizmin evrimci versiyonunda H. Spencer ise, evrimi fiziki dünyanın yanında toplumsal yaşamın her alanında görmektedir. Toplum ve kültürün tıpkı organizmalar gibi geliştiğini vurgulayarak evrim gereği, dönüşümü sağlayamayan toplumların ayıklanacağını savunmaktadır. Bu yönüyle soysal Darwinizmin kurucusu sayılmaktadır.

Pozitivist kültür felsefecileri *evrenselcilik* iddiası altında sosyal olguları bilmek istemektedirler. Kuşatıcı bir toplum teorisi için, fizik ve biyolojinin (Darwin sonrası gelişmeler) bilimsel yöntemi temel alınmak istenmektedir. Kültürel olgu ve değerler, sembolik anlam, amaçsallık ya da başka bir ifadeyle insanın özgünlüğü pozitivist felsefede göz ardı edilmektedir. Bu noktada doğa bilimlerinin yöntemlerinin toplum ilimlerine uyarlanması metodolojik boşluk çıkarmaktadır. Toplumsal olguların tarihsel oluşu ve değer içerdiği, dolayısıyla doğa biliminin olgularından farklı olduğu eleştirisi Rickert ve Dilthey öncülüğünde başlamış, toplumsal ve kültürel alanın tarih içerisinde sadece insan tarafından kurulmuş olmasına odaklanarak *anlama* ve *açıklama* arasındaki fark eleştirileri geliştirilmiştir.

1.3.3 Tarihselci Kültür Felsefesi

Hermeneutik bağlamda felsefi zemine kavuşan tarihsellik ve tarihselcilik tartışmaları aynı zamanda bir kültür felsefesi yapma biçimi olarak değerlendirilebilir. İlk kez kendini Doğu düşüncesinde Ibn Haldun, Batı da ise Vico'da gösteren tarihsel özne bilinci Herder'le yoğunlaşmıştır. İbn Haldun'un problematiği temelde tarihtir. Kendi dönemine kadarki tarih anlatıcılığını tarihi objektif/bilimsel yönünü olmadığını iddia eden

Ibn Haldun, tarih olaylarını, bu olaylara yön veren ve bu olayların sonucunda oluşan kültürel, siyasi, iktisadi olgularını yani umranın tabiatını incelenmesinin gerekliliğine vurgu yapmaktadır (Cabiri, 2000:308).

Ibn Haldun'a göre, insanın toplumsal/hadari yaşam alanı olarak gördüğü *umran,* kendi tabiriyle yeni bilim, insanların maddi gereksinimleri ve iktisadi becerilerinin sonucu oluşturduğu faaliyetler alanıdır. Bu yönüyle toplumu bağımsız incelemeyi seçmesiyle toplumbilimlerinde öncü sayılmaktadır. Devletlerin tarih içinde ortaya çıkışını, gelişmesini ve yok olmasını organizmaya benzeterek; Spenglerin kültürü canlı organizmalara benzeten kuramı gibi, döngüsel bir şekilde ifade etmektedir. *Bedevi* umrandan *hadari* umrana geçişi başaran topluluklar devletleşir, fakat devletleşme/medenileşme sonucu bir topluluğu bir arada tutan bir değer olarak *asabiye*t giderek kaybolmasıyla yıkım süreci başlamaktadır. Bu durum tüm toplulukların veya devletlerin gerçeğidir. Bunun sebebi Ona göre *umran*ın tabiatıdır (Cabiri, 2000:377).

Tarihe ait anlamında tarihsel, Alman idealist felsefesinde tarihselciliğe geçerken, içeriğini Hegel'de bulur. Hegel'in tarihseli, *tin* kavramıyla şekillenir, Hegel "geçmişte olup biten her şeyin geçmişte kalmış olmasına rağmen etkisini sürdürme hali" olarak tanımladığı kavram, onun sistemindeki tin/geist/mutlak Ruhun varlığıdır. Toplumsal olayların bir kereciliği ve olayların ortaya çıktığı koşullardan hareketle kavranabileceğini öne süren tarihselciliğin amacı, Özlem'e göre her tarihsel dönem ve süreçlerde insanların ve toplumların kendilerine kurdukları kültürel/tinsel yaşamı kendi özgüllüğünü koruyarak, bireyselleştirici bir tavırla ele almak olmalıdır. İnsan ve toplumların kurdukları bu yaşama sitilleri ya da kültürü anlamak onun görevidir (Özlem, 2012. 49). Kültürel olguların ontik yapısının doğa nesnelerinden farklı olması, onları anlamlandırmada yeni bir epistemoloji ihtiyacı olarak çıkmaktadır. 19. yüzyıl pozitivist bilgi ve bilim anlayışı karşısında Dilthey toplum ve kültür ilimlerini ya da manevi ilimleri temellendirmek için tarihselci bir tutumdadır.

Dithey'e göre insanlar, insan ürünü olan norm, değer ve eğilimler yönlendirdiği sosyal ilişkiler bütünü içindedirler ve bütün içinden dünyaya bakarlar. İnsanın kendilik bilincini de oluşturduğu ürünler olarak *manevi* dünya, yani yaşama dünyası; duyum, algı ve düşünme tasarımlarımızı da şekillendirmektedir. Bu durum her zaman, yani insanlar toplu halde yaşamaya başladıklarından beri böyledir. Bu sebeple tüm bilme edimlerinin gerçekleştiği yaşama dünyası; manevi ilimleri için bilmenin temel koşuludur (Dilthey,

2011: 38). Dilthey'in ifadesiyle "bizim gerçeklik hakkındaki tasarım ve bilgimizin en önemli yapıtaşları; öğeleri, kişisel yaşamın birliği, dış dünya, dışımızdaki bireyler, onların zaman içindeki yaşamları ve bu yaşamların birbirlerine karşı etkileridir"(Dilthey, 2011:17).

Dilthey'e göre 19. yüzyılda felsefenin sorunu, bizatihi insanı *anlamlandıramama* bunalımıdır (Özlem, 2015: 87). Özellikle insanın sadece rasyonel yönüne yapılan aşırı vurguyu eleştirmektedir. Ona göre, "Locke. Hume ve Kant'ın tasarladıkları *bilen öznenin* damarlarında hiç de gerçek bir kan dolaşmaz" (Özlem, 2012: 83). Dolayısıyla Yeniçağın bilgi kuramında, bilen özne, kültürel ve tarihsel kimliğinden koparılmış bir akıl varlığıdır. Oysa insana, insanın ne olduğunu ancak kendi tarihi söyler. Bu yönüyle yaşam tarihseldir ve doğadan farklı olarak manevilik alanıdır. Bu nedenle, kültür ilimlerinin *anlama* metodu üzerine temellenmesi gereklidir ki bunun yöntemi olarak da *hermeneutiği* gösterir (Köktürk, 2006:177).

Dilthey gibi Cassirer'de, insanın esas dünyası, simge dünyasıdır. İnsan kendi tarihine ve kültürüne yönelmeyi yine kendi kültürel/tarihsel konum ve donanımından hareketle yapmaktadır. Ona göre tarihi ve kültürü bilmek, onu anlamaktır. Dolayısıyla anlama, doğası gereği, mevcut tarihsellik/ kültürelliğimizden bağımsız bir edim olamayacağından hep bir yorumlamadır. Greetz'de kültürün dünyasında insanı,"kendisinin ördüğü anlam ağları içinde yaşayan canlı" olarak ele alarak, kültürü anlam ağları olarak görmekte, dolayısıyla onun temelini deneysel bir bilim olarak değil, aksine anlam arayışı içinde yorumlayıcı bir bilim olarak açıklamaktadır (Smith, 2008:89).

Belirli anlamlı bütünlükleri yorumlama ve anlama sanatı olarak adlandırılan *felsefi hermeneutik,* hermeneutik disiplini üzerine felsefî düşünceyi ifade etmektedir. Tarihsel olarak dini ve eski metinleri anlama ve yorumlama olarak başlayan hermeneutik, 18. yüzyılda tarihsel bilginin başka bir ifadeyle insan ve toplumların doğasını ve eserlerini anlamaya doğru evirildiği söyleniliriz. Bu dönüşümde Romantik geleneğin sanat anlayışını gösteren Bauman, hermeneutiğin, anlamın yorumlanmasındaki yönüyle sosyal ilimlerin temeline kaydığını belirtmektedir (Bauman, 2017:11). Genel yasalar ve düzenlilik arayan doğa bilimsel bir toplum görüşüne karşı çıkan hermeneutiğin temel kavramları *anlama* ve *iletişim*dir (Trigg, 2001:258).

Tarihsellikten veya kültürellikten bağımsız bir edim olmayan *yorumlama* bir dil sınırı içinde gerçekleşmektedir. Aynı zamanda bu bütün onun sınırlılığıdır. Dili bir toplumsal düzen içinde öğreniriz. Wittgenstein'ın *dil oyunu* kuramını hatırlarsak, dil

parçası olduğu yaşamdan ayrı bir biçimde anlaşılamaz ve ondan soyutlanmaz. Ona göre, insanoğlunun ortak davranışı, dil olarak adlandırdığımız referanslar sistemidir ve pratik eylemlerimiz onun sınırları içinde belirlenmektedir (Trigg, 2001: 41).

Çağdaş hermeneutikte Heidegger, anlamayı insanlığın ilk anlama ediminden itibaren varoluş biçimi olarak görmüştür. Var oluşsal bir edim olarak anlamanın öznesi olan *Dasein*, tarihselliğin yanında bir dil tarafından kuşatılmıştır. Çünkü her zaman bir anlamlar (simgeler) dünyasına çevrili (atılmış) insan, Dasein, bir kültür varlığıdır. Onun dil ile tanıdığı ve dil aracılığıyla ifade ettiği her şey, aynı zamanda simgesel/kültürel/tarihseldir. İnsan kültürel varlık olduğundan beri, onun var oluş koşulu "doğa" değil, dildir. Ona göre dil sadece bir iletişim aracı değil; "Dil varlığın evidir." İnsan kendini varlığının anlamını yakalayabilmek için "atılmışlığ"ın dışına çıkıp (ex-sistere: dışına çıkmak) kendi kültür yorumunu geliştirebildiği ölçüde, yeniden bu kültür dünyası içindeki yerini alabilmektedir. Dolayısıyla bir hermeneutik etkinlik olarak anlama, insan varoluşunun temel yönelimidir. Heidegger varoluşsal temelli anlayışında hermeneutik, yöntem çabasından ziyade insan varlığının açıklanmasına dönüşmüştür (Özlem, 2012:182).

Heidegger'in takipçisi olan Gadamer hermeneutiği, ontolojik zemine oturtmaya ve evrenselleştiremeye çalışmaktadır. Manevi ilimlerinin yönteminde ziyade işlevsel bir tarih bilinci arayışındadır. Ona göre hermeneutik, yaşam teriminin kapsamına giren bütün alanlardadır (Özlem, 1998:118). Kültürde dilin önceliğine dikkat çeken Gadamer, anlamı bir gelenek içine yerleştirmektedir. O halde anlama, dilde ve dil ile olanaklıdır, dil anlamayı mümkün kılan evrensel araçtır (Trigg, 2001: 58). Böylece geleneksel ve Heidegger'ci hermeneutikle hesaplaşarak onu dile, dolayısıyla anlama sorununa dönüştürmektedir.

Geleneksel hermeneutikte nesneye karşı önyargısız konumlanan özne, Gadamer'de tersine çevirir ve anlamayı mümkün kılan önyargıların farkında olma ve bunları aşma bilincine dönüşmektedir. Ona göre anlam, iki unsurdan oluşur; yorumlananlar ve yorumlayanlar. Dolayısıyla anlam iki öznenin etkileşimin bir ürününün sonucudur. Anlam aralarında diyalog öncesi farklılıklar bulunan, "şimdi" ve "geçmiş" ya da "ben" ve "öteki" karışılarak ortak ufukta, bir yorumda birleşmektedir. Ufukların kaynaşması olarak gördüğü hermeneutik, şimdiki zamanı koruyarak geleneğin geldiği ufukla kaynaşır. *Ben* ve *öteki* kendi tikelliklerini aşarak daha genele yayılmaktadır. Farklı yorumcuların yorum ufukları farklı olacağından, her defasında anlamın yeni boyutları ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla her yeni yorumlamada anlam yeniden doğmaktadır (Fay, 2012:189).

Kültürel ürünlerin kendi ontik yapıları gereği, tarihsel ve bir kereciliğe özgü oluşu, özel bilme tarzı gerektirir. Bura da hermeneutik, bir kavrayış sunabilir. Manevi ilimlere bilimsel temel arama çabasıyla başlayan bu süreç, önce insanın bir tarih ve kültür varlığı olarak konumlandırılması, sonra tarihsel ve kültür dünyayı anlama çabası ve nihayet Gademer'de, anlama, insan varlığının temel belirlenimi olmuştur. Bu bağlamdaki felsefî hermeneutik tüm sınırlılıklarına rağmen öteki insanlara, öteki kültürlerle ya da geçmişle iletişim kurabilme olanağında bir yol gibi gözükmektedir.

1.3.4 Eleştirel Kültür Yaklaşımları

Kültürel sorunlardaki zorunluluk, güncellik ve önemin karşısında, genellikle kültürün değişim ve dönüşüm sürecinde yaşananları çözümlemek ve çözüm üretmek adına kültürel olguların yorumlanmasına yönelen felsefe ve eleştiri düşüncesinin birbirinden ne kadar ayrılabildiği sorusu kolayca cevap verilebilecek bir soru değildir. Rousseau'nun akılcı kültür karşısında mutluluğu tekrar yakalamak için "doğaya, geriye" çağıran protest tavrını, *kültür namına kültürün eleştirilmesi* olarak ifade edebiliriz (Keskin, 2016: 84). Bu tavır Rousseau'dan beri kültür eleştirisinin formülüdür ve böylece kültür eleştirisi geleneği içeriksel anlamını Rousseau'da bulur. Kant, bu tavrı eleştirir ve ona göre doğaya dönüş insana mutluluğunu geri verse bile, insanı asıl gayesine yabancılaştırır. Çünkü insanın gayesi duyusal olanda değil, *düşünülür* olanda bulunmaktadır. Dolayısıyla kültürün amacı, mutluluk değil, insanın bizzat kendi ahlaki egemenliği altındaki ö*zgürlüğüdür* (Heimsoeth, 2012: 50-51).

Rasyonel ve empirist görüşlerin tek başına "bilme ilkelerini" yeterince açıklayamayacaklarını düşünen Kant, aklın eleştirel bir çözümlemesini yaparak, bilimsel bilgiye kaynaklık eden saf aklın bilme olanaklarını, ilkelerini, sınırlarını ve ölçütlerini belirlemektedir. Kant'a göre de bilgi, a priori ilke ve kavramlara sahip olan zihnin, duyusal verileri etkin biçimde işleyip biçimlendirmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Yani bilginin içeriği deneyimle verilirken, ancak bu içeriğin bilgiye dönüşmesi kategorik zihnin etkinliği altında gerçekleşmektedir. Kant'ın eleştirisinde olguların var oluşuna müdahale edilmez. Olgu zihne, zihinsel şemaya saf aklın a priori kategorilerine taşınmaktadır. Olgunun fenomenal varlığı, kendinde şeyli değil, zihne kendini verişidir. Bilgide nesnellik tüm öznelerde aynı olan akıl kategorileri tasarımıyla öznede sağlanmaktadır (Köktürk, 2006:155).

Kültüre eleştirel yaklaşımlar metodik yapısını Kant'tan almaktadır. Fakat burada kast edilen bilgi eleştirisi değil, kültürel olguları ve onların değer ölçülerinin üretildiği şartları belirlenip onların akılcı temellerini bulunması anlamına gelmektedir. Bunun içinde Kant'ın kritik düşüncesi kültür alanına taşınmıştır.

Tarihsel süreçte felsefi bilgi ve ilgi, nesne dünyasından birey ve topluma kaydığı daha önce ifade edildi. Kuşkusuz bunda toplumsal krizlerin eşiğinde bireyin ve kültürün krizi yatmaktadır. Toplumsal ve kültürel bir varlık olan filozoflar tarafından bu dünyanın ilgi görmemesi mümkün değildir. Cassirer'e göre kültür, gelişen insan kavrayışı karşısında, artık kapalı bir alan olarak kalamaz (Cassirer, 2012:224). Dolayısıyla *felsefi bilme* kültürel olguları da kuşatmalı, kültür alanı felsefeniin problemleri arasına girmesi gereklidir. Vico'cu söylemle nesne dünyası yerine, insanın eseri olan kültür dünyasına yönelmek, felsefi ilgiye yeni bir alan yaratmaktır. Genel olarak bu yeni alanda eleştirel bakış açısı hâkimdir. Çünkü kültürün dünyası her zaman çatışma ve hesaplaşmalarla doludur.

Cassirer felsefesine kendi dönemini de meşgul eden kritik bir soruyla başlar. İnsan nedir? *İnsan Üstüne Bir Deneme* adlı eserinde bu sorunun cevabını arayan Cassirer, felsefe tarihindeki insan doğasını temellendirmeye çalışan tüm fikirleri analiz ederek başlar. İnsan doğasını tanımlamadaki karşıt tezlerin, yani insanın tanımlarındaki kargaşanın sadece teoride kalmayacağını, yakın gelecekte tüm ahlaksal ve kültürel yaşantı için tehdit olacağını hatırlatmaktadır (Cassirer, 1980: 31). Ona göre insan, bir kültür varlığıdır ve bu kültür içinden dünyayı anlamlandırır. Dolayısıyla her kültürün kendini ifade ediş formu, kendine özgü zaman ve mekân tasavvuru olduğunu kabul eder. Bu yüzden Cassirer bilim felsefesinde kültürün tikellik dizgilerindeki (çoklu görünümündeki) düzenleyici ilkeyi aramaktadır.

İşlevsel kavramına odaklanan Cassirer, onu insan doğasının parçası gördüğü simgeyle birleştirir. Başka bir ifadeyle simge(leştirme) insan zihninin bilme kategorisidir. Burada Cassirer'in yakalamak istediği insan doğasını çözerek bir cevap bulmaktır. Biyolojik bir canlı olan insan, çevresindeki uyarıcılara tepki üretir. *İşlevsellik* kavramıyla açıkladığı bu tepki süreci üç aşamada açıklar; birinci aşama bilinç çevresindeki uyarıcıları duyu organlarıyla alır ve nesneleri hisseder. Bilinç, bu düzeyde mit halini alır. İkincisi, mimik imge dilin mantıksal örgüsünde temsiliyet işlevini yüklenir ve duyusal nesneler dünyasının da temeli olur. Son olarak ise işaretleyici işlev ile sıçrama yaşanır bu da kuramsal düşünceye tekabül eder. Bu işlev simgesel sistemin yaratılmasının olanağıdır.

Aynı zamanda gitgide doğadan uzaklaşmasını sağlayarak, insanı biyolojik tepkilerin üzerine çıkardığını söyler. Bu işlevsel tepkilerin yapısı düşünseldir çünkü o bir anlama, anlamın da anlamına sahip olmak edimidir (Cassirer, 1980: 34).

Ona göre kendi üretimlerinden kaçamayan insan, simgelerle çevrilidir. İnsanı artık *anamal symbolicumdur* olarak tanımlar. Dolayısıyla insan doğa ürünü değil, kültür ürünüdür ve içinde yaşadığı doğa ve kültür hakkındaki tüm bilişsel faaliyetleri de ancak simgesel bir evren olan kültür üzerinden yapar (Cassirer,1980,34) İnsan kendi tarihine ve kültürüne yönelmeyi yine kendi kültürel/tarihsel konum ve donanımından yapmak zorunda olduğu için, her seferinde tarihi ve kültürü bilmek, aslında sembolleri anlamaktır (Cassirer, 1980: 34). Bu yönüyle kültür sürekli bir yaratım alanıdır.

Friedrich Nietzsche, içinde bulunduğu Batı kültürünü, kültürel mirası üzerinden toptan eleştirerek kültür tartışmalarına katılır. Yani o, kendi fikirlere yer açmak için eski egemen değerlerin tamamını reddeder. Batı kültür mirasını neden reddettiğini temellendirmeye çalışırken kültür eleştirisi yapar. O 19. yüzyıldaki Batı'nın krizini, değerlerin zemini olarak felsefe, din ve bu ikisi tarafından kurulmuş mevcut ahlakta görür. Nietzsche'ye göre yaşama dünyası bilfiil var oluş alanıdır. Güç iradesiyle her an dolu olan yaşamın kendisi mevcut kültürün kökenlerinde bulunan felsefi düşünceler, hümanizma ve Hıristiyan ahlakı tarafından şekillendirilmiştir. Ona göre Sokrates sonrası felsefe *theoria* etkinliğine dönüşmüş ve yaşama dünyası rasyonel temeldeki ontolojiler, epistemolojiler ve etik sistemler aracılığıyla anlaşılır hale gelmiştir. Bu felsefe, sahte bir özne-nesne ayrımıyla insanı kendi gerçek doğasına uzaklaştırır. Oysa esas ve biricik olan yaşantı var oluştur. Kendi çağının içinde bulunduğu durumu *dekadans*ta (çöküşte) bulan Nietzsche yaşamı görmezden gelen, evrenin doğal değerini, akışını, oluşunu fark etmeyen ve bunu inşa eden her türlü anlayışa eleştiri içindedir (Akdeniz, 2013:113).

Nietzsche bu tabloyu kaçınılmaz olarak *nihilizm* olarak görür. Değerlerin çokluğunda, eylemleri yönlendiren bir oluşum olarak nihilizmi olanaklı kılan zemini düşünmesiyle arar. Ona göre nihilizmin yükselişinin zorunlu sebebi, mevcut değerinin aslında ne olduğunun anlaşılmadığı için önce nihilizmin yaşanması gerekmektedir (Habermas, 2011:550). Bu noktada Nietzsche yaşama olgusunu, yani toplumu ve mevcut kültürlerin bireyin önündeki engel olarak görerek, toplumun birey önünde önselliğini yadsıyarak 20. yüzyıldaki postmodern kültür tartışmalarının da merkezinde olduğu iddia

edilebilir. Kültürü sistematik olarak ele almasa da Nietzsche yıkıcı bir kültür eleştiricisi olarak karşımızdadır.

Özünde insanı bilinçli bir varlık olmasını özgür üretim yeteneğiyle ilişkilendiren Marx, bu bilinçli özgür faaliyet, insandan bağımsızlaşarak kendi önünde engele dönüşmüştür. Emeğin üreticisinden bağımsızlaşarak üreticiye karşı nesnel bir güce dönüşmesini Marx *yabancılaşma* olarak tanımlar (Marx, 2009:26). Dolayısıyla toplum insanı, insan kılmaktadır. Bu yüzden insan var oluşunu belirleyen bilinci değil, aksine içinde yaşadığı toplumdur.

Üretim araçlarının etrafında şekillenen maddi toplumu alt yapı ve üst yapı olarak iki ana başlıkta toplar. Toplumsal bilinç olan, din, ahlak, hukuk, siyaset gibi üst yapı, ekonomi olarak temellenen alt yapı tarafından belirlenir. Bu bağlamda Marx'a göre kültürün iki yönü belirir; ilki insanın doğadan ayrı oluşturduğu bir birikim, ikincisi ise ekonomi dışında kalan toplumsal bilinç yani üst yapıdır. Marx'a göre, egemen kültür her zaman egemen sınıfın/burjuvazi/mülkiyet sahibi kapitalist sınıfın kültürüdür ve onların çıkarlarını koruyarak otoritelerini meşrulaştırmaya hizmet eder (Smith, 2007:20).

Marx burada başka bir noktaya dikkat çeker. Ona göre oldukça normalmiş gibi görünen toplum yapısı, aslında sadece bazıların/egemenlerin yararı için özenle kurulmuştur. Hatta bu durum proletaryanın bile nasıl sömürüldüğünü bile fark etmesini engeller. Mark buna *yanlış bilinç* der ve yapılması gereken bu haksızlığın kaynağı gördüğü kapitalizmin ifşa edilmesi ve devrilmesidir. Bu yönüyle mevcut kültürde, yani burjuva egemenliğinde olan ve bu egemenliğin sürekliliğine hizmet eden üretim araçları proletaryaya geçmesiyle, alt yapı-üst yapı ilişkisi gereği, yapısı da yeniden belirlenmektedir.

Marx'ın kuramının önemli yönü, kültürü, iktidar ile ekonomik yaşam temelinde sistematik biçimde ilişkilendirebilmesidir. Kültürel özerklik ve toplumun tarihselliğini sadece ekonomik temele indirgeyerek açıklama denemesi Marx'ın kuramının en çok eleştiri alan yönleridir. Her ne kadar kapitalizmin yıkılacağına dair öngörüsü gerçekleşmemiş olsa bile, toplum ve kültür tartışmalarına kattığı, yanlış bilinç, sınıf bilinci, diyalektik, egemen ve ideoloji, iktidar gibi kavramlar 20. yüzyıl kültür ve toplum tartışmalarında Marxist kuramların temelini oluşturacaktır (Smith, 2007: 27).

George Simmel**,** modernite ve onun toplum üzerindeki etkilerini eleştirerek felsefesini yapmaktadır. Toplumu, soyut temelde ele almayıp, somut bireylerin kesintisiz etkileşimlerinin ürünü olarak görmektedir. Para(değiş-tokuş), moda, benlik, çatışma ve trajedi onun önemle durduğu kavramlardır. Modernleşeme toplumsal farklılaşma sonucu geleneksel toplum yapılarını zayıflatarak benliklerimizi daha fazla özgürleştirirken/bireyselleştirirken, insani ilişkilerimizi salt araçsal ve biçimselleştirir. Ona göre modern insanın tipik sorunu, "anlamsız denmeyecek fakat anlamlı olduğunu da her zaman iddia edemeyeceğimiz muazzam sayıda kültürel unsur tarafından uyarılma hissidir. Aynı zamanda bireyin kültürel gelişimin de bir parçası bu ezici olguları reddetmez. Tam olarak, aşırı kültürel uyarıma maruz birey her şeye sahiptir, fakat hiçbir şeyleri yoktur" (Simmel, 2017:57).

Bu Simmel için trajedidir. Bu durum bireyin, kendi üretmiş olduğu şeylerin emrine girerek, yani eşyanın fetişine, özerkliğini ve bireyselliğini tehdit altına alır. Çağdaş insanın parayla ilişkisinin daha araçsal ve hesaplanabilir düzeyde artarak, insani duyguları yoksullaştırması; metropol yaşantısının benliği zayıflatması; tüketim benliği/modanın hem birey kalma hem de bir topluluğa ait olma arasındaki çatışmayı sürekli tetiklemesi Simmel'in eleştirdiği diğer konulardır. Modern bireyde bu tehlikelerin daha da artacağına dikkat çeken Simmel, bir kültürel tüketim eleştiricisidir (Smith, 2007:36-37).

Eleştirel teoriyle tanınan Frankfurt Okulu, 1. Dünya savaşı sonrası başlayıp, soğuk savaş dönemi kapanan, kapitalizmin örgütçü ve tekelci bir yapıya büründüğü bir süreçte ortaya çıkan bir entelektüel çaba olarak adlandırılmaktadır. Bu bağlamda Frankfurt Okulu Marx'ın düşüncelerini yeniden yorumlayarak, yoğun kapitalist modernite eleştirisi ve rasyonaliteye yönelik yöntemsel duruşlarıyla öne çıkmaktadır. Adorno, Horkheimer, Marcuse bu okulun öne çıkan isimleridir. Okulun problem alanındaki esas sorun, Aydınlanmanın vaatlerini gerçekleştirememiş olmasıdır. Yani ilerleme düşüncesiyle başlayan, insanları korkularında kurtarıp efendi kılacak Aydınlanma, neden barbarlıkla sonuçlandığıdır (Adorno, Horkheimer, 2014: 10).

İnsani değerlere dayanan bir toplum idealini destekleyen veya engelleyen konular üzerine odaklanırlar. Değerden bağımsız toplum eleştirisine karşı çıkan okul, 'araçsallaşmış akıl' kavramı üzerinde odaklanır. Bu bağlamda Frankfurt Okulu'nun gündeminde olan ana konular, pozitivizmin epistemolojik ve metodolojik eleştirisi; yeni bir egemenlik biçiminin oluşumunda temel bir etmen olarak bilim ve teknolojinin ideolojik

etkisine yönelik eleştirel bir tavır; kültür endüstrisi ya da genel olarak tahakkümün kültürel boyutlarının çözümlenmesidir (Bottomore, 2013:63).

Eleştirel teori, toplumbilim, ekonomi, tarih, psikoloji gibi disiplinleri içine alarak toplumu anlamayı hedefler. Meta-teori olarak konumlanan eleştirel teori klasik eleştiri geleneğinden farklılaşarak kendine bir tanım/sınır çizmez. Geleneksel teori, dünyayı bilim aracılığıyla, dolayısıyla kendine nesneleştirerek dışarıdan inceler. Buna karşı eleştirel teori, bilgiyi belirli sosyal ve tarihsel ağların ürünü olarak görür. Bu sebeple Eleştirel teorisyenler sosyal ve tarihsel olanın içinden bilginin veya teorinin oluştuğu çıkarlar üzerinde durarak, onların negatif yönlerini tespit ederek yani içkin eleştiriyle insanı özgür kılmayı hedefler (McCarthy, 2013: 67).

Adorno ve Horkheimer, *Aydınlanmanın Diyalektiği*'nde Aydınlanma eleştirisiyle başlarlar. Onlara göre Aydınlanmanın ideallerinin çıkmaza girmiştir. Aydınlanma insan özgürlüğü, eleştirel düşünceyi ve daha iyi bir toplum vaat etmişti. Fakat rasyonalite, akıl ve bilimsel bilgi bir bütün olarak toplumsal yaşamı araçsallaştırarak şeyleştirdi. Doğa üzerindeki hâkimiyet ideali giderek insan üzerinde kurulmaya başlanması dolayısıyla insanın insan olmaktan çıkıp giderek bürokratik, teknolojik ve ideolojik güçlerin elinde figürana dönmesi, insan özgürlüğü kısıtlanmış pasif, tek tip kitle haline gelmesiyle sonuçlandı. Simmel'de nesneleşmiş ve bireyin eseri olarak kendisine yabancılaşan kültür, T. Adorno'da kültür endüstrisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Marx'ın meta fetişine gönderme yapan *kültür endüstrisi* kavramı, kapitalizmin yeni görüntüsü olan tüketim kalıplarını işaret eder.

Kültür endüstrisi bireyleri kitle kültürünün aracılığıyla ait oldukları statü biçimlerine uygun tüketim kalıplarına motive ederek mevcut durumu rasyonelleştirmektedir. Modern dönemle birlikte, insanların ürettiği bir kültür yerine, artık kültürün ürettiği bireyler söz konusudur. Bu da kültürün zeminin artık ideolojik olduğu anlamına gelebilir. Özellikle kapitalist düzen, kültürün dinamik yapısını kar amaçlı kullanarak, *kültürü,* endüstri ürününe dönüştürür ve metalaştırır. Yani kültür sanayi mantığına dönüşerek bir *meta* halini alır, dolayısıyla da endüstrileşmiştir. Standartlaşma olarak görülebilen bu süreç, bireye sunduğu ve inandırdığı sahte ihtiyaçlarla kendini meşrulaştırmaktadır (Adorno, Horkheimer, 2014:205-207).

Kültür endüstrisi, daha önce az sayıda insana ulaşan kültürü, sinema, reklam, müzik gibi kültür hatlarıyla genele yaymaktadır. Haliyle kapitalizmin yeniden üretilmesinde büyük rol oynamaktadır. Bu büyük bir tehlikedir. Özellikle insanın emeği, imkânı ve boş zamanını hedef alan kültür endüstrisi yüzeysel zevk ve eğlence kültürünü yaratarak, tüketmek için üreten yanlış ihtiyaçların tahakkümündeki kitleyi yaratır. Kültür endüstrisi ne yaptığını bilemeyen, durmaksızın eğlenen, gerçek özgünlüğünü ve özgürlüğünü kaybetmiş kitle/sürü toplumunun kaynağıdır (Horkheimer ve Adorno, 2014:166-169).

Frankfurt Okulun son temsilcisi sayılan Jürgen Habermas *iletişimsel akıl* ve kapitalizmin eleştiriyle öne çıkmaktadır. Bu iki kavramı toplumun özgürleştirici, ahlaki ve demokratik biçimlerini baskılayan yapılar olarak görmektedir. Adorno ve Horkheimer'de kaçınılmaz kabul ettiği tabloyu Habermas tek çözüm yerini *aklı* yeni bağlamda tanımlama olarak düşünür. Postmodernistlere karşı tamamlanmamış bir proje saydığı moderniteyi savunan Habermas'a göre akıl yeniden tanımlanabilirse, Aydınlanma projesi başarılı olabilir. Habermas'ın çıkış noktası "insanın doğası gereği toplumsal bir varlık olduğu"dur. Aristoteles'in *zoon politikon* kavramından yola çıkarak insanın siyasal/kamusal bir varlık olduğunu ifade ekmektedir. İnsan ancak içinde yerleştiği kamusal alan sayesinde kimlik kazanır. Ona göre her şeyi birbirimizden öğrenmek zorunda kalmanın yanında kültürün oluşma imkânını sağlayan da bu kamusal alandır. Bu kamusal alan toplumsal bütünleşmenin sağlanabilecek, özneler arası bütünlüğü kuracak yegâne yapıdır (Habermas, 2014:260-261).

Geleneğin sınırlılıkları ortadan kalkarak toplum yaşamının çeşitli alanlarında artan özerklik, mikro yapılar, çokkültürlü toplum ve bunun değer olarak yaygınlaşmasını modernliğin yükselişinde yanlış yöne girme olarak, bunu modernitenin yaşadığı krizin sebebi olarak görmektedir. Onun düşüncesinde iki önemli kavram olan *sistem dünyası* ve *yaşama dünyası*dır. Sistem dünyası değişim araçları olan para ve iktidarla, yaşama dünyasını yani iletişimsel rasyonaliteyi engellemektedir. Bu değişim araçları giderek insan dünyasına girmekte ve ahlaki, duygusal ve değerlerinin yerini almaktadır. Özellikle kapitalist kitle araçlarının elinde kamusal alan giderek yok edilmekte, demokrasi büyük firmalar tarafından yıkılmakta, çifte standartlar, eşitsizlik ve adaletsizlik giderek artmaktadır. Bürokrasinin, akılcılığın ve rasyonelliğin hâkim olduğu sistem dünyası; kamusal alanı belli bir sınıfın çıkarı için yok etmekte ve özgür düşünce uzaklaştırmaktadır.

Bu bağlamda Habermas iletişimsel aklı günlük yaşama dünyasında yeniden inşa ederek, yeni bir rasyonaliteyi hedeflemektedir (Smith, 2007: 76-77).

1.3.5 Postmodern Kültür Yaklaşımları

20. yüzyılda bilgi, doğru, gerçek ve akıl hakkındaki kavramların kuşkucu bir alana çekildiğini söyleyebiliriz. Klasik düşüncede bilgi ve deneyim arasındaki ilişkinin giderek kopması, özellikle yapısalcı ekollerin gerçeğin anlamını bir yapıya indirgeyerek sadece dilsel söyleme çekmesi, her tasvirin bir dil bağlamında, dolayısıyla dili inşa eden bir kültür veya toplumun içinde olduğunu varsaydığımızda durum daha da çetrefilleşir. Bu bağlamda postmodernizmin ön seslendiren ve giderek zemini hazırlayan Nietzsche, Witgeinstein, Gramci, Heidegger, Frankfurt Okulu temsilcileri ve Gadamer, Althuser; Khun, Feyrabend gibi düşünürler olduğu söylenebilir. Nihayetinde gelinen nokta Aydınlanmaya yönelik güvensiz tavrın, tüm düşünceye yönelik güvensizliğe dönüştüğü iddia edilebilir. Bu bağlamda Pozitivizmin gerçekliği erişebilir olanla eş tutması yani gerçekliği bilgi ile eşitlemesi, klasik gelenekteki anlamıyla 'gerçek' herhangi bir bilginin olasılığını yadsıyan radikal bir tepki olarak postmodernizm olarak adlandırılan akımı doğurdu söylenebilir.

1960'lardan itibaren tartışılmaya başlanan Postmodernizm terimi, genel anlamda modernizm eleştirisi, mevcut durum, büyük anlatıların çöküşü, aklın ve ideolojilerin iflası, modernizimden kopuş, modern ötesi, çoğulculuk, farklılık politikası gibi söylemlerle konumlanır. Postmodernizm kimilerince modernizm kültürüne bir tepkinin kaydı olarak da görülür. Sistem, bütünlük ve izm olan her şeye bir başkaldırı, belirsizlik, çoğulculuk ve farkındalığın kutsanması olarak belirginleşir. Terim 1950'ler ile 1960'larda bazı yazarlar tarafından kullanılsa da kavram 1970'lerden sonra çok yönlü toplumsal ve kültürel fenomenin var olduğu iddialarının felsefe, mimari, sinema, edebiyat gibi bir dizi farklı kültür alan ve disiplinler içinde belirginleşmeye, 1990lardan itibaren de etkisini yitirmeye başladığı gözlemlenir (Connor, 2015: 18).

Özellikle postmodernist düşünce Loytard, Baudrillard, Derridda'nın söylemleriyle şekillenmiştir. Bu süreçte birçok akademik disiplin kendi alanlarında postmodernist bakış açılarıyla kavram literatürlerini geliştirirken, giderek disiplinlerin her biri yaptığı yeni tanımlamalarla iyice birbirine bağımlı hale geldiği gözlemlenebilmektedir. Postmodern akımı tanımlamaktan ziyade oluşum dinamiklerini göz önüne tutularak betimlemek ve

neleri işaret ettiğine bakmak daha doğru bir tavır olacaktır. Eagleton Postmodernliği, "klasik hakikat, akıl, kimlik ve nesnellik nosyonundan, evrensel ilerleme ya da kurtuluş fikrinden, bilimsel açıklamaların başvurabileceği tekil çerçevelerden, büyük anlatılar ve nihai zeminlerden kuşku duyan bir düşünce tarzı" olarak ifade eder (Eagleton, 2011:9).

Çağdaş Batı kültürü 2. Dünya savaşı sonrası kapitalizmin yeni bir biçimde oluşturduğu toplumsal, kültürel ve ekonomik değişimin ürünüdür. Söz konusu değişimler geleneksel sanayi ve emek üretiminin yerine hizmet, finans ve enformasyon alanlarının gelişimi, klasik kültürel kodlamaların yerine kimlik politikaları, kültür ve kitle iletişim araçlarının toplumsal yaşamda daha güçlü ve önemli hale gelmesi dolayısıyla teknoloji, tüketimcilik ve kültür endüstrisinin merkezsiz, geçici ve hazla temellenmiş yeni kapitalist pazara dönüşmesi olarak görülebilir. Kısacası yüksek kültürle popüler kültürün arasındaki sınırların kaybolmasının yanı sıra, günlük yaşamın giderek derinlikten yoksun, temelsiz, merkezsiz, eklektik ve çoğulcu bir yapıya dönüşmesi olarak görülür.

Bauman ise, postmodernliğin tanımındaki muğlâklığına dikkat çeker, postmodernite, çok farklı insanlara çok farklı şeyler anlattığının altını çizer, bunu da 'tutarsızlık' olarak postmodernizm en belirgin özelliği olarak görmektedir. Postmodernizm odağındaki kültür, kozmopolitliği, farklılığı ve tüketimi kutluyor gibi gözüktüğü söylenebilmektedir.

Postyapısalcıların ve postmodernistlerin düşüncelerinin temelinde evrensellik değeri taşıyan her türlü iddiaya şüpheyle yaklaşım esastır. Modernizm, akıl ve bilimsel temeldeki ilerleme fikri insanlığın giderek daha iyi bir topluma dönüşebileceğine umut taşır. Fakat postmodernist düşünürler, bu ideali şüpheli bulmaktadırlar. Özellikle modernizm bilgi ve iktidarla güçlenen yapısının yarattığı olumsuzlukları değerlendirerek, nihayetinde insanların büyük bir çoğunluğu için artık dünyanın daha iyi ve daha da iyileşmekte olan bir dünya fikrine olan inancı zayıfladığını iddia etmektedirler. Bu durumu Loytard, üst anlatılara karşı inanç yitimi olarak ifade etmektedir (Loytard, 2014:276).

Bauman, modernitenin düzenleme ve sınıflandırma yönündeki görüntüsüne dikkat çekmektedir. Ona göre, modernitenin düzen takıntısı, düzenlemeler, kurumlar, yasalar ya da ahlaki kodlarla düzen kurmayı sağlayan bir toplum yaratmıştır. Bu toplumun bir yönden doğruluk, adalet ve akıl için evresel olarak uygulanabilir standartlar belirleme çabası olumsal bir durum iken, aynı zamanda göreceliği, belirsizliği ve muğlâklığı bastırarak olumsuz sonuçlar da doğurur. Öteki olarak adlandırılabilecek ve modernitenin düzenleyici

ilkesi dışında kalan ya da birden fazla kategoriye girebilecek olan sosyal gurupları, dinsel, etnik, alt-kültürel gruplar gibi, baskılar, üzerinde hiyerarşik düzen kurarak, onları siyasal asimilasyona ya da zulme uğrattığını iddia eder (Bauman, 2013:118-121). Postmodernizmin bütüncülük eleştirisi olarak görebileceğimiz bu tavır, toplumsal yaşamı bir üst düzen içinde anlamaya ve kontrol etmeye çalışan iktidar ve yönetsel sistem eleştirisi olarak belirginleşir. Zira postmodernizm genel olarak farklılığı, çoğulculuğu ve yerel olanı anlama ve ona duyarlı olmayı daha az zararlı olduğu iddiasındadır.

Modernitenin bu düzen kurucu yapısına karşı şüphe, postmodernistlerin bilim ve akıl eleştirisi üzerinden yükselir. Nesnel gerçeklikçiği yadsıyan postmodernistlere göre, gerçeklik ve doğruluk kültürel ve dilsel yapılara bağımlıdır. Bu bağlamda gerçeklik onlara göre, önyargımız ve kültürel geleneklerimiz doğrultusunda oluşandır. Dolayısıyla gerçekliğe ilişkin bilgi de objektif değil de görecelidir. Loytard'a göre toplumsal bağ dilsel bir yapıdadır. Wittgeinstein'in dil oyunları kavramından etkilenen Loytard, sözcükleri kendi özelliklerini belirleyen kurallar ve buna olanak sağlayan kullanımlar doğrultusunda tanımlanabileceğini söyler. Öyleyse her bir söylem bağlı olduğu toplumsal/kültürel bağın ürünüdür ve aynı zamanda birbiriyle ölçüştürülemezdir (Sarup, 2017:192).

Postmodernsitler gerçeğin kişinin kendi bakış açısıyla sınırlı olduğunu dolayısıyla evrensel doğrular olamayacağını savunur. Şüphesiz bu yaklaşımın temelinde Khun'un paradigma kavramı vardır. Khun'un paradigma kavramını "bir topluluğun üyeleri tarafından paylaşılan inançların, değerlerin, tekniklerin bütünü", bir perspektif veya bir model olarak tanımlar (Khun, 2003:233). Paradigma kavramının soysal ve kültürel içeriğine dikkat çeken Khun'a göre bilimin, bilim insanından bağımsız objektiflik gözlem iddiasını yadsır, bilimin bir paradigma içerisinden bilimsel teori ürettiğini savunur.

Dolayısıyla postmodernistler için bilgi, gerçeklik ve doğruya ilişkin inançlar, algılanan ne olursa olsun, bir dil söyleminde gerçekleştiği için sadece bir *yorumdur*, başka bir ifadeyle doğrunun olası en iyi tahminlerinden başka bir şey değildir. Bu bağlamda postmodernistler nesnelliğin mümkün olmadığını iddia ederek bilimin ontolojik ve epistemolojik temeline meydan okurlar. Nitekim onlara göre katı bir nesnellik anlayışını savunduğu için pozitivizmi eleştiren postmodernistler, nesnellik, akademik çevrelerde güç ya da iktidar için kullanılan bir maskedir; bu noktada bilim de nesnel bir temeli olmayan diğer ideolojiler gibi salt bir ideolojidir. (Loytard, 2000 :10-11),

Foucault gerçeğin iktidarla iç içe geçmiş doğasında olduğunu iddia ederek "İktidar bilginin üretimi için zorunlu ve bütün toplumsal ilişkilerin doğasından ileri gelen temel bir özellik" olarak görür. Foucault"a göre gerçeğin iktidardan ayrılması mümkün olmadığı için kirlenmemiş, mutlak bir gerçeğin var olması imkânsızdır. Foucault, tüm iktidar sahiplerinin kendi durumlarını meşru bir zemine oturtmak için gerçek kavramını kullandıklarını, yani gerçeğin iktidar sahiplerine meşruiyetlerinin kanıtlama noktasında hizmet etmekten başka bir işe yaramadığını iddia eder. Bu sebeple iktidar ilişkilerini, baskı ve zorlamayı insan hayatından çıkarmak istiyorsak gerçeği tek, mutlak ve değişmez olarak kabul etmekten vazgeçmemizi söyler (Sarup, 2017:110).

Lyotard'a göre bilginin tabiatı değişmeksizin kalamaz, bu durum bilgi üretimin esas gücünü oluşturur. Bilimsel bilgi ise bir güçtür ve bilgiyi meşrulaştırmak için kullanılır. Faucault'ın da dediği gibi, bilgi denilen şey aslında, egemen güçlerin kendi değerlerini diğerlerine empoze etmesinden başka bir şey değildir. Postmodernistlerin gerçek anlayışına bu şekilde karşı çıkmalarının nedeni "gerçek" kavramının toplum üzerinde iktidar kurma amacıyla kullanılmaya uygun olduğunu savunmalarıdır. Gerçeğe yönelik bu rölâtivist bakış açısı kaçınılmaz olarak, insanların gerçeklik görüşüne göre yaratılan bir gerçeklik iddiasındadır.

Postmodernistler bunu olumsal bir durum olarak bularak, farklı inanç sistemleri için farklı gerçekliklerin varlığını kabul ederler. Eğer birden çok gerçeklik varsa, bütün bu inançların farklı kültürel doğrular olduğunu kabul etmek anlamına gelir. O zaman bu farklı gerçekleri anlamak ve karşı kültürlerle karşılaştırmanın hiçbir yolu kalmayacağı anlamına da gelir. Bu da kendisinden hakikati çıkarabileceğimiz mutlak ve nesnel bakış açısı olmadığı iddiasında bulunmaktır. Gerçeklik fikrini kültür ile sınırlayarak, bazı kabullerin değerleri konusunda olumsuz yargılardan kurtulabilinir. Ancak bu durum, belli bir kültürün üyelerinin belirli şeyleri gerçek olduğuna inanmaları dolayısıyla da doğruluk fikri, düşünülen şeye indirgenmiş olduğu anlamı gelir. Ancak bu da daha derin kavram rölativizmine sürükleyeceği için başka kültür ve toplumları anlama imkânını ortadan kaldırır.

Nesnel bir dünya kavrayışını mümkün olmadığı iddiası postmodernistlerin ilgi odağını metinlere ve bilgi iddiasının kurulduğu temsillere doğru kayar. Bilgi metinsel stratejilerin, yazım tarzlarının sonucu olarak çıkar. O halde araştırılması gereken, dilin, tanımlama, sınıflandırma ve kontrol süreçlerindeki nasıl içirildiğidir. Söylemlerin ve

onların doğasını araştırmada postmodernistler Faucault'un etkisiyle toplumsal dünyanın söylemlerle inşa edildiği savunmaktadır. Gerçek kurum ve pratikler bir anlamda söylemsel yapıları ifade etmektedir. Onlara göre kültürü okumak dilbilimsel ve onu yazıya döken metinsel pratiklerini ortaya çıkarmaktır.

İnsan etkinliklerini yönlendirebilecek evrensel ahlaki standartları yadsıyan postmodernistler, bunu nihilizm olarak görmezler aksine iddiaları kültürün alışılmış inançları ve ahlaki otorite boyun eğmeksizin, kendi ahlaki ve etik seçimlerini oluşturmada bir özgürlük olarak yorumlarlar. Fakat neyin ahlaki olduğu kişinin kabulüne bırakılması, bir toplumun veya bireyin kendi inşa ettiği ahlakiliğini diğerine baskı unsuru olarak kullanabilme ihtimalini açık kapı bırakır. Son yıllardaki kimlik ve farkındalık çalışmaları postmodernizm ve postyapısal kuramdan etkilendiği bir gerçektir. Kimlik ya bireysel ya da kolektif olarak, kendilerinin ne olduğunu düşünen insanların kim olduğunu ve bunun kültürel olarak nasıl kurulduğu ifade eder.

Bu konuda Craig Calhoun' değer farklılıkları ile kültürlerin farklı değerlerinin üzerinde durarak, bütün değerlilikleri Aydınlanma benzeri modellerin sınırlarına sığmayacak ahlaki değer, düşünme tarzlarının olabileceğini hatırlatır. Hatta bu değerler orantısız ve birbiriyle çatışık olabileceğini de kabul etmektedirler. Yine de farklılığın değeri ile kültürel farklılık üretiminin özgün ve avantajlı yönlerinin olduğunun kavranması gerektiğini belirtmektedir. Bu bağlamda Colhoun, postmodern ve postyapısalcı düşünürlerden öğrenebilmeğimiz şeyler olduğunu söylemektedir (Smith, 2007:303).

Postmodernizme karşı olanlar, öncelikle eleştiri tarzlarını yeterli görmezler. Gerçeğin üstünü örttükleri, sürekli olarak hakikati ve aklın olasılığını yadsımalarını ve her yerde iktidar ilişkisi görmelerini, kendilerinin de aynı iddiada olmalarını fark etmedikleri için ironik bulmaktadırlar (Sarup,2017:202). Postmodernizmin eşitsizlik ve kapitalizmle teşhisleri olsa da bu konuyla ilgili açık bir strateji belirledikleri gözlemlenmemektedir. Postmodernistlere ve Postyapısalcılara yapılan bir diğer eleştiri *öznenin merkezsizleşmesidir*. Bu durum aynı zamanda eylemliliğin ve ahlakiliği sorumluluğun ilgisini koparmak anlamına gelir.

Postmodernistlere göre bilgi ve değerlerin çıkarları, deneyimleri, bakış açıları ve kimlikleri yansıttığını bu nedenle dünyanın tam bilgisinin mümkün olmadığını iddia ederler. Onlara göre evrensel, geçerli bilgi ya da ahlaki sistem yoktur sadece bakış açısı var. Modernistlere göre bu durum büyük bir tehlikedir. Zira epistemik olarak hangi

araştırmanın bulgularının doğru olduğuyla ilgili elimizde hiçbir değerlendirme kriterinin olmadığı anlamına gelir. Nihayetinde mantıksal bir konuşma veya tartışma ya da akıl yürütme için kabul edilir gerçekleri varsaymamız gerekir. Fakat postmodernist bakış açısıyla bu olası değildir. Bu aynı zamanda ırkçılığın, demagogların ve kendi fikri yaymaya veya kendi dışındakileri dışlayanların konumunu da güçlendirecektir.

Postmodernistler insan hakları, demokrasi ve özgürlük gibi modernitenin kavramalarını söyleme indirgeyerek, insanın yasal özgüleşmesini kolaylaştıran temel ilkeleri zayıflatır. Bunlara rağmen azınlık görüşlerini ve yaklaşımlarını inceleme; kültürün toplumsal yaşamı biçimlendirmedeki merkezi ve önemli rolü; söylem, metin, farklılık ve kimlik konularında daha sağduyulu, şüpheci ve eleştirel yaklaşılmasının gerekliliğini ortaya çıkardığı söylenebilir (Sarup, 2017:268).

2. BÖLÜM

KÜLTÜR POLİTİKALARI VE TÜRKİYE

Modern bir yapı olan ulus devletlerin tek bir insan topluluğu ideali altında farklılıklarla beraber bir arada nasıl yaşayabileceği sorunu, güncel bir sorun olarak durmaktadır. Ulus bilincine dayalı ve bölgesel bir karakter taşıyan bu ideal, ulus devletlerini daha otoriter bir yapıya sürüklediği görünmektedir. Günümüz toplumlarındaki kültürler arası var olan farklılıkları vurgulayan *çoğulluk* ise *tecrübi bir realite* olarak giderek belirginleşmektedir. Dolayısıyla, öteki olarak konumlanan kültürlerin varlığının tanınması hususunda, ulus devletleri bekleyen yaygın üç tavırın öne çıktığı söylenebilir; farklı olana karşı asimilasyon, etnik temizlik veya farklı olanla bir arada yaşamayı sağlayan, *çoğulculuk* bilincidir.

Toplumu oluşturan etnik, dilsel ve dinsel coğulculuğun tek tip bir modele indirgenmesi ve giderek tekelleşmesi, gerçek anlamda "kültür"ü oluşturan tüm değer, unsur ve yaşama biçimlerinin yok sayılması anlamına gelir. Aynı zamanda ulus-devlet modelinin de bir görünümü olan bu durum, kültür üzerinden kendini inşa etmektedir. Türkiye tarihinde Cumhuriyet sonrası kültürü tanımlama biçimi ve kültür faaliyetleri, ulus-devlet düşüncesinden hareketle, bu coğrafyaya ait olan yaşama biçimleri ve kültürel değerlerin *yeniden* tanımlanıp kurumsallaştırılmasını hedeflemiştir. Bu dönemde kurumlar, toplumsal düzen, eğitim politikaları, kültür ve sanat politikalarının da hazırlanmasında, bu anlayışın hâkim olduğu görülmektedir.

Erken Cumhuriyet Döneminden günümüze kadar Türkiye'de *kültür*ün nasıl tanımlandığı, siyasi alanının odağındadır. Ayrıca modern bir paradigma olan *ilerlemeci* bakış açısının ortaya çıkardığı modernlik veya geleneksellik düşüncesi, Türkiye siyasal ve toplumsal hayatındaki ayrışmanın kaynağı olarak belirginleşiyor. Modernleşmeciler ve Gelenekselciler, bazı kültürel değerleri korumak konusunda ortak noktalarda buluşsalar da, *kültürün temellendirilmesi* noktasında farklılaştıkları söylenebilir.

Kültürün toplumsal hayattaki işlevini devam ettirebilmesi, tarihsel bir süreklilik taşımasıyla ilişkilidir. Her ülkenin kendi özgün yapısını, kendi gerçeklikleri (düşünce biçimi, dil, bilim, din, sanat değer ve gelenekler vb.) üzerinden teşekkül ettirdiğinden yola

çıkarak, Türkiye'deki asıl sorunun, kültürün inşa edildiği bu değerlerin *tanınması* ve *tanımlanması* olarak orataya konabilir. Bu noktada, kültürel hayatı düzenlemeyi, geliştirmeyi ve geleceğe aktarmayı hedefleyen kültür politikalarının, Türkiye'de hazırlanma ve uygulanma süreçleri, mevcut hükümetlerin *kültür*e bakış acılarına göre şekillendiği tespit edilebilir.

2.1 Kültür Politikası Kavramı ve Gelişimi

Kültür ve politika gibi iki kavramı bünyesinde barındıran *kültür politikası* kavramının tanımlanmasında güçlükler bulunmaktadır. Bu güçlüğün en önemli sebebi, kültür kavramındaki tanımlama çokluğu, kavrama yüklenen anlamların tarih içerisinde çeşitliliği ve giderek gelişmesidir. Buna rağmen hususileşen "kültür politikası" kavramındaki *politika* daha net amaçlara sahip olmasından dolayı, kavramın tanımını netleştirmektedir. Augustin Girard'in belirttiği gibi, *politikanın işaret ettikleriyle* kültür politikasının kesin sınırları çizilebilir. Gigard *politikayı*, hedef, amaç, araç, hedef kitle ve uygulayıcı erkten oluşan bir sistem olarak tanımlar. Zira kültür politikaları da diğer politika türleri gibi bir yönden toplum tarafından talep edilen, diğer yönden ise bir yetkililer tarafından hayata geçirilen hedef ve araçlar bütünüdür. (Aktaran: Üstel, 2009:9)

Toplumsal hayatı düzenlemeyi amaçlayan politika, kültürel dünya üzerinde de hâkim olmaktadır. Bu bağlamda *kültür politikaları*, topluma sunulacak kültürün nasıl olacağı, mevcut kültürel değerlerin nasıl korunup geliştirileceği ya da halkın kültürel yaşama katılabilmesi için sağlanacak olan kurumsal, sosyal ve ekonomik desteklerin nasıl olması gerektiğini hazırlayan *politikalara* denir. Kültür ve sanat alanının korunması ve geliştirilmesini hedefleyen kültür politikaları, devlet (merkezi ve yerel yönetim aygıtları) ve sivil toplum kuruluşları [1] (Şirketler, Bankalar, vakıf ve dernekler) tarafından yürütülmektedir. Çağımızda kültür politikalarındaki temel eğilim, kültür-politika ilişkisi noktasında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu noktada kültür-politika süreçlerini; kültürün yönetilebilir yönleri, kültürün finanse edilmesi, kültürel yönetimde vatandaşların katılımı, kültürel dünyada hangi alanın daha öncelikli olduğunun siyasi otorite tarafından kabulü gibi konular belirlemektedir.

[1] Ülkemizde kültür sanat alanında öne çıkan sivil toplum kuruluşları için bakınız; İstanbul Kültür Sanat Vakfı/ İKVS (1973), Anadolu Kültür (2002), SALT (2010), Kültür Politikaları ve Yönetimi Araştırma Merkezi (2010), yarı özerk ulusal ve uluslar arası Yunus Emre Kültür Merkezleri.

Kültür politikaları kavramı ilk kez 60'lı yıllarda UNESCO toplantılarında ortaya atıldı. O dönemdeki UNESCO Genel Müdürü (Rana Maheu/1965-1974) bu kavramın yaratıcısı olarak görülür. Rana Maheu, kültür politikalarını 1948'de kabul edilen İnsan Hakları Bildirgesi'nin 27. Maddesindeki kültür hakkı kavramına dayandırmıştır (Çelik, 2012:101). Bu madde, "Her birey, toplumun kültürel yaşamına özgürce katılma, güzel sanatlardan yararlanma, bilimsel gelişmeye katılma ve bundan yararlanma hakkına sahiptir" vurgusuyla, kültüre *eşit katılım*ı ön palana çıkarmaktadır. Maheu, kültür hakkın seçkinlerin, varlıklı azınlıkların, ya da kültür uzmanlarının tekelinde olamayacağını belirtmektedir (Çelik, 2012:101). Bu bağlamda, kültür hakkının herkese eşit dağıtılmasının gerekliliği vurgulanmaktadır. Ayrıca BM Genel Kurulu tarafınca 1966'da kabul edilen ve 1976'da yürürlüğe giren Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi[2], bütün üye devletler için *kültür hakkını* bir yükümlülük haline getirmiş, böylece *kültürün demokratikleşmesi* yolunda önemli bir başlangıç noktası sayılmaktadır. (Milletlerarası Sözleşme, 2003)

20. yüzyılda diğer yüzyıllardan farklı olarak, kültüre erişimin eşit bir şekilde yaygınlaştırma çabası olarak da tanımlayabileceğimiz *kültür hakkı* kavramı, insan haklarına eklenerek, devletin hamiliği bağlamında ele alınmıştır. Devletin kültürel alana müdahalesi meşrulaştıran kültür hakkı fikri, aynı zamanda ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmenin dayanağı olarak da görülmüştür. Bu noktada, ön görülen daha çok sayıda kişinin yüksek kültüre dâhil edilebilmesidir. Bu yönüyle kültürün demokratikleşmesi, sosyal temsile ve ortak mirasa eşit erişim idealini hedefler (Üstel, 2009: 18).

1980'lerden sonra kültürün etnik, sınıfsal ve cinsiyetçi yönlerinin de sorgulanmasıyla *kültür hakkı* kavramı, yeni bir boyuta taşınmıştır. Bu tavrın bir sonucu olarak dile getirilmeye başlanan *kültürel haklar* kavramı, kültürü egemen sınıfın himayesinden çıkarıp, erişimin, katılımın ve üretmenin *çoğullaştırılmasını* ifade etmektedir. Dolayısıyla da kültürel haklar, günümüz kültür politikalarının dayandığı temel normlardan biri haline geldiği görülmektedir. Günümüz literatüründe kültürel hakların kapsamının giderek genişlemesi, aynı zamanda bir paradigma dönüşümünün, yani *kültürün demokratikleşmesi*nden *kültürel demokrasiye* geçişin de ifadesidir. Kültürel demokrasi, her

[2] Türkiye Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesini 15 Ağustos 2000 tarihinde imzalamıştır.Kaynak:https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/EkonomikSosyalKulturelHaklarSozlesmesi.pdf, son erişim tarihi: 18/ 04/2018

bireyin veya topluluğun, kendini ifade ve temsil edebilmesine imkân sunmasıyla öne çıkmaktadır (Üstel, 2009: 18).

Kültür politikası kavramının gelişimi, *kültürün demokratikleşmesi* ve *kültürel demokrasi* idealleri arasında şekillenmektedir. Bir yandan yüksek kültürün genelleştirilmesi esasına dayanan kültürün demokratikleşmesi idealine karşılık, *kültürel demokrasi*, yüksek kültürün saygınlığına dayalı sosyal hiyerarşiyi redderek, tersine çevirmeyi amaçlar. Bu noktada *kültürel demokrasi*, yaratıcılığı, eşitliği, göreceliği, kültürel farklılıkların rekabetine dayanmayan birlikteliğini öne çıkararak, yüksek kültürün ayrıcalıklarını geçersiz kılmayı hedeflemekte; azınlık kültürlerine yeniden saygınlık kazandırmayı, zanaatları, endüstriyel estetiği, modayı, sokak sanatçılarını vs.yi içine alarak destekleme eğilimindedir. Bu yönüyle *kültürel demokrasi*, kültürel pratiklere saygınlığı vurgulayarak, *bireysel yaratımın evrenselliğini* öne çıkarmaktadır (Üstel, 2009: 18).

Kültür politikalarının 90'ların sonundan itibaren *kültür endüstrisini* kapsayacak şekilde genişlemiş olduğu gözlenir. Artık, kültür politikaları ekonomik ve sosyal gelişim olmak üzere iki ana başlıkta hizmet etmektedir. Ekonomik gelişimi hedeflemesi yönüyle, ekonomik küreselleşme, sanayi sonrası kentsel dönüşüm ve gelişmekte olan ülkelerde ekonomiyi canlı tutma amacıyla *kültür politikaları*nın üretilmesini ifade eder. Sosyal gelişim yönü ise, kültürel haklar; ulusal ve yerel çapta kültürün tanıtımı ve korunması; kültürle bireyin ve toplumu geliştirilmesi (kitap, sinema ve müzik endüstrileri, tiyatro, bale gibi) için yapılması planlanan politikaları kapsar. Bu bağlamda kültürün markalaşma, kentsel gelişim, sosyal gelişme ve bütünleşme gibi sosyo-ekonomik önceliklere hizmet edecek işlevselliği yeniden tanımlanmaktadır. Kültür endüstrilerinin milli hâsıla içindeki yeri, artık günümüzde ülkelerin gelişmişlik ölçütü olarak ele alınmaktadır. Bugün ekonominin yaratıcı ve dinamik unsurlarının kültür endüstrilerinin içinden çıktığı bariz bir gerçektir. Bu nedenle kültür politikalarının gündemi giderek ekonomi ve yaratıcı endüstrilere kaydığı görülmektedir. (Ada, 2009: 91-92)

Kültür politikaları diğer kamu politikalarından içeriği gereği farklıdır, bu sebeple politika üretim süreçlerinde bir dizi sınırlılıklar ve sorunlar barındırır. Kültürün bir devlet tarafından resmi/ ulusal olarak nasıl tanımlandığı; devletin kendini siyasi konumlandırması (ulus-devlet, federal devlet, sosyal devlet gibi); kültür politikalarının büyük bir kısmı oluşturan kültür endüstrisinin hızla değişen içeriği; kültür ve sanat alanın finansmanı dolayısıyla ekonomi politikaları; kültür ve sanata kamu müdahalesi fikrinin meşruluğu gibi

konular, kültür politika üretim süreçlerinin sınırlarını oluştururken, aynı zamanda sorunsal içeriğini de hazırlamaktadır (Üstel, 2009: 10 -1 4).

Günümüzde kültür politikalarının genel tasnifi, devletlerin kültür ve sanat alanına yaptığı finansal destek ve politika uygulama biçimlerine göre şekillenmektedir. Kültür ve sanat alanında yapılan finansal destekler, yaygın olarak kabul edilen dört model üzerinden incelenmektedir:

1) Amerika'nın uyguladığı *kolaylaştırıcı* finansal model; kültür- sanat alanında doğrudan devlet finansman desteğini en aza çekerek, sponsorluk, bireysel bağış ve vergi indirimleri gibi teşviklerle uygulanmaktadır.
2) Kültür ve sanatın desteklenmesini sosyal refah ve adaletin parçası sayan *mimar finansal* model; kültür ve sanat finansmanını doğrudan Kültür Bakanlığı tarafından yapmaktadır. Fransa'nın örnek verildiği bu model, müdahaleci bir yapı olmakla birlikte kültür ve sanatın toplumsal yaşam üzerindeki etkisine odaklanmaktadır.
3) SSCB ülkeleri veya Kuzey Kore gibi daha totaliter sistemlerde örnek gösterilen *mühendis finans* modeli; devlet *kültürel üretim araçlarının sahibi* kabul edilmektedir.
4) *Hami finansal* model; kültür politikaları özerk bir sanat konseyi tarafından yürütülmektedir. Bu modelde, bütçenin devlet tarafından belirlendiği ve kültür-sanat alanında karar mekanizmasının özerk olduğu görülmektedir. Bu modele İngiltere örnek verilmektedir (Özafşar, 2013, 28-33).

Dünya çapında kültür politikalarının uygulanma biçimlerine baktığımızda ise;

a) Merkezi devletin kültür politikalarında rol oynadığı model; Fransa, Yunanistan ve Portekiz gibi ülkelerdeki modeldir.
b) Âdem-i Merkeziyetçilik; kültür ve sanata ayrılan kaynakları ve erişim hakkını eşit paylaştırmak amacıyla *kültürel yönetimin* yerel yönetimlere bırakıldığı model; bu model, Almanya, İsveç ve İspanya gibi ülkelerde uygulanmaktadır.

c) Kültür ve sanat yönetiminin yarı özerk kurumlara devredildiği model; İngiltere, İrlanda, Finlandiya ve Danimarka'da uygulanan modeldir.
d) Son olarak ise, devletin merkezi politikalarının yanında özel sektörün, devletle eş zamanlı; fakat her zaman aynı politik hedefleri taşımadığı model karşımıza çıkmaktadır (Özafşar, 2013, 28-33; Üstel, 2009, 13).

Her ne kadar kültür politikalarında, ülkelerin belirginleşmiş ana hatlar bulunsa da, bir devlet, birden fazla modeli benimseyebilmekte ya da farklı nedenlerden dolayı politikalarını değiştirebilmektedir.

Sonuç olarak, tarihi ve gelişme zemininde ele aldığımız *kültür politikası* kavramı, kültürün ve kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi amacıyla, bakanlıkların, yerel yönetimlerin veya sivil toplum örgütlerinin, toplumun kültürel yaşama katılabilmesi için kültür alanlarında gerçekleştirdikleri ve bu çabalarının toplamı olarak ifade edilebilir (Oğuz, 2010:4).

2.2 Kültür Politikalarına Felsefi Yaklaşımın Gerekliliği

Calhun'unda ifade ettiği gibi insanlık durumunun temelinde *çoğulculuk* vardır (Calhoun,2014:132). Çağımızda, devlet ve devleti oluşturan toplulukların yapıları, tarihsel bir miras olarak, yerel ölçekte ayrışmaktadır. Başka bir ifadeyle, özünde farklı, etnik, dinsel ve dilsel kökene sahip olan topluluklar, artık, farklılıklarının bilincine varmakta ve bir takım hak ve talepleri dile getirmektedirler. Bu dönüşüm, 1960'lardan itibaren farklılık, çoğulculuk, çok kültürlülük, kimlik, tanınma gibi söylemlerin yüksek sesle dile getirilmeye daha da belirginleşmiştir. Bu söylemler, sadece eleştirel tartışmaların odağında kalmayıp, giderek siyasal, toplumsal ve kültürel alanda da görülür hale gelmiştir. Dünya çapında yaşanan göçlere, postkolanyal süreçte bağımsızlığını ilan eden devletlerin kimlik arayışları da eklenerek, günümüzde kimlik politikaları ya da tanınma politikaları olarak bildiğimiz demokratik hak ve taleplerin hazırlayıcı sebepleri arasındaki yerini almaktadır.

Sosyal bir gerçeklik olarak *çok kültürlülük* tartışmaları, savunucuları veya eleştiricileri tarafından, kendi içlerinde bile, bazı noktaları daha öne çıkarılıp tartışılsa da temelde dil, din, etnik, tarih ve coğrafya açısından farklı kökenlere sahip birey ve grupların tek bir siyasal birim halinde ve ortak sınırlar içinde yaşamalarına gönderme yapmaktadır. Demokratik toplumlara özgü bir yaklaşım olan çok kültürlülük, farklı kültürlerin tanınıp

kabul edilmesini, farklılıkların zenginlik olarak görülüp himaye altına alınmasını ve farklı kültürlerin bir arada yaşamasının, sağlıklı bir topluluğun ön koşulu olduğu iddiasındadır.

Küresel bu durum, ulus ve uluslararası ölçeklerde birbiriyle çelişkili iki süreçin aynı anda yaşanmasına ve böylece, bir dizi sorunların da ortaya çıkarmasına sebep olmakatdır. Bir yönden ulus-devletlerin siyasal meşruluğu, aşınma sürecine girerken, aynı zamanda yükselen bir değer olarak etnik, dilsel ve dinsel temelli kültürel hak ve taleplerin siyasal etkileri, dünya ölçeğinde hissedilir hale gelmektedir. Geleneksel devletlerin siyasal meşruluk zemininde yer alan bir *kültürel birlik* iddiası, artık yine kültürel kodlarla reddedildiği görünmektedir. Dünya genelindeki siyasal ve kültürel değişimler, ülkelerin iç dinamiklerini tetikleyerek yeni tartışmaların, açılımların ve icraatların yapılmasının zorunlu hale getirdiği gözlemlenmektedir. Bu noktada, devlet veya toplulukların, dünya tarihinde hiç olmadığı kadar *kültürle yüzleşmek* zorunda kaldığı tespit edilebilir.

Günümüzde kültür politikaların esas çözüm üretmesi beklenen soruların başında, bir devletin sınırları içerisinde, farklı kültürel kimliklerin nasıl tanımlanacağı, tanımlama kavramının getirdiği bir dizi sorunlar, farklı kültürle bir arada yaşamanın formülü ve bunun için atılması gereken politik adımlar olarak öne çıkmaktadır.

Kültür politikalarının bu başlıklardaki pratik uygulamaları veya vaatleri, onun görünür sonuçları iken, politikaların hazırlanma süreçlerinde kültür, kimlik, tanıma gibi kavramların ele alınışı, algılanış biçimi ve bu bağlamda üretilen tasarılar, onun teorik zeminini oluşturur. Bu noktada kimlik, tanınma ve kültürlerin bir arada yaşamasının imkân ve sınırlılıklarını soruşturan *felsefi* yaklaşımlar, kültür politikalarına bir yön tayin edebilir. Başka bir ifadeyle kültür politikalarına felsefi bir temelden yaklaşmak, *gereklilik* taşır. Zira *tanınma,* sadece siyasal bir olgu değil, her şeyden öne kişinin kendisiyle ilgili düşünmesi, eylemlerini seçme ve sonuçlarını görme yetisi ve kendini olduğundan daha iyi kılma umudu barındıran *ahlaki* bir tavır barındırdığından, hayati önem taşımaktadır (Calhoun, 2014:163). Bu noktada bir diğer sorun ise birey ya da grupların kimliklerin nasıl tanımlandığıdır.

Felsefe tarihinde yeni bir kavram olan kimliğin ele alınışı, başlangıcta, felsefi bağlamda bilen ve tanıyan benliğin, bir kişi ya da bir şeyin tüm zamanlardaki ya da bütün koşullardaki *aynılığı* ya da *kendis*i olduğu gerçeğini ifade eden bir bütün bireysellik olarak görülmektedir (Gleason, 2014. 22-23). Örneğin Descartes'in cogitosunda "düşünüyorum öyleyse varım"ında kimliğe yapılan bir vurguyla, *bağımsız bilişsel bir özne olarak* ön

plana çıkarken, Fiche "ben benim" denkleminde kimliğin kendinde yeterli oluşu dile getirilmektedir (Calhoun, 2014:133). Hegel'in, köle-efendi diyalektiğinde ise, kimlik, bütün koşullarda aynılık barındıran bir ben fikrinden çok *inşa* edilen, sosyal ve içsel bir süreç olarak belirginleşmektedir. Benliğin/bilincin oluşumunda *ötekinin zorunluluğuna* dikkat çeken Hegel, kimliğin, üç aşamadan; sevgi (aile), haklar (sivil toplum) ve dayanışmadan (etik toplum) geçerek oluştuğunu vurgular. Böylece kimliğin oluşumu, kişinin sosyal tanımlanmasının bir sonucu olarak, benliğine ilişkisinin öz bir keşif, dolayısıyla da, her zaman diyolojik bir biçimde inşa edilen bir süreçtir.(Hegel, 2015: 81-82)

Bu noktada kimlik kavramı; (i) öznenin merkezini kuran ve onu diğerlerinden ayıran bir birlik, (ii) zorunlu olarak ötekiyle ihtiyaç duyan ve inşa edilen bir süreç (iii) en az iki aktör arasında karşılıklı birbirlerini tanıma ve tanımlama imkânı, olarak belirginleşmektedir (West, 2014: 88). Öznenin inşası ve dönüşümü anlamamıza imkan sağlayan kimlik kavrmamı, modern dönem de politik ve siyasal alanın da dönüşümüyle daha merkezi hale gelmiştir. Özellikle insan hakları kavramının tanınması bu süreçin en belirgin başlangıcıdır.

20. yüzyılda daha yoğun tartışılmaya başlanan kimlik ve tanınma, çoğulculuk, farklıllıklar politikası veya eşit onur/haysiyet poltikası ekseninde ele alınmaktadır. Bu notada, bir yönden kimliğin kurucu aktörü olan kültürün ön plana çıktığı, diğer yönden ise bu kültürün diğer kültürlerden farkının vurgulandığı söylenebilir. Kantçı temelde *bütün insanların saygıyı hak ettiği* fikrinden hareket eden onur/haysiyet politikası, insanda saygıyı hak eden şeyin ne olduğu sorusu yine Kantçı çizgide cevaplanmaktadır. Kant için insanda saygıyı hak eden şey, yasalara ilkeler doğrultusunda yön verebilecek *akıllı varlık* olma konumu, dolayısyla insanın *otonomluğu*dur. Farklılık politikası ise insan olarak kendimize özgü var olma biçimlerimizi öne çıkaran Rousseau ve Herder tarafından geliştirilen düşünceler etrafında şekillenmiştir. Farklılıklar politikası, eşit onur politikasını, özellikle insanlar arası farklılığı ortadan kaldırarak, insanları tek biçime sokmakla ve bu yönüyle mağdur etmekle suçlarken, tam tersi, farklılık politikası ise "ayrım gözetmeme" ilkesini göz ardı etmekle suçlanır. Sonuçta eşit onur politikası, bireyin özerkliğini, bireyin sahip olduğu evrensel haklarla koruma altına alırken, farklılık politikası, bireyleri, kimlikleri ve kültürlerini muhafaza etmelerine izin vererek korumayı teklif etmektedir. Bu iki politika arasında çatışma ve çelişkiyi analiz eden Taylor, iki politikanın da birbirini gerektirdiğini iddia etmektedir (Taylor, 2018: 59-64).

Kimlik ve tanınma sorununa, *etik* temelde yaklaşan Charles Taylor ve Axel Honnet, kimliğin kendini gerçekleştirme ideali ön koşulu olarak konumlandırır. Taylor'a göre, özgün kimlikler, *kültürel-kolektif* yaşamda inşa edilmektedir. Kendini gerçekleştirme, içinde yaşanılan ve anlamlı değerler sunan topluma, kültüre ve politik kurumlara bağlıdır (Taylor, 2018:108). Zira Taylor'a göre "Kimliğimiz can alıcı bir biçimde başkalarıyla giriştiğimiz *diyolojik* ilişkilerle temellenir. Kimliğimizi her zaman, önemli saydığımız öbür kişilerin, bizde görmek istedikleri şeylerle diyalog içinde, bazen de çatışma içinde tanırız" (Taylor, 2018:53). Hegelci tanınmayı analiz eden Honneth, bu analizde, üç tanınma modelinin insanın kendisiyle *olumlu bir ilişki kurması* ve *kendi gerçekleştirmesi* için gerekli olduğunu savunmaktadır. Ona göre, bu modeller sırayla: Sevgi (kendine güven), haklar (kendine saygı) ve dayanışma(onur)dır. Bu noktada kişinin özerk ve bireyselleşmiş, kendini, amaçlarını ve arzularını tanımlayabilen varlık olması için kişinin, Hanneth, kendine güveni, saygıyı ve onuru bir bütün olarak kazanması gerektiği söylemektedir (Honneth, 2014:249-250).

Kişinin kendisiyle, ötekilerle, ideal ve değerleriyle bir ilişki içinde olmasını talep eden kimlik, bu noktada diğeriyle nasıl bağ ve ilişki kurmamızla ilgili olarak etik bir soruna dönüşmektedir. *Ben kimim* sorusu her şeyden önce anlamlı bir cevap üretilmediğinde Taylor'a göre hayatın anlamı, başka bir iafedeyle, varlık olarak insan olma durumunu, ıskalanmış olacaktır. (Wolf, 2014: 76). Bu noktoda, Taylor ve Honneth'te göre, ötekiler tarafından tanınmış olmak, *tam* bir *özne* olabilmenin ön koşuludur. Taylor'a göre farklı yaşam pratikleri içerisinde oluşmuş kültürel ayrılıklar, siyasal düzeyde tanınması, "hoşgörü" ve "müsamaha" gibi üstünlük taşıyan tavırların yerine, kimliklerin eşdeğer saygı esasına göre değerlendirilmesi gereklidir. Zira kendine saygı, kimliğin tanınması ve farklılığın onaylanması, insani bir ihtiyaçtır. Ona göre kimliğin *tanınarak* ya da *tanınmama* yoluyla, çoğu zaman ise başkalarının *yanlış tanımlamalarıyla* biçimlenir. Tanımlanan bir topluluğun ya da grubun, tanımlayanlar tarafından hakir görülmesi ihtimaline dikkat çekerek, tanınmama veya yanlış tanınmanın insanı sahte, çarpıtılmış ve indirgenmiş bir varoluşa hapsedebileceğini vurgular. Taylor, özellikle yanlış tanımlanmanın içselleştirilmesinin bir sonucu olarak, birey veya grupların yaşadığı iç bunalımları da hatırlatarak (kendinden nefret, değersizlik hissi, ezilmişlik portesi gibi),

insana gösterilmesi gereken saygının bir gereği olarak doğru tanınmanın hayati bir önemi vurgulamaktadır. (Taylor, 2018. 46-47).

Kültür ve tanınma politikaları üzerine çalışan feminist düşünür Nancy Fraser, kendini gerçekleştirme temelli tanınma modellerine, yeniden bakmayı teklif eder. *Tanınma Politikasını Yeniden Düşünmek (2000)* başlıklı makalesinde, 1980'lerde farklılığın tanınması mücadelelerinin özgürleştirici söylemleri, yalnızca o ana kadar inkâr edilmiş kimlikleri ileri sürme hedefinden değil, aynı zamanda iktidar ve refahın yeniden dağıtımı mücadelelerine daha zengin ve genişletici bir boyut ekleme idealinde olduğunu vurgular (Fraser, 2014:259). Fakat uygulamada, farklılığın tanınmasının kimlik politikalarına indirgenmesi ile küreselleşmenin yarattığı kültürel melezleşmenin çoğullaştırıcı etkisi, grup kimliklerini basitleştiren ve şeyleştiren algılara dönüştürdüğünü savunmaktadır. Ona göre bu durumun en bariz sonucu olarak, özünde diyolojik bir süreçte kurulan kimliğin tersine, ırkcı, hoşgörüsüz, savunmacı, partikülar ve otoriter eğilimlere yöneltmektedir. Sonuçta giderek otontik bir halde tanımlanan kolektif kimlikler, ekonomik adalet mücadelesini yerinden etmekte ve baskıcı düşünce formlarını beslemektedir. Burada Nancy'ye göre, tanınma politikalarında yanlış tanınma ve şeyleştiren politikalar yerine, kimlikçi olmayan politikalar tercih edilmelidir (Fraser, 2014:265-273).

2.3 T.C. Kültür Bakanlığı'nın Tarihsel Serüveni

Kültür Bakanlığı'nın tarihsel gelişimi, Türkiye'deki kültür ve kültür politikalarına bakış açısını göstermesi bakımından önemlidir. Her ne kadar Kültür Bakanlığı ayrı bir bakanlık olarak düşünülse de Cumhuriyet tarihinden günümüze kadar kendi asli görevi olan kültür politikaları konusunda sürekli olarak "yardımcı" bir pozisyonda konumlandırılmıştır. Kimi zaman Milli Eğitim Bakanlığı ile kimi zaman ise Turizm Bakanlığı ile birleştirlilerek ya da tamamen kapatılarak müstakil bir bakanlık statüsünü koruyamamıştır.

Kültür Bakanlığı'nın temelleri, 1920'de açılan "Maarif Vekâleti"ne bağlı olarak yürütülen kültür çalışmalarına dayanır. Kültür işleri, ilk kez "Türk Asar-ı Atikası Müdürlüğü", daha sonra 1922'de açılan "Hars Müdürlüğüne" devredilerek devam etmiştir. 1926'de ise Hars Müdürlüğü, yerini kütüphaneler, müzeler ve güzel sanatlar olmak üzere üç müdürlüğe bırakmıştır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, Tarihçe, 2019). Eğitimle kültürün

birlikte düşünüldüğü bu yıllarda, Maarif Vekâleti'nin adı 1935'te "Kültür Bakanlığı" olarak değiştirildi (Milli Eğitim Bakanlığı, Tarihçe, 2019). Fakat 1941'de bu adlandırmadan vazgeçilerek eğitim alanında "Maarif Vekâleti" ismi kullanımaya geri dönüldü. 1960'larda kurulan Milli Eğitim Bakanlığı çatısı altında yürütülen kültürle ilgili müdürlükler, genel müdürlüğe dönüştürülerek 1965'te Kültür Müsteşarlığı çatısında toplandı. Müzeler, Devlet Tiyatroları, Yayımlar, Güzel Sanatlar ve Kütüphaneler Genel Müdürlükleri Kültür Müsteşarlığına bağlandı ve ilk kültür müsteşarı olarak Mehmet ÖNDER atandı.

Kültür Bakanlığı, ilk kez 1971'de Nihat ERİM hükümeti döneminde kuruldu. İlk Kültür Bakanı olarak bakanlığa Prof. Dr. Talat Sait HALMAN getirildi. 5 ay gibi kısa bir süre faaliyetlerini sürdüren Kültür Bakanlığı, II. Erim Hükümeti'nde kapatılarak müsteşarlık olarak Milli Eğitim Bakanlığına devredildi. 1972'de ise Kültür Müsteşarlığı Başbakanlığa bağlandı. 1974'de Kültür Bakanlığı yeniden kurularak, Kültür Müsteşarlığındaki ilgili görevler, Bakanlığa devredildi, Kültür Bakanı olarak da ilk kadın bakan olan Nermin Neftçi göreve getirildi (Kültür ve Turizm Bakanlığı, Tarihçe, 2019).

1976'da çok kısa bir süre Turizm ve Tanıtma Bakanlığı ile birleşen Kültür Bakanlığı, aynı yıl Turizm ve Tanıtma Bakanlığı'ndan ayrılarak 1977'de Milli Eğitim Bakanlığı ile birleşti ve "Kültür ve Milli Eğitim Bakanlığı" olarak adlandırıldı. Fakat hedeflenen politikaların gerçekleşmemesi üzerine aynı yıl Milli Eğitim Bakanlığı'ndan da ayrılarak 1982 yılına kadar müstakil Kültür Bakanlığı olarak faaliyet gösterdi.

1982 yılında Kültür Bakanlığı kapatılarak, Turizm ve Tanıtma Bakanlığıyla birleşerek Kültür ve Turizm Bakanlığına dönüştü. 1989'da Turizm Bakanlığı'ndan tekrar ayrıldı ve "Kültür Bakanlığı" olarak devam etti. 29 Nisan 2003 tarihinde yayımlanan 4848 sayılı yasa ile Kültür Bakanlığı ve Turizm Bakanlığı tekrar birleştirilerek günümüze kadar "Kültür ve Turizm Bakanlığı" olarak devam etmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, Tarihçe, 2019).

Günümüzde Kültür ve Turizm Bakanlığı, temel amaçlarını; kültürel değerleri yaşatmak, geliştirmek, yaymak, tanıtmak, değerlendirmek ve benimsetmek, tarihî ve kültürel varlıkların tahribini ve yok edilmesini önlemek, yurdun turizme elverişli bütün imkânlarını ülke ekonomisine olumlu katkı sağlayacak şekilde değerlendirmek; turizmin geliştirilmesi, pazarlanması, teşvik ve desteklenmesi için gerekli önlemleri almak, kültür ve turizm konularıyla ilgili kamu kurum ve kuruluşlarını yönlendirmek ve bu kuruluşlarla

işbirliği içerisinde bulunmak, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör ile iletişimi geliştirmek ve işbirliği yapmak üzere Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın teşkilât ve görevlerine ilişkin esasları düzenleme olarak açıklar.

Bakanlık, görev ve yetkilerini ise;

a) Millî, manevî, tarihî, kültürel ve turistik değerleri araştırmak, geliştirmek, korumak, yaşatmak, değerlendirmek, yaymak, tanıtmak, benimsetmek ve bu suretle millî bütünlüğün güçlenmesine ve ekonomik gelişmeye katkıda bulunmak,
b) Kültür ve turizm konuları ile ilgili kamu kurum ve kuruluşlarını yönlendirmek, bu kuruluşlarla işbirliğinde bulunmak, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör ile iletişimi geliştirmek ve işbirliği yapmak; yerel yönetimler, kamu kurum ve kuruluşları tarafından veya kamu personelini desteklemek için kurulan dernekler ve aynı amaçlarla 22/11/2001 tarihli ve 4721 sayılı Türk Medeni Kanununa göre kurulan vakıflar dışındaki asıl amacı kültür, sanat, turizm ve tanıtım faaliyeti olan dernek ve vakıflar ile özel tiyatrolar tarafından gerçekleştirilecek projelere nakdi yardımda bulunmak,
c) Tarihî ve kültürel varlıkları korumak,
d) Turizmi, millî ekonominin verimli bir sektörü haline getirmek için yurdun turizme elverişli bütün imkânlarını değerlendirmek, geliştirmek ve pazarlamak,
e) Kültür ve turizm alanlarında her türlü yatırım, iletişim ve gelişim potansiyelini yönlendirmek,
f) Kültür ve turizm yatırımları ile ilgili taşınmazları temin etmek, gerektiğinde kamulaştırmak, bunların etüt, proje ve inşaatını yapmak, yaptırmak,
g) Türkiye'nin turistik varlıklarını her alanda tanıtıcı faaliyetler ile her türlü imkân ve araçlardan faydalanarak kültür ve turizmle ilgili tanıtma hizmetlerini yürütmek,
h) Kanunlarla veya Cumhurbaşkanlığı kararnameleriyle verilen diğer görevleri yapmak olarak açıklar (Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kuruluş Amaçları ve Görevleri, 2019)

i) T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, misyonunu ise, "Ülkemizin evrensel kültür, sanat ve turizm değerlerinin sürdürülebilir bir şekilde korunmasını sağlayarak yaşatmak ve tanıtmak, toplumsal bilincin oluşmasında bilgiye erişimi kolaylaştırmak ve ülkemizin dünya turizminden alacağı payı artırmak" olarak belirlerken; vizyonunu ise "Üstün evrensel değerlere sahip kültür mirasımızın, ulusal ve uluslararası sürdürülebilir korunma çabalarını başarı ile yöneten ve ülkemizi turizm alanında dünya liderleri arasında ilk sıralara taşıyan güçlü, saygın ve vazgeçilmez bir kurum" haline getirmek olarak sunmaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, Misyon ve Vizyon, 2019).

Merkez, taşra ve yurt dışı teşkilatlarında hizmet veren Kültür ve Turizm Bakanlığı; Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Yatırım İşletmeleri Genel Müdürlüğü, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Sinema Genel Müdürlüğü, Tanıtma Genel Müdürlüğü, Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, Devlet Operas ve Balesi Genel Müdürlüğü, Sinema Genel Müdürlüğü, Atatürk, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türkiye Yazma Eserler Kurumu, Yunus Emre Enstitüsü gibi müdürlük ve kurumlarla faaliyetlerde bulunmaktadır.

Bakanlığın, genel bütçe kapsamındaki kamu idareleri toplam bütçesinden aldığı paya baktığımızda, genel bütçe içerisindeki payı giderek azalmaktadır. 2000'lerde %1 oranında pay alırken, günümüzde genel bütçe içerisinden % 0,53 oranında pay aldığı görülmektedir. Örneğin yaklaşık olarak 2006 yılı 712 milyon TL, 2017 yılında ise 2.5 Milyar TL[3] civarında olduğu görülmektedir.

2.4 Türkiye'de Kültür Politikaları

Türkiye'de kültür politikaları başlangıcından beri demokratikleşmeye ve çağdaşlaşmaya destek, ülke tanıtımına destek, turizme destek, eğitime destek gibi yardımcı pozisyonlarda olduğu görülmektedir. Bu durumun sebebi, kuşkusuz *kültür politikası* kavramının Türkiye'de yeni olması, dolayısıyla kültürel hayata yön veren kapsamlı ve müstakil politikaların olmayışıyla ilintilidir. Bu eksikliğin bir sonucu olarak, Türkiye

[3] 2006 genel bütce 174.3 Milyar TL iken, 2017 genel bütçe 563 Milyar. bknz: https://www.bik.gov.tr/hangi-bakanlik-ve-kuruma-ne-kadar-odenek-ayrıldı-tam-liste/ Son erişim tarihi: 25/08/2019

tarihinde kültür alanında söylem-metin-eylem arasında hep bir açıklık olagalgelmiştir. Erken Cumhuriyet Dönmeinde yazılı olarak müstakil kültür politikaları olmamasına rağmen, bu alanda yapılan bazı uygulamalar da söz konusudur.

2.4.1 Ulusal Kurtuluş ve Yapılanma Dönemi (1920-1950)

Kültürün siyasal kimlikler oluşturma sürecindeki önemi göz önüne alındığında, yeni bağımsızlığını kazanan ülkelerin ulusal kimliklerini inşa etmek, uluslararası dünyada tanınırlık kazanmak ve bağımsızlık ihtiyacını meşrulaştırmak için kültürün önemli araç olduğu görülmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarından 1950 yıllarına kadar Türkiye'deki kültür politikaları, ulusal kurtuluş ve yapılanma etrafında şekillenir. Bu dönemde devlet eliyle "milli kültürün inşası" hedeflenmiş ve "imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir toplum yaratma" ideali hâkimdir. Bu dönemde kültürün anlamı daha çok Avrupa modeline (çağdaşlaşma) benzer olmasıyla mukayese edilerek ele alınmış, Tanzimat'tan (1839-1870) itibaren başlayan "batılılaşma" ideailinin bir devamı olarak Osmanlı mirası sayılan geleneksel değerler, özellikle de dinsel kültürü yok sayma eğilimi taşımaktadır. İnşa edilmeye çalışılan yeni Türk kimliği, sosyal, kültürel, dilsel, toplumsal, kültürel, hukuki ve ekonomik alanda yapılan Cumhuriyet devrimleriyle sağlanmaya çalışılmıştır. Erken Cumhuriyet dönemi kültür politikaları iki aşamada değerlendirilebilir, İlk dönemde, kurumsal ve kültürel tasfiye çalışmaları ağırlıkta iken, 1939'dan sonraki dönem ise restarasyon süreci olarak okunabilir.

Bu bağlamda Tevhid-i Tedrisat Kanunu (1924) çıkarılmış, Türk Tarih Kurumu (1931) ve Türk Dil Kurumu (1932) açılmıştır. 1932'de açılan Halkevleri ve 1940'lardaki Köy Enstitüleri de aynı idealin yaygınlaştırılmasını hedeflemektedir (Ada, 2009: 89). Kültür işlerinin yürütüldüğü Maarif Vekâleti'nin Hasan Ali YÜCEL döneminde atılan adımlar, dönemin kültür politikaları olarak değerlendirilebilir. Basılı yayın faaliyetleri olarak tercüme büroları açılarak, felsefe ve dünya edebiyatından birçok eser Türkçeye çevrilmiş, ansiklopedi ve diğer birçok alanda lügat çalışmaları da bu dönemde başlamıştır (Milli Eğitim Bakanlığı, Tarihçe, 2019)

Genel hatlarıyla değindiğimiz 1920 ve 1950'li yıllarda ulusal kimlik ve kurtuluş adına yürütülen faaliyetler, baskı ve asimilasyonlarla, dolayısıyla da birçok kültür ve kültürel değerlerin tecrit edilmesiyle sonuçlanmıştır (İnce, 2011: 47). Aynı zamanda bu

dönemde etnik, dilsel ve dinsel grupların temel hak ve özgürlüklerinin yanında, demokrasinin temeli olan çeşitlilik ve çoğulculuk değerlerinin de zarar gördüğü görülmektedir.

2.4.2 Çok Partili Döneme Geçiş ve Siyasi Bölünmeler (1950-2000)

1950'li ve 2000'li yıllar arası, siyasal bölünme ve kutuplaşmalar dönemi olarak belirmektedir. Bu dönem çok partili sisteme geçişin darbelerle kesildiği bir süreçtir. Çok partili sisteme geçişle birlikte farklı yönelimlerdeki partilerin siyasetteki yerini almalarıyla birlikte bu durum siyasal kutuplaşmaları da beraberinde getirmiştir. Fakat ulusal kültürün inşası fikri bu dönemde de geçerlidir. Çok partili dönemde, hükümetlerin kendi kültür yaklaşımlarına uygun olarak, devletin eğitim politikalarının içinde "kültüre" yer vermeye devam etmektedirler. Toplumsal ve siyasi kutuplaşmanın çözülebilmesi için özelikle 12 Eylül Askeri Darbesi sonucu kültür politikalarında ilk kez Türk-İslam sentezi formülü belirginleşmiştir.

1960'lı yıllar Türkiye için önemlidir; zira kültürel haklar kavramından bahseden 1961 Anayasasının, İktisadi ve Sosyal Hayatın Düzeni bölümünü düzenleyen 41. Maddesine göre, Devletin Ödevi, "İktisadî, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek; bu maksatla, milli tasarrufu arttırmak, yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmek ve kalkınma plânlarını yapmak" olarak tanımlanmıştır (1961 Anayasası, 1961).

70'lerden sonra kültür politikaları açısından dönüşüm başlar; bunun ilk aşaması olarak da müstakil Kültür Bakanlığı'nın açılmıştır. İlk kez Talat Sait Halman Kültür Bakanı olarak kabinedeki yerini alır; ancak 1972'de kapatılarak müsteşarlığa dönüşmüştür, 1974'te ikinci kez Kültür Bakanlığı olarak kurulmuştur. 1977'de ise tekrar Milli Eğitim Bakanlığı ile birleştirilerek "Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı" haline getirilmiştir (Kantarcıoğlu, 1987: 28).

Bu yıllarda köyden kente göçün artmasının bir sonucu olarak yaşanan dengesiz büyüme ve eğitim ve gelir seviyesindeki düzey farklılıkları eşitsizliklere sebep olmaktadır. Dolayısıyla kültürel hayatta yoksunlukların da arttığı tespit edilebilir. Bu bağlamda sosyal ve ekonomik gelişme için 1963'teki Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda kültür politikaları "Kalkınma Stratejisi" olarak ele alınmış: ancak bu politikalar hedefine

ulaşamamıştır. 1968-1972 yıllarındaki İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ise kültürün önemi üç başlık altında ele alınmıştır:

1) Kültürün, yaşam kalitesini geliştirme ve yaratıcı gücü arttırmadaki rolü üzerinde durulur; bu noktada devletin kültürü destekleyiciliği vurgulanır,
2) Türk kültürünün dışa açılması ve diğer ülkelerin kültür ve sanat faaliyetlerinin topluma kazandırılması amaçlanır,
3) Kültür ve sanat etkinlikleri toplumun ihtiyaçlarına verecek şekilde desteklenmesi amaçlanır. Fakat hedeflerin uygulamada yetersiz kaldığı görülmüştür (Seçkin, 2009:119-120).

1979-1983 yıllarını kapsayan Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, kalkınma, (gelişme) ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasal yönleriyle bir bütün olarak ele alır. Bu bütünlüklü hedef, kültürel alanda coğrafi dengesizliklerin bir sonucu olarak geri kalmış bölgelerin, hem milli gelirden hem de kültür-sanat üretimi ve tüketiminden daha geniş pay almalarını hedeflemektedir (Seçkin, 2009:119-120).

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1985-1989) milli kültür vurgusu altında, milli ve manevi değerlerin yaşatılması ve güçlendirilmesi en önemli hedef olarak belirlenir. Coğrafi bölgelerin kültürel katılımını daha adilce geliştirmek ve kültür eserlerinin günlük yaşamın bir parçası olabilmeleri için bir dizi projeler gerçekleştirilir. Kültür ve sanatsal projelerin yaygınlaştırılması teşvikleri esastır. 1990-1994 yılları arasındaki Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ise kültür, bağımsız bir başlık olarak, milli kültür kalkınma, çağdaşlaşma ve dışa açılma çalışmalarının temel politikası haline gelir. Milli kültürün zenginliğine atıfta bulunularak gelecek nesillere aktarma hedeflenmektedir (Seçkin, 2009:121).

Ayrıca Kalkınma Planları ve ilgili raporlara ek olarak, kültür politikaları oluşturmaya yönelik 1982'de birincisi, 1989'da ikincisi olmak üzere Milli Kültür Şuraları toplanmıştır. (Uzun yıllardan sonra Üçüncü Milli Şura 2017 yapıldı) Eski bir bakanlık bürokratı olan Nail Tan, planlarda öngörülen hususların ancak %25'in

gerçekleştirilebildiğini, benzer şekilde Şura sonuçlarının da kâğıt üzerinde kaldığını ifade etmektedir (Tan, 2003: 50).

Türkiye'de kültür politikalarının nihayet daha düzenli tartışıldığı ve devlet dışı aktörlerin de katılımına imkân sağlayan ilk çalışma ise, sivil toplum eliyle 1998'de gerçekleştirilen "Kültürel Alanda AB'ye Yaklaşım Sempozyumu"nu gösterebiliriz. Kültür endüstrilerinin kurulmasına ve bu alanın önemine işaret eden bu Sempozyum, kültür politikaları tartışmalarını ülke gündemine taşıması bakımından önemlidir. Sempozyum, Türkiye kültür politikalarına yön vermek amacıyla 27 maddelik sonuç bildirgesi yayımlamıştır. Bu bildirge "Kültür varlıklarının, kültür mirasının, kültür çeşitliliğinin korunması ve geliştirilmesi için kültür politikalarının oluşturulması gerekir" cümlesiyle başlamakta ve politika belirleme sürecinin katılımcı yanına vurgu yaparak bakanlıkların, devlet (kamu) kurumlarının, yerel yönetimlerin ve sivil toplum örgütlerinin katılımının sağlanmasına atıfta bulunulmaktadır (Ada, 2009: 94).

Kültür politikasının ana yönelimlerine dair esas tartışmaların 2000'lere doğru ortaya çıktığı görülmektedir. Bu durum iki nedenle açıklanabilir. İlki Türkiye'nin AB'ye tam üyelik yolundaki çalışmalarının yoğunlaşması; ikincisi ise, özel sektörün kültür alanında yatırımlarının devlet tarafından düzenlenme ve teşvik ihtiyacının belirginleşmesidir (Ada, 2009: 94). Bu dönemde kültür politikalarının yapısı ve içeriği, AB standartlarını yakalamak amacıyla Avrupa Konseyi'nin koyduğu kurallara göre düzenlenmeye başlanmıştır.

2.5 AK Parti Dönemi Kültür Politikaları 2002-2017

2.5.1 AK Parti Hükümetleri Kültür Politikaları Çalışmaları

Kültür politikalarının son yılları AK Parti'nin politikalarıyla şekillenmektedir. Kendini "Muhafazakâr Demokrat" olarak tanımlayan AK Parti, kültür politikalarında milli kültürün korunması çerçevesinde gelişen resmi kültür politikasına yeni bir boyut eklediği görülür. 1970'lerden itibaren gelişmiş ülkelerin kültür politikalarının temelinde kültür ve kültür endüstrüsi, sosyo-ekonomik gelişimin ana taşıyıcısı konumuna yükselmiştir. Türkiye 1960'lardan beri, Beş Yıllık Kalkınma Planlarında, kalkınmayı/gelişmeyi kültür stratejileri üzerinden ele almış fakat bu durum uygulamada başarısız kalınmıştır. AK Parti

hükümetleri dönemine gelindiğinde ise bu alanda sonuç almaya yönelik daha pragmatik yaklaşımların olduğunu ve somut örneklerin fark yarattığı gözlemlenir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın raporları, hükümet programları ve Kalkınma Planları incelendiğinde AK Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte, ideolojik ve ulus-devlet merkezli endişenin üstünde ve ötesinde kültürün, ekonomik ve dışa açılımcı neoliberal tasavvuru karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada kültür, daha çok ülke tanıtımı ve kentlerin markalaşması için öne çıkarken, özel sektörün enerjisi ve yatırımları üzerinden istenilen hedeflere ulaşmayı amaçlanmaktadır. Bu hedefler için 2004 yılında 5737 Sayılı Kanun gereği Vakıf Kültür Varlıklarının Restorasyon veya Onarım karşılığı Kiraya Verilmesi ve İşlemlerini Usul ve Esasları Hakkında çıkarılan yönetmelik [4]; 5225 Sayılı Kültür Yatırımları ve Grişimleri Teşvik Kanunu; sinema sektörünü desteklemek amacıyla çıkarılan 5224 Sayılı Kanun (14/07/2004) ve bu çercevede doğrudan ya da dolaylı veya geri ödemesiz mali destek projeleri; 5228 sayılı Kanun ve Kültürel Alandaki Destek(sponsor) Faaliyetlerinin Teşvik Edilmesi Hakkındaki Genelge (2005) örnek gösterilebilir.

Örmeğin 60. (2007) Hükümet programında dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan,

> Kültür, bir toplumun kimliğinin en önemli unsurudur. Bir toplumun medeniyet tasavvurunu anlamak için kültürel kimliğine ne kadar sahip çıktığı, özgünlüğünü ve farklılıklarını ne kadar koruduğu, özellikle küreselleşen çağımızda büyük önem kazanmıştır. Türk kültür ve sanatının milli kimliğini muhafaza ederek evrensel platformlara taşınması, öncelikli hedeflerimiz arasındadır… Hükümetimiz, devletin kültür alanındaki rolünü, zengin ve rekabetçi bir kültür hayatının oluşması için ortam hazırlamak ve kültür mirasını korumak ve geliştirmek olarak görür. Kültürümüzün hayatiyetini koruyarak zenginleşmesi, engelsiz ve özgür bir ortamda yeşerip yaygınlaşmasına bağlıdır. Bu bakış açısıyla hareket eden hükümetimiz, özel sektörün, sivil toplum kuruluşlarının, kültür ve sanat insanlarının kültür alanında etkin rol oynamasını teşvik etmiş ve bu alanda pek çok yeni girişimin öncülüğünü yapmıştır. Önümüzdeki dönemde özel sektörün kültürel ve sanatsal faaliyetler alanındaki etkinliğinin artırılması için çalışmalarımız devam edecektir… AK Parti iktidarı döneminde, ülkemizin farklı uygarlıklara ait kültür varlıklarına yönelik çağdaş

[4] Restore et-işlet-devlet modeli 2003-2009 tarihi arasında 98 taşınmaz kültür varlığı için resterasyon karşılığı kiralama modeli yatırım kararı alınmıştır. Bknz: Ulusal Rapor

> mevzuat çalışmaları gerçekleştirilmiş, bu alana yeni kaynaklar aktararak büyük bir seferberlik başlatılmıştır (Resmi Gazate, 60. Hükümet Programı, 2007).

Erdoğan bu açıklamasında, kültür ve sanatın ülkemiz için önemi, küreselleşen dünyaya uygun kültür politikalarında özel sektörün gerekliliğini vurgulamıştır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığının her yıl çıkardığı raporda küreselleşme vurgusu devam ederek, devlet kurumlarının kültür alanında içerik üreten ve işleten pozisyonunun geriye çekilmesi gerektiği ve bu bağlamda kültür icraatlarının özelleştirilmesi vurgusu öne çıkmaktadır. Aynı zamanda yerel, özellikle de kentsel kaynakların daha etkin kullanılmasını amaçlayan âdem-i merkeziyetçi tavrın benimsenerek yerelde kültürel kalkınma hedeflendiği görülmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, Faaliyet Raporu, 2007) .

Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda (2007-2013), "Kültürel hayatın canlandırılması ve kültürel faaliyetlerin ülkenin bütününe yaygınlaştırılması amacıyla, yerel nitelikteki kültür hizmetlerinin yerel yönetimlere devredilmesi ve bu alanda kamu-özel sektör işbirliğinin geliştirilmesi yönündeki yasal ve idari düzenleme çalışmaları" amaçlamaktadır. Sosyo-ekonomik politikalar ile kültür politikaları arasındaki uyumu artırma gereğini vurgulayan Planın hedefinde, kültürel varlıkların idame ettirilmesi ve işletilmesinde yeni kaynakların yaratılması esası vardır (Dokuzuncu Kalkınma Planı, 2006). Bu bağlamda, kültürün yerel ölçekte kalkınma aracı olarak değerlendirilmesi gündeme gelmektedir. Kültür sahasında yerel olanın, kendi kimliğini ortaya koyabilecek özerk bir alan olma potansiyelinin kullanılması amaçlanmaktadır.

AK Parti'nin kültür politikaların gelişimi, ilk dönem Avrupa Birliği Müzakereleri eşliğinde belirginleşmektedir. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 2007'de taslak olarak hazırlanıp Avrupa Konseyine sunulan ve 2013'te tamamlanan, *Avrupa Konseyi-Avrupa Ulusal Kültür Politikalarının Gözden Geçirilmesi Programı-Türkiye'de Kültür Politikası Ulusal Rapor*u, ulusal ve uluslararası düzeyde *kapsamlı ilk resmi kültür politikası* olma özelliğindedir. Rapor, kültürün neyi işaret ettiği, Türkiye'nin kültürel zenginliği ve çeşitliliği, kültür politikası ile ilgili yasal ve kurumsal çerçeve, kültür politikalarında rol oynayan temel aktörlerin tanımlanması, kültürel miras, kültür ekonomisi, kültürel haklar, kültür ve sanatı desteklemeye yönelik çalışmalar gibi başlıklarla şekillenir.

Raporda, Türkiye, birçok uygarlığın (Roma, Bizans, Osmanlı) kültürel mirasıyla zenginleşen, çoğulcu ve dinamik toplum yapısına sahip olarak tanımlanır. Bu bağlamda, dinsel, etnik ve bölgesel farklılığa karşın Türkiye'nin üstlendiği sorumluluk, kültürler ve medeniyetler arasında karşılıklı anlayışların geliştirilmesi ve bu farklılıkların bir arada yaşama kültürünün desteklenmesi olarak konumlanır (Ulusal Rapor, 2013:1). Rapor, Türk kültürünün ana hatlarının ne olduğuyla başlar. Türk Kültürü, Orta Asya'dan başlayıp, Selçuklu ve Osmanlı dönemleri içinde gelişen, Türk ve İslam kültürünün maddi ve manevi değerlerinin toplamı ve Cumhuriyetin ilanından beri, Atatürk'ün ülküsü olarak çağdaş uygarlıklar düzeyine ulaşma ideali olarak belirginleşir (Ulusal Rapor, 2013:2).

Rapor, kültür politikalarının temel çerçevesini, Anayasa'da belirtilen üst haklar ve Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerdeki kültür politikaları olarak belirler. Bu bağlamda Anayasadaki:

> 6. Fıkrasında: "Her Türk vatandaşının, temel hak ve hürriyetlerden eşitlik ve sosyal adalet gereklerince yararlanarak, milli kültür, medeniyet ve hukuk içinde onurlu bir hayat sürdürme ve maddi ve manevi varlığını bu yönde geliştirme hak ve yetkisine sahip olduğu";
>
> Madde 5; "İnsanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamak devletin amaç ve görevlerindendir";
>
> Madde 24; "Vicdan, dini inanç ve kanaatler özgürlüğü";
>
> Madde 25-26; "Düşünce ve ifade özgürlüğü";
>
> Madde 63; "Devlet, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerin korunmasını sağlar, bu amaçla devlet destekleyici ve teşvik edici tedbirler alır.";
>
> Madde 64; "Sanat faaliyetleri ve sanatçıyı koruma" gibi belirtilen üst hakların kültür politikasının yasal çerçevesi olduğu ifade edilir (Ulusal Rapor, 2013:5).

Raporda, kültür politikalarının amacı ise; kültürel zenginlik ve çeşitliliğinin korunup geliştirilerek gelecek nesillere aktarılması, kültür ve sanat faaliyetlerin yaygınlaştırılması ile milli kültür ve ortak değerler etrafında toplumsal bütünlüğün ve

dayanışmanın arttırılmasıdır. Bu amaçların gerçekleştirilebilmesi için aşağıdaki maddeler vurgulanmıştır:

a) Kültürümüzün, özgün ve zengin yapısının korunması, evrensel kültüre katkıda bulunması, kültürel ve sanatsal katılımın bir yaşam biçimine dönüşmesini sağlamak,
b) Ortak tarihi mirası paylaştığımız ülkeler başta olmak üzere, diğer dünya ülkeleriyle ilişkileri geliştirmek, kültür endüstrisinin milli gelir, ihracat ve ülke tanıtımına katkısını arttırmak,
c) Toplumsal bütünleşme ve dayanışmanının artırılması amacıyla hoşgörü ortamını güçlendirecek politika ve uygulamalara öncelik vermek, kültürel değerlerimizi ve geleneseksel sanatlarımızın yaşatılmasına destek vermek (Ulusal Rapor, 2013:6).

Raporda Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın teşkilat yapısını düzenleyen 4848 Sayılı Kanuna göre kendi amacını ; "Kültürel değerleri yaşatmak, geliştirmek, değerlendirmek ve benimsetmek, tarih ve kültürel varlıkların tahribini ve yok edilmesini önlemek, yurdun turizme el verişli bütün imkânları ile ülke ekonomisine olumlu katkı sağlamak, turizmin geliştirilmesi için pazarlama teşvik ve destek üretmek." (Ulusal Rapor, 2013, 9) olarak tanımlar. Yine kuramsal çerçeve kapsamında kültür politikasında rol oynayan aktörleri tanımlayan rapor, diğer başlıkta ise kültür endüstrisini destekleyen sponsorluk ve teşvik çalışmalarına yer vermektedir (Ulusal Rapor, 2013: 72-82).

Rapor, son bölümdeki "Kültür Politikalarında Yeni Yaklaşımlar ve Açılım: Politikalar ve Uygulama Örnekleri" başlığında, 2003 ve 2013 yılları arasında yapılan Anayasal ve yasal reformlardan bahsetmektedir. 2010 yılındaki Anayasa'da gerçekleştirilen değişliklerin, kültüre erişimi kolaylaştırdığı, demokrasiyi güçlendiren; engelli, yaşlı, kadın ve çocuk gibi sosyal yönden ayrımcılığa karşı korunması gereken kesimlerin haklarını gözeten bir dizi yeniliklerin önünü açtığı vurgulanır. Bu bağlamda sivilleşmenin önünü açmakla birlikte toplumsal, ekonomik ve kültürel alanda uluslararası düzenlemelerin öngördüğü şekilde temel hak ve özgürlüklerin genişletildiği, çoğulcu ve uzlaşmacı politikaların uygulanmasına imkân sağlandığı belirtilmektedir. Örgütlenme, ifade ve düşünce özgürlüğü, kültürel ifadelerin tanınması, kültürel girişimlerin ve sanatsal üretimin çoğalıp çeşitlenmesi, kamu destekleri ve sponsorlukların artması, kültürel ifade

çeşitliliği ve kültür sektörünün gelişmesinde böylece önemli mesafeler alındığını dile getirmektedir (Ulusal Rapor, 2013: 83).

Bu bağlamda verilen politikalar ve uygulama örnekler, *Roman Açılımı, Alevi Açılımı, Kürt Açılımı,* kültürel hakların genişletilmesi ve eğitim alanının demokratikleştirilmesi alanında atılan adımlar olarak sıralanmaktadır. Bu amaca yönelik olarak farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesi, geliştirilmesi ve yayınların çıkarılmasının önündeki yasal engellerin kaldırılması; MEB müfredatında yaşayan dil ve lehçelerin seçmeli ders olarak okutulması; vatandaşlarımızın, çocuklarına arzu ettikleri isimleri verebilmelerinin önündeki engellerin kaldırılması; yerleşim yerleri adlarının yerel yönetim ve vatandaşların isteğiyle kültürel ve tarihsel kimliği yansıtan eski adlarına dönülmesi; üniversitelerde farklı dil ve lehçelerle ilgili akademik araştırmalar yapılabilmesi ve buralarda enstitülerin kurulması gibi çalışmalar bu alandaki önemli uygulamalar olarak sıralanır.

Ayrıca Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca Kürtçe eser basımı, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca Süryanice eser basımı, kültürel çeşitliliğimizin sahnelere yansıması ve devlet tiyatroları repertuarına girmesi; İstanbul Avrupa Kültür Başkenti; taşınmaz kültürel mirasın korunmasına dair özel projeler ve Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu'nun açılması gibi uygulamalar kültür politikalarının demokratikleşmesi örnekleri olarak sıralanır (Ulusal Rapor, 2013:84-94). Bu bağlamda 2010'larda Türkiye'de kültür politikalarının dil, *çokkültürlülük, katılımcılık* ve *çoğulculuk* gibi alanlarda daha cesur adımlar attıldığı görülmektedir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın 2010-2014' de yayımladığı Stratejik Plan'a baktığımızda kültür politikalarının hedefleri; milli kültür kavramından hareketle, kamu yararı için, kültürel çeşitliliği ulusal bütünlük içinde desteklemesi, kültür yaratımlarının ve kültürel değerlerin turizm sektörünü ülkedeki refah ve gelişmişlik dengesizliğini azaltacak doğrultuda yönlendirilmesi, aynı zamanda sahip olunan doğal ve kültürel değerlerin korunmasını, şeffaflık ve dış paylaşımlarının katılımını sağlayarak bütünlük oluşturması olarak açıklanmaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı Stratejik Plan, 2010). 2015-2019'deki Stratejik Plan'da ise yine aynı doğrultudaki hedefler, "Türkiye'nin üstün evrensel kültür, sanat ve turizm değerlerinin sürdürülebilirliğini korunmasını sağlayarak yaşatmak ve tanıtmak, toplumsal bilincin oluşmasında bilgiye erişimi kolaylaştırmak ve ülkemizin dünya turizminden alacağı payı artırmak" olarak vurgulanır (Kültür ve Turizm Bakanlığı

Stratejik Plan, 2010). 2010'lardan sonra kültür politikalarında özellikle kültür endüstrisi ve turizm alanındaki hedeflerin daha belirgin olduğu söylenebilir.

Son olarak 03-05 Mart 2017 tarihlerinde yapılan 3. Milli Kültür Şurası, 27 yıl aradan sonra yeniden toplandı. Bu şura, yeni kültür politikalarının oluşturulması açısından önemli bir adım olarak görülebilir. Kültür Politikaları Komisyonunun yayımladığı raporda, kültür politikalarının kültürün tarihsel arka planını göz ardı ederek doğru çerçevesinin çizilemeyeceği; bu bağlamda, bugüne kadar yürütülen tek tip ideoloji merkezli, dayatmacı ve vesayetçi sınırlamalar olmaksızın, tarihiyle dost, toplumun tüm katmanlarına hitap eden, çeşitliliği kucaklayan ve geleceği kuran kültür politikalarının geliştirilmesinin önemi vurgulanır.

Etkin dilsel ve dinsel kimlikleri bir arada bulunduran Türkiye için kültür politikaları oluştururken tek tipleşmenin karşısında durulması, kültürel çeşitliliğin korunması, tüm vatandaşlara eşit yapıda kültürel imkânlara erişebilmek için alt yapının sağlanması, kültür politikaları alanında felsefi bakışın gerekliliği, kültür politikalarında devletin destekleyici rolü, TBMM'ye bağlı özel kültür komisyonun kurulması ve kültür alanındaki tüm aktörelerin çalışmalara dâhil edilmesi, kültür politikalarının hedef başarısını ölçmek için nicel ve nitel ölçeklerin geliştirilmesi, kültürel mirasın korunmasında tüm vatandaşların bilinçlendirilmesi, kültürel üretimlerin öncelikle pazar-dışı mekanizmalar tarafından desteklenmesi, kültür ve sanat kurumlarının sürekliliğini sağlamak için yeni yönetmelikler yapılması gibi hususlara dikkat edilmesinin gerekliliği vurgulanmaktadır (III. Milli Kültür Şurası, Sonuç Raporu, 2017).

2.5.2 Kültürel Haklar

Kültürün taşıyıcısı olan insanların kültürel kimlikleri, kendilerini ait hissettikleri kültürlere göre şekillenmektedir. Aynı zamanda, kültürel haklar kavramının işaret ettiği durumun bireysellik ya da kolektiflik olma durumuna göre değişir. Bu bağlamda kültürel haklar kavramının net bir tanımı olmasa da işaret ettikleri belirgindir. Aynı zamanda, sürdürebilir bir yaşam göz önüne alındığında, kültürel hakların "üst haklar" olduğu görülür. Habermas, kültürel hakları, anayasal düzlemde tüm bireylerin, kendi bireysel kimliklerini geliştirmek ve yaşatmak amacıyla önemli gördükleri toplumlara katılma, iletişim araçlarına ulaşabilme, gelenek ve göreneklerini sürdürebilme gibi imkânlardan

yararlanmalarını eşit olarak güvence altına alan haklar olarak görür (Gutmann, 2018: 26-27). Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 27. Maddesinde; etnik, dinsel ya da dilsel azınlıkların bulunduğu devlette, devletin, diğer vatandaşları gibi kendi kültürlerinden yararlanma, kendi dinlerinin pratiklerine göre eylemde bulunma ve kendi dillerini kullanma hakkından yoksun bırakılamayacağını vurgulamaktadır. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesinin[5] 15. Maddesinde ise;

1. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, herkese aşağıdaki hakları tanırlar:

    a. Kültürel yaşama katılma;
    b. Bilimsel gelişmelerin nimetlerinden ve sonuçlarından yararlanma;
    c. Kendisinin yaratıcısı olduğu bilimsel, edebi ve sanatsal ürünlerden kaynaklanan maddi ve manevi menfaatlerin korunmasından yararlanmak.

2. Bu hakkın tam olarak gerçekleştirilmesi için Sözleşmeye Taraf olan Devletler tarafından alınacak önlemler, bilimin ve kültürün korunması, gelişmesi ve yayılması için gerekli tedbirleri de içerir.

3. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, bilimsel araştırma ve yaratıcı faaliyetler için zorunlu olan özgürlüğe saygı göstermeyi taahhüt ederler.

4. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, bilimsel ve kültürel alanlarda uluslararası ilişkilerin ve işbirliğinin teşvik edilmesinden ve geliştirilmesinden türetilecek menfaatleri tanımayı kabul ederler (TBMM, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, 2003).

Günümüzde kültürel hakların içeriği giderek gelişmektedir. Günümüzde dile getirilen haklara baktığımızda, kültürel hakların ilk unsuru olarak "Kültürel Katılım Hakkı" başlığı altında toplanabilecek; kültürel yaşama katılma, sanatsal etkinlikleri geliştirme ve bunlara erişim, kültürel alandaki çalışmalarla ilgili bilgi edinme hakkı olarak sıralanabilir. "Ayrımcılığa Uğramama" başlığında; yaş, ırk, cinsiyet, cinsel yönelim, inanç, sosyal koşullar, engellilik gibi dezavantajlı durumlarda ayrımcılığa uğramadan eşit bir biçimde kültürel haklardan yararlanma hakkı; "Kültürel İşbirliği" başlığında; farklı kültürler arasında alışveriş yapma ve iletişime geçebilme hakkı fikri, mülkiyet hakkı,

[5] Bakanlar Kurulunca 10.03.2003 tarihinde kabul edilmiştir.

kültür ve sanatla hayatını kazanma hakkı; "Kültürün Korunması" başlığında; kültürel hafızasını, geleneksel ya da popüler kültürel mirasını her biçimde koruma ve bu hafıza, miras ve mal varlığına özgürce erişim hakkı; "Kültürel Güvenlik" başlığında; kültürel haklarını kullanmak için devlet tarafında korunma, idari veya hukuki yapılara başvuruda bulunma hakkı; "Kültürel Kimlik" başlığında; azınlık veya daha az avantajsız toplulukların hakları olarak savunulmaktadır (Üstel, 2009: 18).

Bir ülkede kültürel hakaların yasal olarak tanınması için, o ülkenin anayasasında veya diğer yasa metinlerinde bulunması ve ülkenin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerde öngörülmesi gereklidir. Bu durum, kültürel hakların sadece tanınmasını değil aynı zamanda, hakların bir fiil uygulanmasını da zorunlu hale getirir. Anayasamızda bulunan, 15 madde, manevi varlığın bütünlüğü; 17. maddenin öngördüğü kimlik hakkı, 15.,24, ve 25. maddelerde vurgulanan, din, vicdan, ifade düşünce ve kanat özgürlüğü; 63-64. Maddelerdeki tarih, kültür, sanat ve sanatcıyı korumayı öngören haklar, kültür hakların anayasal kabulü olarak değerlendirilebilir. (Bakınız: s.) Ayrıca Türkiye'nin taraf olduğu uluslarası sözleşmelerde yasal boyutu oluşturmaktadır.

Kültürel kimlik, ortak bir geçmiş üzerinden inşa edilse de, söz konusu geçmişin somut göstergesi genellikle dilsel ya da dinsel değerler olarak belirginleşmektedir. AK Parti döneminde kültürel haklar ilgili politiklar, "dil" ve "din" başlığı altında açıklanacaktır.

2.5.3 Dil

Türkiye'deki Kürt etnik kimliği, kendisini dil bakımından farklılaştırmaktadır. Cumhuriyet tarihi boyunca Kürtçe'nin resmi okullar ve özel kurslarda öğretilmesi ve hatta bu dilin kamuda konuşulması dahi uzun yıllar mümkün olmamıştır. Kürtlerin kimlik, temel ve kültürel hak talepleri, özellikle altmışlı yıllardan sonra yoğunluk kazanmıştır. Fakat Kürt kimliğini kimin temsil edeceği konusunda uzlaşmazlıklar görülür. Örneğin Kürtlerin temsilcisi olduğunu iddia eden PKK, ilk çıktığı dönemde, diğer Kürt grupların bazılarıyla (KUK, Kawa, Rızgari, DDKD gibi) temsiliyet üzerinden çatışmıştır. Daha sonra örgüt, Kürtler arasında kendisi gibi olmayan herkesi sindirmeye çalışmış ve bugün Kürt sorununda kendisini tek temsilci olduğunu iddia etmektedir (Sambur, 2008: 97).

Devletin, Kürlerin talep ettikleri bazı temel hak ve özgürlükler karşısındaki ilk somut adımı, dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın insiyatifiyle Kürtçe müzik üretimi yasağı kaldırılmış olsa da, eğitim alanındaki ve seçim propagandalarındaki Kürtçe'nin kullanımı önündeki yasal engellerin kaldırılması AK Parti hükümetleri döneminde gerçekleşmiştir.

Kürtçe kullanımı önündeki engellerden bir diğeri 1587 sayılı Nüfus Kanunu'nun 16. Maddesi ile ebeveynlerin çocuklarına Kürtçe isim koymasının engellenmesi olmuştur. AK Parti 2003'teki kanun değişikliğiyle bu yasağı kaldırmış, ilgili kanunun 6. madde 4. fıkraya eklediği ifadeyle isim yasağını "Ancak ahlak kurallarına uygun düşmeyen veya kamuoyunu inciten adlar" dışında sınırlamıştır. AK Parti 2009'da çıkardığı "Özel Radyo ve Televizyon Yayınları Yönetmeliği" ile ise özel radyo ve televizyonların Türkçe dışındaki dil ve lehçelerde yayın yapmalarını sınırlayan 25 Ocak 2004 tarihli eski yönetmeliği yürürlükten kaldırmıştır. Böylece eski yönetmeliğin "Yayınların Dili" başlıklı ikinci bölümündeki "Yayınların Türkçe yapılması esastır" hükmü yeni yönetmelikten çıkarılmıştır.

Kürtçe'nin kullanımı ve öğrenimi konusunda yasal engeller bir bir kaldırılırken AK Parti bu alanda hukuki düzenlemelerle yetinmemiştir. 11 Haziran 2008 tarihinde kabul edilip 26 Haziran 2008'de yürürlüğe giren 5767 sayılı "Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu ile Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" kapsamında "Kurum tarafından Türkçe dışında farklı dil ve lehçelerde de yayın yapılabilir" ifadesinin kanun maddesine eklenmesiyle TRT tümüyle Kürtçe yayın yapacak bir kanal çalışmalarına başlamıştır. 25 Aralık 2008'de test yayınlarına başlayan TRT Şeş (TRT 6, bugünkü adıyla TRT Kürdi), 1 Ocak 2009 tarihi itibarıyla Kürtçe'nin Kurmancı ve Sorani ağızları ile Zazaca dillerinde normal yayına başlamıştır.

2004'ten beri özel kurslarla verilen Kürtçe eğitiminde 2012-2013 eğitim öğretim yılından itibaren Yaşayan Diller ve Lehçeler dersinde yer alan Kürtçe'nin de beşinci sınıftan itibaren seçmeli ders olarak öğretilmesine başlanmıştır. Bunun yanı sıra üniversitelerde de Kürtçe konusunda bir açılım gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyet tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla onaylandıktan sonra Mardin Artuklu Üniversitesi bünyesinde 10 Aralık 2009'da kurulan eğitim, öğretim ve araştırma amaçlı üç (3) Anabilim Dalını içeren Enstitünün adı *Yaşayan Diller Enstitüsü* olarak belirlenip, bu Enstitü içinde *Kürt Dili ve*

Kültürü, Süryani Dili ve Kültürü ve *Arap Dili ve Kültürü* Anabilim Dallları oluşturulmuş (Rapor, 2013:83), anılan enstitü bünyesinde 70'i tezli Yüksek Lisans, 699 tezsiz yüksek lisans yapılmıştır.

Türkiye'de diğer dil kökenli etnik gruplar örneğin; Çerkezler, Lazlar, Gürcüler vb. gruplarla ilgili Kürt politikalarında olduğu gibi bağımsız çalışmalar yapılmadığı gözlemlenmektedir. Ancak katı politikaların esnetilerek genişletilmeye çalışıldığı görülmektedir. Örneğin MEB okullarında seçmeli dil derlersleri konmuş, özel kuruluşlara dil eğitimi için haklar tanınmıştır.

2.5.4 Din

Türkiye'nin yapısal özellikleri Cumhuriyetin kurulmasından itibaren şekillenmeye başlamıştır. Ulus-devlet geleneğiyle şekillenen Türkiye'nin homojen bir toplum yaratma projesi, toplumdaki çoğulculuk görmezden gelinerek ya da baskıyla aşılmaya çalışılmıştır. Özellikle yeni kurulan devletin toplumsal kültürel yapısı dinden arındırılmış bir milliyetçilik üzerinden inşa edilmiştir. Devlet-din ilişkisinde, devlet kendisini laiklik temelinde kurmuştur. Bu bağlamda din politikaları, tek partili dönemde dışlayıcı uygulamalarla İslam'ı kamusal alandan uzaklaştırma çabası üzerine kuruludur. Çok partili hayata geçilene kadar dinle ilgili itiraz ya da talepler dile getirilememiştir.

1950'ler ve 1997 yılları arasında, ilk dönem uygulanan katı laikliğin yavaş yavaş esnemesi, sağ muhafazakâr partilerin siyasal alana katılabilmesiyle gerçekleşmiştir. Ancak 28 Şubat sürecinde yaşananlar, laikliğin yeniden katı bir şekilde uygulanmasıyla sonuçlandı. Bu kaotik sürecin sonunda 2002'de iktidara gelen AK Parti'nin dini özgürlükler konusunda önemli adımlar attığı gözlemlenmektir. Bu özgürlük talepleri daha çok Sünni kesimin beklentileri doğrultusunda şekillenmiştir. Örneğin Kur'an kurslarının tekrar açılması, İmam Hatip Liselerinin katsayı sorunun çözülmesi, kamuda başörtüsünün serbest bırakılması, dini cemaat ve gruplara imtiyazlar tanınması olarak sıralanabilir.

Türkiye tarihinde din politikalarında görmezden gelinen dinsel bir grup olarak *Alevilik*, resmi olarak devlet tarafından tanınmamıştır. Toplumu homojenleştirmenin bir parçası olarak Türkiye tarihinde din, devlet kontrolünde Hanefi-İslam söylemi üzerinden tanımlanmaya devam etmiştir (Sambur, 2009: 96).

AK Parti döneminde Alevilerin varlığı devlet tarafından onaylanmakta ve 2009-2011 yılları arasında "Alevi Açılımı" başlıklı çalıştaylar yapılarak açılım sürecine somut olarak başlatılmıştır. Alevilerin kendilerini temsil etmesi ve kendi sorunlarını çok daha gerçekçi bir şekilde dile getirmeleri amacıyla Alevi kanaat önderlerinin de çalıştaylara katılımı sağlanmıştır. Çalıştayın ana hedefi "Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi" olarak adlandırdığımız Demokratik Açılım süreciyle, bu ülkenin bin yıldır süregelen kardeşliğini pekiştirme, demokratik hak ve özgürlükleri en ideal seviyeye yükseltebilme" olarak tanımlanır (Nihai Rapor, 3). Bu bağlamda çalıştayların nihai amacı "Alevilerle devlet arasındaki kanalları genişletmek ve çoğaltmak, kısa vadede atılabilecek adımların belirlenip bu adımların vakit geçirilmeden atılmasına önayak olmak, ilgili kamuoyunun bu konudaki beklentilerini karşılamak, çözüm yollarının sadece Aleviler için değil diğer vatandaşlar için de önemli olduğunun tüm ilgililerce kavranmasına gayret etmektir."

Çalıştaylar, Alevilerin ilk kez devletin resmi makamları tarafından muhatap alındığı ve "sorunlarını hem devlet hem de toplum nezdinde ortaya koyarak kendilerini, sorunlarını ve taleplerini ifade ettikleri" bir platform olarak öne çıkmaktadır (Ulusal Rapor, 2010,82).

Din politikaları kapsamında AK Parti, 2011 yılı sonunda Kürtler arasında din eğitimini sağlayıcı ve kanat önderi sayılan bin kadar "Mele"yi Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde din hizmetlerine almıştır.

Kültürel haklar ve azınlıklar arasında ilişki bariz olmasına rağmen, anayasal vatandaşlık kavramından hareketle genelde, azınlıkların kabülüne çoğunlukla olumsal bakılmadığı görülmektedir. Türkiye'de, 1923'te Lozan antlaşmasında kabül ettiği, 37. ile 44. maddeleri arasında azınlıkların korunması ön gören maddelerde, azınlıklar çoğunlukla dilsel ve dinsel grubun dışında kalan Gayri Müslimler olarak belirginleşmektedir. Bu bağlamda antlaşmanın kapsamına göre Rum, Ermeni, Musevi Hıristiyanları azınlık olarak tanınmaktadır. Bunun yanında günümüzde Balkan ve Kafkas kökenli halklar, Arap kökenli vatandaşlar, Asya kökenli halklar, Süryaniler ve Romanların statüleri belirginlik kazanmayı beklemektedir. Azınlık haklarıyla ilgili sorunlara, genellikle iç güvenlik tehdidi zaviyesinden bakıldığı görülmektedir.

2. 6 Kültür Bakanlarının Kültür Politikalarına Bakış Açıları

Türkiye'deki kültür politikalarının uygulanması çoğu zaman yerel yönetimlere devredilirken, genel politikalar ve yasal düzenlemeler bakanlık tarafından yapılmaktadır. Kültür politikalarını hazırlama ve uygulama mevkisinde olan 2002 ile 2017 yılları arası Kültür Bakanlığı görevini üstlenmiş sayın bakanlarla, "Türkiye Kültür Politikaları" üzerine elektironik/yazılı röportajlar yaparak, tecrüblerinden yararlanmayı amaçladım. Bu sebeple kültür bakanlarına aşağıdaki şu sorular yöneltilmiştir:

Türkiye'deki tarihi kültürel mirasın zenginliği ve kültürel çeşitliliği düşünüldüğünde, Kültür Bakanlığı görevini üstlenmiş duyarlı bir siyasetçi olarak;

a) Türkiye kültür politikalarını yeterli ve kapsayıcı buluyor musunuz?
b) Türkiye kültür politikalarının Türkiye gerçeğini ne kadar yansıttığını düşünüyorsunuz?
c) Türkiye kültür politikalarının felsefi zemini söz konusu mudur?
d) "Kültürel iktidar" kavramı nasıl anlaşılmalıdır?
e) Ülkemizin bir arada yaşama kültürü, birlik ve beraberliği için kültür politikalarına yönelik tavsiyeleriniz nelerdir? [6]

2002-2017 yılları arasında görev yapan Kültür ve Turizm Bakanları; Doç.Dr. Hüseyin ÇELİK 2002- 2003, Erkan MUMCU 2003-2005, Atilla KOÇ 2005- 2007, Ertuğrul GÜNAY 2007-2013, Ömer ÇELİK 2013- 2015, Yalçın TOPÇU 2015(3 ay), Mahir ÜNAL 2015- 2016, Prof. Dr. Nabi AVCI 2016- 2017, Prof. Dr. Numan KURTULMUŞ 2017- 2018' tur. Elektoronik röportajlar için AK Parti dönemi ilk Kültür Bakanı olan Sayın Hüseyin ÇELİK, en uzun Kültür ve Turizm Bakanlığı görevini yürütmüş olan Sayın Ertuğrul GÜNAY, Sayın Atilla KOÇ ve Sayın Nabi AVCI seçilmiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda Hüseyin ÇELİK ve Ertuğrul GÜNAY sorulara cevap vermeyi tercih ederken, Atilla Koç ve Nabi AVCI yoğunluktan dolayı geri dönüş yapamamıştır.

Türkiye'de kültür politikalarının yeterliliğini ve kapsayıcılığını değerlendirmek istediğimiz ilk soruya (a) Sayın Ertuğrul GÜNAY, günümüzdeki kültür politikalarının yetersizliğini dile getirmekte, bunun sebebi olarak da Türkiye'nin sahip olduğu derin tarih

[6] Kültür Bakanlarının, Kültür Politikalarına Bakış açılarını değerlendirmek amacıyla, Kültür Bakanlığı görevini üstlenmiş olan Sayın Hüseyin Çelik ve Sayın Ertuğrul Günay ile elektronik röportaj yapılmıştır. Röportajlar, Ertuğrul Günay ile 29 /08/ 2019 tarihinde, Hüseyin Çelik ile ise 03/09/ 2019 tarihinde gerçekleştirilmiştir.

ve uygarlık birikiminin yönetimler tarafından yeterince içselleştirilemediğini; bundan dolayı kültür açısında süreklilik, kararlılık ve derinlik kazanmış kapsayıcı bir politikanın varlığından söz etmenin mümkün olmadığının altını çizmektedir. Zira Günay'a göre "Kültüre sahip çıkmak ve kültür bilincini yükseltmek, sadece eski eserlere sahip çıkmaktan ibaret değildir". Ona göre kültür, "yaşamımıza anlam ve değer katan maddi ve manevi varlıkların ve kavramların bütünüdür". Ayrıca Günay, mevcut kültürdeki yozlaşmanın politik ve sosyal taraflarını eleştirerek, "coğrafya ve tarih duyarlılığı gözetmeyen yapılaşma, varsıllığın tekelleşmesi ve yoksulluğun kitleselleşmesinin, tüketim açlığı ve görgüsüzlüğünün tüm hayatta egemen ve belirleyici olduğu yerde tutarlı, yeterli, kapsayıcı, anlamlı bir kültür politikasından söz edilemeyeceğini dile getirmektedir (Günay, Röportaj, 2019).

Bu konuda Sayın Hüseyin Çelik ise, Türkiye'deki kültür politikalarının yeterliliği ve kapsayıcılığını olumsuz olarak değerlendirmekte, bu durumun sebebini Cumhuriyetten itibaren, kurgulanmış fakat içeriği doldurulamamış yapay (yanlış) tarih ve kültür fikrinde bulmaktadır. Ona göre özellikle erken Cumhuriyet döneminin Kemalist tarih tezi, İslami dönemi yok saymakta ve inşa edilmeye çalışılan Türk kimliğine Orta Asya'dan Anadolu'daki medeniyetlerin büyük çoğunluğuna kadar köken oluşturma çabasını ve bu çercevede hazırlanan kültür politikalarının başarısız olmaya mahkûm olduğunu dile getirmektedir. Özellikle tek partili dönemde uygulanan Kemalist kültür politikalarıın, tek tip nesil ideali, Türkçe'deki sadeleşme hareketini, Takrir-i Sükun Kanunu'ndan sonra ülkedeki gayritürk etnik unsurları yok sayan, inkar üzerine kurulu kültür politikalarının Türkiye kültür politikalarına yön tayin ettiğini, hatta bu tavrın günümüzdeki muhafazakar partilerde bile değişmediğini ifade etmektedir. Türkiye kültür politikalarının ırkçı eğilimde olduğunu iddia ederek, eleştirmektedir. Ona göre; ″ Olmayan(!) etnik bir unsurun dolayısıyla dili, tarihi, sanatı, folklörü, etnografyası ve pek tabii ki bedîî zevki de olamazdı ″(Çelik, Röportaj, 2019).

Kültür politikalarındaki teori ve pratik arasındaki ilişkiyi sorguladığımız ″Türkiye kültür politikalarının Türkiye gerçeğini ne kadar yansıttığını düşünüyorsunuz?" sorusuna Sayın Çelik, yazılı uygulamalarla fiili uygulamalar arasındaki uyuşmazlığa dikkat çekmektedir. Özellikle etnik, dinsel ve dilsel enstitelerin yok sayan kültür politikaları, ona göre Türkiye gereçeğini yansıtmaktan uzaktır. Ona göre son zamanlarda

Avrupa'nın bastırmasıyla Gayrimüslimler lehine atılan bazı adımlar, samimi ve içten gelen uygulamalar değil; pragmatist bir siyasetin sonuçlarıdır. Mütedeyyin insanların sosyal ve günlük hayatlarında karşılaştıkları bir kısım yasak ve engeller kaldırılmıştır. Bunlar olumlu ve önemli gelişmeler olmakla birlikte ruh, mana ve içerikten mahrum, daha çok şekle müteallik hususlardır (Çelik, Röportaj, 2019).

Sayın Ertuğrul Günay ise kültür politikalarındaki *tekelci* ve *tekilci* kültür anlayışına dikkat çekerek, Türkiye'nin gerçeği olan türlü inançlar, etnisiteler, diller ve geleneklerin harmanından oluşan çoğulcu yapısının "Bugünlerde yerleştirilmeye çalışılan, her şeyi ve herkesi bir inancın dar bir yorumunun kalıbına sokmak isteyen anlayışların Türkiye ve dünya gerçeğiyle örtüşmeyen talihsiz çabalar" olarak nitelemektedir (Günay, Röportaj, 2019).

Türkiye kültür politikalarının felsefi zeminin bulunup bulunmadığını sorguladığımız soruya (c) Sayın Günay, bu soruyu daha üst bir bakış açısıyla değerlendirerek Türkiye'nin genelde bir yönetim felsefesi sorunu olduğuna dikkat çekmektedir. Sadece kültür alanında değil; eğitim ve adelet gibi politikalarda da yetersizliği vurgulamaktadır. Yönetim felsefesinin eksikliğinin bir sonucu olarak, ilgili konularda görev alan kişilerin, kendi kişisel görüş ve uygulamalarını ön plana çıkarmasını göstermektedir (Günay, Röportaj, 2019). Sayın Çelik ise kültür politikalarının felsefi zeminini 19. yüzyıl aydınlanmasından miras kalan pozitivizm, hümanizm ve ulusculuk düşüncesinin Cumhuriyet dönemi kültür politikalarının ilham kaynağı olarak yorumlar. Ona göre muhafazakâr iktidar dönemlerinde bu çizginin dışına çıkılmaya çalışılsa da, bu girişimlerin *irticai hareket* olarak değerlendirildiğini ve engellendiğini belirtmektedir (Çelik, Röportaj, 2019).

.

Son zamanlarda Sayın Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın "kültürel iktidar olamadık" söylemeleriyle tartışılmaya başlanan *kültürel ikdar* kavramının nasıl anlaşılması gerektiğini sorguladığımız (d) sorusuna, Sayın Günay, bu kavramın olumsuz yaptırımlarına dikkat çekmektedir. Özellikle bir siyasi yapının kendi görüş ve arayışlarının bir topluma egemen kılma iddiasını o toplum için talihsizlik olarak değerlendirmektedir (Günay, 2019). Sayın Çelik ise, "milletimizin ruh ve mana dünyasını, bedii zevkini, dünya görüşünü, hayatı ve kâinatı okuma anlayışını esas alan bir kültürel iktidar" kavramına müspet yaklaşmakta; fakat Cumhuriyet tarihinden beri devam eden kültür alanındaki sol-sağ

mücadelesinin olumsuz sonuçlarına dikkat çekmektedir. Özellikle sağ iktidarlara yapılan askeri darbeler, sağ partileri kültür alanından uzak tututuğunu ve bu alana ilgiyi giderek azaltığını vurgulamaktadır. Meselenin başka bir boyutu olarak, kendi bakanlık döneminde Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın birleştirilmesini kültür sorununda meseleyi sadece ekonomik zemine indirgenmesi olarak yorumlamaktadır (Çelik, Röportaj, 2019).

Kültür politikaları alanında atılıcak adımlara yön vermesi temennisiyle hazırladığımız son soruda Sayın Bakanların bilgi, tecrübe, deneyim ve tavsiyelerinden istifade edilmesi amaçlanmıştır. Sayın Günay'ın tavsiyelerindeki en önemli vurgu, çoğunlukçuluk yerine *çoğulculuğun* içselleştirilmesi üzerinedir. Çoğulculuğu, birlikte yaşamanın temeli olarak gören Günay, adalet ve kalıcı barışın bu şekilde sağlanabileceğini umut etmektedir (Günay, Röportaj, 2019).

Sayın Çelik ise kültür politikaları alanında atılan sağlıklı adımların birlik ve beraberliğin ön adımı olarak değerlendirmektedir. Hukuk devleti olma, ileri demokrasi seviyesine yükselme, düşünce özgürlüğü, hür basın, çoğulculuk, kültürlerin üstünlük yarışından vazgectiği, *empatinin* hâkim olduğu bir kardeşlik yapısıyla birlik ve beraberliğin sağlanabileceğini tavsiye etmektedir (Çelik, Röportaj, 2019) .

3.BÖLÜM:

AK PARTİ KÜLTÜR POLİTİKALARININ KÜLTÜR FELSEFESİ AÇISINDAN ÇÖZÜMLENMESİ

Kültür felsefesi, kültüre yüklenen anlamlar üzerinden yapılan felsefi bir soruşturmadır. Kültürün bir kavram olarak kullanılmaya başlandığı dönemden itibaren kültür algıları giderek çeşitlenmekte, dolayısıyla da kültür felsefesinde yeni yaklaşımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Kültürün algılanışındaki bu değişiklikler kuşkusuz toplumsal, siyasal ve ekonomik alandaki dönüşümlerin bir sonucudur. Yaşam dünyasındaki bu dönüşüm aynı zamanda bir toplum üyesi olan araştırmacıları da etkilemekte ve kültür kavrayışlarını değiştirmektedir. Yine de değişimlerde ortak kalan şey, kültürün; insanın zihinsel, dinsel ve sosyal pratik eylemliğinin hem üreticisi hem de katılımcısı kıldığıdır. Bu noktada kültürün farklı algılanmasındaki temel etken, kültürün nasıl ele alınıp açıklandığıyla ilgilidir.

Birinci bölümde değindiğimiz kültür felsefesi ve kültür felsefesine yaklaşımlar bölümünden yola çıkarak bir kültürü ele almanın en az iki yönünü belirleyebiliriz. İlk olarak bir kültürü Rousseau ile başlayan Spengler ve Simmel gibi kültür filozoflarının mevcut toplum eleştirisiyle şekillenen, Marksist gelenek içerisinde iktidar-çıkar ilişkisiyle belirginleşen siyasal, eleştirel yaklaşım. İkinci olarak ise aynı kültürü Herder'in felesefesinden yola çıkarak o kültürün kendini ifade etme formları olan dil, sanat ve edebiyat formalarının keşfedilmesi üzerinden anlamaya çalışan yaklaşım. Bu yaklaşım, kültürü bir eleştiri nesnesi olarak görmekten ziyade kültürel aktörleri dönüştüren manevi bir değerler ağı olarak nitelediğini söylemek mümkündür. Felsefi açıdan kültürün doğru bir analizi yapılabilmesi için her iki bakış açısının göz önünde bulundurulması gereklidir. Çünkü kültür, bir bireyi veya toplumu inşa eden temel değerlerini üretip bir yaşam dünyası kurarken, aynı zamanda onun korunması, geliştirilmesi ve yeniden üretim kapasitesinden dolayı kültür alanında politik müdahaleyi de doğurmaktadır.

19. yüzyıl aydınlanma döneminde başlayan kültüre müdahale fikri 1960'larda tartışılmaya başlanan *kültür polikası* ifadesiyle politik zemine taşınmıştır. İnsan hakları sözleşmesi temelinde yükselen kavram, günümüz siyasetinin önemli bir parçasını

oluşturmaktadır. Ulus devletlerin imparatorluklardan devraldığı çoğulcu toplum yapısı ya da göçlerle değişen demografik yapı, ülkeleri çokkültürlü bir hüviyete büründürmektedir. Çoğulculuğun ve farklılığın öne çıktığı günümüz kültür ve siyaset dünyasında, demokratik toplum ilkeleri ve insan onur ve haysiyetinin saygınlığından dolayı kimlik ve tanınma mücadelesi giderek haklı taleplere dönüşmektedir. Seçmenin rızasını kazanmayı amaçlama bugünki demokratik siyasetin temel kavramlarından biridir. Bu olgu, özellikle iktidarın kalıcılığını kurabilmesi için toplumun tüm kesimelerinin rıza ve onayını almayı gerektirir. Özellikle kültür üzerinden yükselen rıza olgusu, toplumun çoğulcu hak ve taleplerinin iktidar tarafından tanındığı, benimsendiği ve tüm bunların sonucunda da ortak bir ülkü noktasında birleşebilmeyi içermektedir. Bu noktada kültürü ve kültürel çeşitliliği geliştirmeyi ve korumayı amaçlayan kültür politikaları, demokratik siyasetin ve çoğulcu toplum yapısının korunmasında elzem olarak öne çıkmaktadır.

Türkiye'de kültür politikaları 2000'lerden sonra belirginleşmekte ve bu alanda atılan adımlar, iktidarda olan AK Parti tarafından yürütülmektedir. Kendini *muhafazakâr demokrat* bir parti olarak tanımlayan AK Parti, politik söylemlerini demokratikleşme, katılımcılık, çokkültürlülük, müzakere ve açılım gibi söylemlerle dile getirmektedir. Bu söylemler Türkiye toplumunun etnik, dinsel ve dilsel farklılıklarını kabul ettiği anlamına gelmektedir. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren devam eden homojen toplum ve kültür inşa etme ideolojisini ifade eden *Milli Birlik* vurgusu, Ak Parti döneminde de devam etmekle birlikte, bu çoğulcu söylemler paradigmatik bir dönüşümün gerekliliğinin işaretini vermiştir. Kuşkusuz bu durum sadece AK Partinin siyasi söylemlerine bağlanamaz. Küreselleşmeyle birlikte tanınma ve kimlik sorunları dünya çapında belirginleşerek, yasal erkleri birtakım hakların tanınıp verilmesi için zorlamaktadır. Fakat politik anlamda tanınır olmak ya da yanlış tanınmanın taşıyabileceği bir dizi sorunlarla da yüzleşmeyi gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda geçmişten gelen bir miras olarak Kürt, Alevi, Gayrimüslimler vb. sorunlar AK Parti'yi politik düzlemde gerçekçi ve sağlam adımlar atması konusunda zorlamaktadır.

Kültür politikaları alanında ilk resmi belge niteliğinde olan Türkiye'de Kültür Politikası Ulusal Rapora (2013) baktığımızda, aynı söylem günümüz Kültür ve Turizm Bakanlığı'nda hâlâ devam ettirilmektedir, Türkiye'nin mevcut kültürünün *temelleri*, bu coğrafyada yaşamış tüm toplulukların ortak mirası, Türklerin kökensel ataları ve onların geldikleri coğrafyalar ve İslami değerler üzerinden tanımlanmaktadır. Anadolu'nun kültürel mirasının zenginliğine tarihsel atıf yapan bu açıklamalar sorunlu durmaktadır.

Kültürün tanımındaki sınır ve kapsamın zoraki bir şekilde genişletilmesi, neyin kültür olup olmadığını belirsizleştirmektedir. Türkiye'nin erken Cumhuriyet döneminde yaşadığı kültür kopukluğunu da göz önünde bulundurduğumuzda, kültürden ne anlamamız gerektiği sorusu tamamıyla kaotik bir görüntü çizmektedir. Cumhuriyetin ilanından bu tarafa inşa edilmeye çalışılan *milli kültür* kavramının gerçeklikten uzak varsayımlarla kurulma çabaları kültür hanesini belirsiz hale getirmektedir. Kuşkusuz bu durumun temelinde hem Raporda hem de diğer resmi belgelerde ve söylemlerde kapsamlı bir şekilde tanımlanmış bir kültür kavramının eksikliğiyle ilgilidir. Bu durum aynı zamanda kültür politikasının üzerine kurulacağı bir tabanın olmadığı anlamına da gelmektedir. Farklılıkların veya benzerliklerin tanımlanması için her şeyden önce ortak bir zeminin var olması gerekliliğini varsaydığımızda, kültürün, kime göre ve nasıl tanımlanacağı soruları belirsiz kalmaktadır.

Ulusal Raporda ve Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın kültür politikalarının temel amaç ve hedefleri kısmında Anayasa'da geçen temel hak ve özgürlükler, imzalanan uluslararası anlaşmalar ve Dokuzuncu Kalkınma Planın hedefleri olarak gösterilmekte, içerik ise biçimselliğin ötesine geçmemektedir. "Kültürün özgün yapısı korunarak zenginliğini kaybetmeden geleceğe aktarmak, *kültür endüstrisiyle* milli gelir, ihracat ve ülke tanıtımına katkısını arttırmak ve toplumsal bütünleşme amacıyla hoşgörü ortamını arttıracak politika ve uygulamalara öncelik verilmek" olarak tanımlanmaktadır (Ulusal Rapor, 2013, 6). Bu noktada yapılacak olan politika ve uygulamaların neyi kapsadığı netleşmemektedir. Genel olarak kültür politikalarında bir yandan geçmişi kutsayan, diğer yandan da geleceğe yönelik taşınması gereken değerleri ortaya koymada istekli fakat bunların neler olduğunu tanımlamakta yetersiz kalmaktadır.

Kültür politikaları, yapısı gereği, yapım sürecinde rol oynayan temel aktörleri barındırması gereklidir. Başka bir ifadeyle, resmi makamlar, sivil toplum ve kültür endüstrileri arasında bir tartışma ve diyalog ortamını oluşturulmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Kültür politikalarının hazırlanış sürecine baktığımızda, süreçte rol oynayan aktörler belirlense de, gerçekte katılımcı çalışmaların pek de olmadığı gözlemlenir. Sonuç olarak, Türkiye kültür politikalarının kuramsal çerçevesinde yetersizlikler görünmektedir.

Ak Partiyle birlikte, milli bütünlüğü koruma biçiminde formüle edile gelmiş olan resmi kültür politikasına yeni bir boyut eklendiği görülür. Bu yeni boyut, kültürün; neoliberal politika hedeflerini gerçekleştirebilmek için değerlendirilebilecek bir araç olarak ele alınmasıdır. Bu noktada kültür alanında evrensel, ideolojik ve ulus endişelerinin

ötesinde, kültürün rekabet açısından *araçsallaştırılması* öne çıkarılmaktadır. Beş Yıllık Kalkınma Planlarına baktığımızda kültürün hedefi, ülkenin gelirlerini arttırmak, kentleri dünya çapında markalaştırmak, bu sayede yatırım ve turizm ekonomisini canlandırma olarak çıkar. Bu amaçla kültür çalışmaları ve uygulamaları yerel yönetimlere ve özel sektöre bırakmak için bir dizi yasal yönetmelikler ve teşvik kanunları hazırlanmıştır. Kültür ve sanat organizasyonlarının yerel yönetimlere devredilmesiyle birlikte kentler için *yerelde kalkınma politikalarına* geçiş gözlemlenmektedir. Kentler, bu noktada kendi kimliklerini daha özgürce ifade edebilme olanaklarına sahip olmuşlardır. Fakat yerelde kalkınma politikalarının, aynı zamanda kültürel parçalanmayı ve kutuplaşmayı da beraberinde getirdiği gözlemlenmektedir.

Çoğunlukla yetkin olmayan, ticari kaygılarla ve bazı durumlarda ideolojik zeminde bulunan kişi ve kuruluşlar tarafından yapılan kültür-sanat organizasyonları, bir toplumu geliştirip geleceğe taşıması beklenen kültürü, sonuçta, daha da fakirleşmesine ve ayrışmasına sebep olmaktadır. Bu noktada kültür politikalarının daha nitelikli ve adil bir şekilde hazırlanması ve uyglanmasının önemi ortaya çıkmaktadır. Özellikle *kültür merkezleri* adı altında açılan sanatsal ve estetik değerlerden yoksun taklit kültüründen öte geçemeyen mimari yapılar; bu kurumlarda yapılan niteliksiz fakat niceliğe önem veren, aynı zamanda tarafgir kültür sanat etkinliklerine bakmak yeterli olacaktır.

Aynı paradigma çerçevesinde şirketlere verilen destleklerle kültürün özelleştirilmesi, yap-işlet-yönet politikaları, kültür ve sanat alanında açılan özel müzeler, kütüphaneler, tiyatrolar vb. kurumlar giderek artmaktadır. Bu durum bir yönüyle kültür sanat alanında zengin bir ortam hazırlarken, diğer yönden kültür sanat alanının özel sektörün tekeline girmeye başlamasıyla *kültüre erişim hakkını* giderek kısıtladığı da görülmektedir. Meseleyi çoğunlukla ticari veya prestij kaygılarıyla ele alan *şirket kültürü* bakış açısı, kültür alanında, kültürel eşitsizliği beslediği gözlemlenmektedir.

AK Parti'nin kültürel alanda bir yönden farklılığı destekleyen politikalarla çoksesliliği zenginleştirirken, aynı oranda sahip olduğu siyasi ideolojiye maddi ve manevi kazanç getirmeyen ya da muhalif olarak tanımladığı grupların kültür ve sanat çalışmalarına aynı desteği göstermemiş olması büyük bir çelişki ve eşitsiz bir tavır olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle sinema, tiyatro ve edebiyat gibi alanlarda ödenen teşvik fonları ya da özel sektörün girişimiyle hazırlanan eserlerin bir kısmının yasaklanması buna örnek gösterilebilir. Bu bağlamda kültürün belli bir ideolojiye hizmet etmesini bekleyen

pragmatik siyasetin bir sonucu olarak kültürel dünyadakı kutuplaşmayı giderek arttırdığı görülmektedir.

Kültürel haklar konusunda çokkültürcü bir perspektiften hareket eden Ak Parti'nin Anayasal temel hak ve özgürlükler çerçevesinde bir dizi çalışmalar yaptığı 2. Bölümde ifade edildi. Bu bağlamda Türkiye'nin kuruluşundan itibaren sürdürülen güvenlikçi siyasetin daha demokratik bir alana taşındığı belirtilmelidir. Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi kapsamında ve Roman Açılımı, Alevi Açılımı, Kürt sorununda açılım, müzakere ve barış süreçleri, bu grupları tanımlamaktan öte *tanımaya* geçişin bir ifadesidir. Ancak Gayri Müslimler (Ermeni, Musevi, Süryani, Hıristiyan vatandaşlar), etnik kökenli gruplar (Romanlar, Çerkezler, Lazlar vb. vatandaşlar) ve Aleviler konusunda Kürt politikalarında atılan somut adımlar kadar belirgin politikalar söz konusu değildir. Bu alanda sadece sempozyumlar, çalıştaylar ve bazı organizasyonlarla yetinilmiştir. Ancak bu alanda yapılan çalışmaların, değersel içerikten yoksun pragmatik amaçlar taşıması dolayısıyla inandırıcılığını kaybetmesine sebep olmaktadır.

2000'lerden itibaren Türkiye'de ekonomik ve sosyal kalkınmayı hedefleyen neoliberal politikalar, kültür endüstrüsinin gücünden yararlanmayı hedeflemektedir. Kültür endüstrisinin yükselen değeri olak *turizm* alanında yapılan politikalar Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Hatta Kültür ve Turizm Bakanlığı icraatlarının da neredeyse Turizm Bakanlığı olarak faaliyet gösterdiği görülmektedir. 2003 yılında Kültür Bakanlığı ve Turizm Bakanlığı birleştirmesi bu sorunun ana kaynağı olarak görülebilir. 2003 yılında bakanlıkların birleştirilmesine karşı Türkiye'nin ilk Kültür Bakanı Talat Halman " Turizm bir sanayi dalı ve işletme, kültür ise bir sanat dalıdır. Turizm yatırımcılık, kültür yaratılıcıktır!" söylemiyle karşı çıkmış, eski Bakanlardan Fikri Sağlar ise ''Kültür politikasının tam anlamıyla uygulanabilmesi için Kültür Bakanlığı, Kültür Bakanlığı gibi olmalıdır. Turizmin kültürün içine getirilmesi kültürü yok eder''sözüyle eleştirmiştir. Dönemin Kültür Bakanı Erkan Mumcu ise birleşmenin Kültür Bakanlığı'nın çatısında gerçekleştiğini ve bu korkuların yersiz olduğunu savunmuştur.[7] Günümüzde gelinen noktada Kültür Bakanlığı'nın bağımsızlığını kaybettiği ve *kültürün* turizm adına

[7] 14 NİSAN 2003tarihinde eski Kültür Bakanlarından Kültür Bakanlığı ile Turizm Bakanlığı'nın birleştirilmesi konusunda düşündüklerini, dönemin Kültür Bakanı Erkan Mumcu'yu makamında ziyaret ederek düşüncelerini dile getirdiler. Bu görüşmeye katılan bakanların isimleri: İsmail Cem, Suat Çağlayan, Agah Oktay Güner, Talat Halman, Ercan Karakaş, Nermin Neftçi, Fikri Sağlar, Timurçin Savaş, İstemihan Talay, Tınaz Titiz, Namık Kemal Zeybek. Ayrıca Hüseyin Çelik de bu birleşmeye karşı olduğunu sözlü röportajda bildirmiştir. http://www.hurriyet.com.tr/eski-kultur-bakanlari-erkan-mumcuya-ne-dedi-141031, son erişim tarihi: 18/08/2019

araçsallaştırıldığı görülmektedir. Birçok tarihi, arakeolojik veya sit alanlarının imara açılması bunun somut bir örneği olarak değerlendirilebilir.

Türkiye tarihinde kültür politikaları alanında AK Parti'nin uyguladığı icraatlar belirgin farklarla öne çıkmaktadır. Fakat kültür alanında yapılan bu kadar icraata rağmen Cumhurbaşkanı Sayın Erdoğan, kültürel ve sosyal iktidar alanında yetersiz kaldıklarını defalarca dile getirmiştir. 15 yıllık iktidar serüveninde AK Parti'nin, kültür alanında özelleştirme, yerel yönetimlerin öne çıkarılması, kültürün ekonomik büyüme için araçsallaştırılması gibi bir döneme girdiğini söyleyebiliriz. 3. Milli Kültür Şurası'nın açılış konuşmasında Sayın Erdoğan:

> Dünya, son birkaç asırdır kültürel bakımdan "tekdüzeleşme" yolunda hızla ilerliyor. Bu durum, sadece Türk kültürü değil, diğer tüm kültürler bakımından da büyük bir tehdittir. Bizim kuşağımız, deyimlerden kimi araç-gereçlere kadar, mahalli kültürümüzün zenginliklerinin önemli bir kısmının son şahitleri, son kullanıcılarıdır. Yeni kuşakların önemli bir bölümü, maalesef bu zenginlikten mahrum kalmıştır, kalacaktır. Unutmayınız, siyasi iktidar seçimle, oyla, sandıkla olunabilir; ama kültür iktidarı için çok daha farklı bir birikime, emeğe, çalışmaya, dirsek çürütmeye, alın teri dökmeye ihtiyaç vardır… Medeniyetimizden koparsak, her şeyimizi kaybederiz. Kültürümüzü kaybedersek, yok oluruz. Kimliğimizi, kişiliğimizi, özgünlüğümüzü terk edersek, yığınların içinde kaybolup gideriz. (Erdoğan, III. Milli Kültür Şurası, 2017)

Ayrıca başka bir konuşmada; "Biliyorsunuz siyasi olarak iktidar olmak başka bir şeydir, sosyal ve kültürel iktidar ise başka bir şeydir. Biz 14 yıldır kesintisiz olarak siyasi iktidardayız. Ama hâlâ sosyal ve kültürel iktidarımız konusunda sıkıntılarımız var."(Erdoğan, 2016) Bu noktada sorulması gereken, AK Parti'nin kültürden ve kültürel iktidardan anladığı nedir? Kültürün muğlâklığı düşünüldüğünde bu sorunu biraz açmak gerekmektedir. Kültürel iktidar, kültür alanında hâkim sembol ve içeriklerinin ne olması gerektiğinin belirlenmesi veya karar verici olma sürecini içerir. Bu noktada toplumun ortak beğenisini kazanma ya da kazanamama durumu, kültürel iktidarın belirleyicisidir. Sayın Erdoğan'ın bu noktada kültürel sembollerle neyi kast ettiğini anlamak için konuşmanın devamına baktığımızda;

> Elbette çok sevindirici, ümit verici gelişmeler yaşandı. İmam Hatiplere olan ilginin artması; tüm okullarda Kur'an-ı Kerim, Siyer-i Nebi, Osmanlıca gibi derslerin seçmeli olarak okutulması başlı başına çok güzel şeyler. Bununla birlikte ülkemizin ihtiyacı, milletimizin talebi, bizim hayalimiz olan nesillerin yetiştirilmesi konusunda hâlâ pek çok eksiğimiz bulunuyor.

Milli Şura'daki konuşmasında *Ertuğrul Dizisi*ni milli geleneklerimizi anlamak için önemli bir çalışma olarak kutlar. Bunun yanında Cumhurbaşkanlığı Külliyesinde bazı sanatçılarla organizasyonlar düzenleyerek kültür alanında bir beğeni yakalamaya çalışmaktadır. Bu bağlamda Erdoğan'ın eksik gördüğü alan edebiyat, sinema, televizyon gibi alanlarda muhafazakâr sanatın eksikliği olarak belirginleşiyor. Bunda sanat yoluyla muhafazakâr camianın geliştirilmesi gibi bir amaç düşünülebilir ancak sonuçlar bu şekilde olmadığı açıktır.

Kültürün sadece sanatsal üretim olmadığını, onun bir bütün yaşama dünyamızı anlamlandıran ve kendini yeniden yaratan bir kavram olduğunu hatırladığımızda bu mesele üzerinde farklı okuma yapmamıza imkân sağlamaktadır. Kültürel anlamda kültürel iktidar kurulabilmesi için toplum rızasının kazanılması büyük önem taşır. Burada medyanın rolü bilinen bir gerçektir. Bu noktada toplumun rızasına ihtiyaç duyan iktidar, sembol ve içerikleri yeniden yaratmak zorundadır. Ak Parti sanat alanında beklediğini başaramasa bile toplumsal alanda birçok şeyi dönüştürdüğü söylenebilir.

Kültürün ve kültürel aktörlerin doğru bir şekilde tanınması her şeyden önce insan onuru için anlamlı ve etik bir sorundur. Aynı zamanda kültürün, etkin yurttaşlık ve katılımın sağlanmasındaki işlevi düşünüldüğünde sağlıklı kültür politikaları elzemdir. Bu noktada kültür politikalarının daha hakkaniyetli yapılabilmesi için beş ilke önerilebilir:

1. Kültürel tek tipleşmeye karşı, *kültürel çoğulculuğun* öne çıkarılması. Toplumu oluşturan kültürel farklılıklara çoğulcu bir anlayışla yaklaşılması esastır. Kültürel haklar çerçevesinde farklılıkların korunması gerekir. Bu noktada çıkabilecek olası eşitsizliklerin engellenmesine önem verilmelidir.
2. Kültürel erişim hakkının tüm vatandaşlara eşit olarak sunulması. Bu bağlamda kültürel etkinliklerin kalitesini arttırmak, çeşitlendirmek ve erişimi yaygınlaştırmak, yurttaşların yaşam kalitesini yükselterek ülkeyi geliştireceği unutulmamalıdır. Ayrıca çocuklar, gençler, kadınlar, engelliler ve yaşlılar gibi daha dezavantajlı grupların bu sürece dâhil edilmeleri önem arz etmektedir.
3. Ulus veya kimlik yerine *insan* odaklı politikalar. Zira kültür politikalarının temel öğesi insandır. Demokratik toplumlarda bireylere potansiyellerini geliştirme imkânı sunulması noktasında *kültür* ve *dil* önemli bir araçtır.
4. Kültür politikası geliştirme sürecine farklı aktörlerin dâhil edilmesi. Kültürel bir demokrasi ortamının yaratılması, Anayasal eşitliğin sağlanması

ve toplumsal sorunların çatışmasız bir şekilde sçözümlenmesi için fırsatlar sağlayacaktır.

5. Tanıtım ve markalaşmak için kültür yerine, *toplum için kültür* anlayışının benimsenmesi. Bu yaklaşım kültürün ve kültürel katılımcıların metalaşmasının önüne geçerek, toplumsal gelişmeyi artırabilir.

Felsefe ve kültür ilişkisini açıklamaya çalıştığım tez boyunca, kültürün toplumsal, ahlaki ve politik alanlardaki rolünü göstererek bu alanda entelektüel bakışın önemini ortaya koymayı amaçladım. Bu noktada tüm insani etkinlik alanlarını değişik yönleriyle eleştirel bir biçimde ele alınmasına imkân verenin felsefe olduğunu söyleyebilirim. Bu bağlamda kültür sorununa felsefi temelde yaklaşmanın, onu anlamaya çalışan diğer tüm disiplinlere zemin sağlayacağı iddiasının haklılığı ortaya çıkmaktadır. Felsefenin, düşünceyi belirginleştiren ve sistematiğe döken bir disiplin olması nedeniyle eğer kültürümüzü veya insanlık kültürünü düşünce açsından zenginleşmesini istiyorsak özellikle felsefi düşünceyi dile getirmeye, dillendirmeye ve yaşam biçimlerine önem vermemiz gerekmektedir.

SONUÇ

Felsefenin kültür alanına katkısı nedir? Birinci bölümde felsefecilerin kültür yaklaşımlarına baktığımızda, kültürün incelenmesi, sadece entelektüel bir çaba değil, yaşama dünyasında ortaya çıkan sorunları analiz etmek, sebeplerini ortaya koymak ve çözüm üretmek olarak anlaşılmalıdır. Kültür üzerine yapılan felsefi değerlendirmeler, kültürü anlamada kültür çalışmalarına temel oluşturmaktadır. Bu bağlamda ülkemizde yaşanan toplumsal sorunları nesnel bir şekilde çözümleyebilmek için *eleştirel felsefi tutuma* ihtiyacımız vardır.

İkinci bölümde verilen AK Parti'nin yazılı kültür politikalarının içeriğine baktığımızda, toplumun çoğulcu yapısını *milli birlik* ideali altında birleştirmeyi hedeflediği gözlemlenmektedir. Bu noktada geçmişteki uygulamaların ilerisine geçilerek etnik, dilsel ve dinsel farklılıkların resmi olarak tanınması söz konusudur. Toplumsal birlik ve beraberlik için bu durum önemli bir gelişmedir. Ancak uygulanan politikaların kapsayıcılığı ve teorik açıdan yetersiz kalmaları, kuşatıcı bir politikanın uygulanmasında en büyük engel gibi görünmektedir. Kültür politikasının sağlıklı sonuçlar verebilmesi her şeyden önce, kültür alanının önemi göz önünde bulundurulmakla başlar. Kültürel ürünleri, kültürel yaratımları ve kültürel aktörleri "şey"leştiren *bakış açısının değişmesi* gerekmektedir. Özellikle kimlik veya tanınma politikalarının çıkmazları tam da bu noktada belirginleşmektedir. Her şeyden önce kültürel aktörler, duyguları, düşünceleri, inançları, değerleri olan ve bunları bir dil içinde dışa vuran insanlardır. İnsanlar dilleriyle, kültürleriyle inanışlarıyla insandır. Bu noktada kültür politikaları " İnsan"ı ve "insanlarını" merkezine alması kaçınılmazdır.

Kültür politikalarına eşit katılım sağlamak, dezavantajlı grupları kültür hizmetine dâhil etmek toplumsal gelişme için önemli bir adımdır. Ayrıca kültür politikalarının hazırlık sürecine farklı kültürel aktörlerin dâhil edilmesi kültürel demokrasi için önemli bir göstergedir. Böylece kültürel aktörler kendilerini gerçekleştirmelerine, geliştirmelerine ve olduğundan daha iyi kılma imkânına sahip olmalarını sağlayacaklardır.

Ak Parti'nin kültür politikaları alanında başlangıçta attığı adımlar bugün daha zayıflamış görünüyor. Bu durumun bir sebebi olarak, kültürün rekabetçi yapısının sürekli öne çıkarılması, uluslararası ve ulusal düzeyde kültürün ekonomiye endekslenmesi olarak

belirginleşiyor. Kültür endüstrisinin bugün dünya çapında ekonomik gelişmişliğin ölçütü olduğu bir gerçektir. Türkiye bu noktada turizm sayesinde ekonomik kazanımlar elde etmektedir. Fakat bu noktada dengenin kurulamaması; politikalardaki teorik ve pratik kapsayıcılığının bulunmayışı; kültürün, sahip olunan kültürlerin gerçek anlamını kaybetme tehlikesini ortaya çıkarmaktadır.

Kültür Bakanlığı'nın turizmden ayrı olarak müstakil bir Bakanlığa dönüşmesinin doğru bir tercih olacağı düşüncesindeyim. Kültür Bakanlığı'nın mesai yoğunluğunun toplumsal ve kültürel gerçekliklerimizi anlama, tanıtma, yayma ve yayımlama çalışması yapması vazgeçilemez yegâne ödevi olmalıdır. Turizmin ise, Ticaret Bakanlığı bünyesinde şirket ve özel teşebbüslerle faaliyet göstermesi ekonomik açıdan daha verimli olabilir.

Siyaset, oyalama değil; etik çözümler üretme alanıdır. Devlet aklı, kültür sorunlarında hukuk alanında kalarak Cumhuriyet döneminden süregelen sorunlarla yüzleşip gerçekçi çözümler üretmek zorundadır. Devlet, toplum içindeki toplulukların farklılıklarını koruyarak sulh ve hukuk güvenliği altında yaşama güvencesi sağlamalıdır. Bunun için devlet-siyaset aklının yeniden düzenlemeye ihtiyacı bulunmaktadır. Toplumsal yapının homojen olmayışını ve çoğulluğunu dikkate almayan siyasal bir söylemin kalıcı başarısı yoktur.

Devlet, farklılıkları yaşamak isteyen kesimlerden gelen taleplerini görmemezlikten gelme yerine uzlaşı-iş birliği yönünde çalışmalara yönelmelidir. Mutlakıyetçi kültür anlayışından vazgeçilmesi, hem küreselleşen dünyaya kolay intibakı hem de ülkemizin geleceği açısından gerekli olduğu kanaatindeyim. Bunun için devlet aklının *felsefi vizyon*a gereksinimi bulunmaktadır. Farklı etnik kökenler, farklı inançlarımız ve dillerimizle ayırımcılığa ve saygısızlığa uğramadan bir arada yaşamamız Osmanlı tecrübesinde olduğu gibi mümkündür. Türkiye'nin kültür politikalarının kapsamlı ve uluslararası ölçütleri gözetmesi, kendi gerçeğindeki kültürel çeşitlilik ve zenginliğini dikkate almasına bağlı gözükmektedir. Kültür Bakanlığı görevini üstlenmiş ve görüş paylaşımında bulunan siyaset kökenli AK Partili Bakanların görüşleri de bu yöndedir.

Kültürel çoğulculuk günümüzün kaçınılmaz olgusudur. Türkiye toplumu olarak yerlilik, inanç ve yaşam değerlerimiz üzerinden sorunlarımızı çözmeyi tercih etmemizi gerektirmektedir. Tüm kesimlerin hak ve özgürlük taleplerinin karşılanması, çoğulcu, katılımcı, eşitlikçi ve özgürlükçü politikaların toplumsal huzura katkı sunacağı tartışmasız bir gerçektir.

KAYNAKÇA

Aslan, Hasan (2007). "Kültür Kavramının Tarihsel Gelişimi". *Folklor Edebiyat Dergisi*. cilt:13, sayı:52, 93-102, https://tr.scribd.com/doc/75481800/KULTUR-KAVRAMININ-TAR%C4%B0HSEL-GEL%C4%B0%C5%9E%C4%B0M%C4%B0-Hasan-ASLAN. Son erişim tarihi:02.04.2019.

Ada, Serhan (2009). "Bir Yeni Kültür Politikası İçin". *Türkiye'de Kültür Politikalarına Giriş* içinde. Derleyen: Ada S, İnce H.Ayça. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 81-109.

Adorno, W. Theodor - Horkheimer, Max (2014). *Aydınlanmanın Diyalektiği*. Çev: Nihat Ünler, Elif Ö. Karadoğan. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Akdeniz, Emrah (2013). "Nietzsche'de Dekadans Ve Kültür Eleştirisi Olarak Trajik Bilgelik". *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı:15, 111-126. http://www.flsfdergisi.com/sayi15/111-126.pdf. Son erişim tarihi: 05.02.2019.

Aksakal, Hasan (2015). *Türk Politik Kimliğinde Romantizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Bauman, Zygmunt (2000). *Siyaset Arayışı*. Çev: Tuncay Birkan. İstanbul: Metis Yayınları.

Bauman, Zygmunt (2013). *Postmodernizm ve Hoşnutsuzlukları*. Çev: İsmail Türkmen. İstanbul : Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Zygmunt (2017). *Hermeneutik ve Sosyal Bilimler*. Çev: Hüsayin Oruç.İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bottomore, Tom (2013). *Franfurt Okulu ve Eleştirisi*, Çev: Ümit H. Yolsal, İstanbul: Say Yayıncılık.

Cassirer, Ernst (1980). *İnsan Üstüne Bir Deneme*. Çev: Necla Arat. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Cassirer, Ernst (2012). "Kültür Felsefesinde İnsancı ve Doğalcı Temellendirme". *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi* içinde. Çev: Doğan Özlem. İstanbul: Notos Kitap, 222-256.

Cevizci, Ahmet (1997). *Felsefe Sözlüğü*. Ankara: Ekin Yayınları.

Cevizci, Ahmet (2012). *Felsefeye Giriş*. İstanbul: Say Yayınları.

Colhoun, Craig (2014). "Kimlik ve Tanınma Politikası". *Kimlik Politikaları* içinde, Editör: Fırat Mollaer, Çev: Fatma B. Hevacıoğlu, Özlem İlyas. Ankara: Doğubatı Yayınları, 132-179.

Connor, Steven (2015). *Postmodernsit Kültür*. Çev; Doğan Şahiner. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Cuche, Denys (2013). *Sosyal Bilimlerde Kültür Kavramı*. Çev: Turgur Arnas. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Çelik, Ş. Abdurrahman (2012). *Kültür Endüstrisi: Üç Yanlış Bir Doğru*. İstanbul: Literatür Yayınları.

Dilthey, Wilhelm (2011). *Hermeneutik ve Tin Bilimlerine Giriş*. Çev: Doğan Özlem. İstanbul: Notos Kitap.

Eagleton, Terry (2016). *Kültür Yorumları*, Çev: Özge Çelik. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Eagleton, Terry (2011). *Postmodernizmin Yanılsamaları*. Çev: Mehmet Küçük. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Eagleton, Terry (2014). *Tanrı'nın Ölümü ve Kültür*. Çev: Selim Dingiloğlu. İstanbul: Yordam Kitap.

el-Cabiri, M. Abid (2000). *Felsefi Mirasımız ve Biz*. Çev: Said Aykut. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Fay, Brain (2012). *Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi*. Çev: İsmail Türkmen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Fraser, Nancy (2014). "Tanınma Politikasını Yeniden Düşünmek", *Kimlik Politikaları* içinde. Editör: Fırat Mollaer. Çev: Fırat Mollaer. Ankara: Doğubatı Yayınları, 260-274.

Gleason, Phillip (2014). "Kimliği Tanımlamak: Semantik Bir Tarih". *Kimlik Politikaları* içinde. Editör: Fırat Mollaer. Çev: Fırat Mollaer. Ankara: Doğubatı Yayınları, 21-52.

Gökberk, Macit (1998). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Gutmann, Amy (2018). *Çokkültürcülük Tanınma Politikası*. Çev: Özcan Kabakcıoğlu. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Hegel, Wilhelm Friedrich, *Tinin Görüngübilmi* .Çev: Aziz Yardımlı. İstanbul: İdea Yayınevi

Habermas, Jürgen (2011). *Sosyal Bilimlerin Mantığı Üzerine*. Çev: Tüzel Mustafa. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Habermas, Jürgen (2014). "Özne Merkezli Akla Karşı İletişimsel Akıl". *Özneyi Yeniden Düşünmek* içinde. Hazırlayan: James D. Faubion. Çev: Sergün M. Acar. İstanbul: İnsan Yayınları, 253-270.

Heimsoeth, Heinz (2012). *Kant'ın Felsefesi*. Çev: Takiyettin Mengüşoğlu. Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Honneth, Axel (2014). "Tanınma Mı Yeniden Dağıtım Mı? Toplumun Ahlaki Düzenine Değişen Yaklaşımlar". *Kimlik Politikaları* içinde. Editör: Fırat Mollaer. Çev: Kübra Kelebekoğlu. Ankara: Doğubatı Yayınları. 242-258.

İnce, Ayça (2011). "Günümüz Türkiye'sinde Kültür Politikaları: Girş ve Genel Bakış". *Sivil Toplum Gözüyle Türkiye Kültür Politikası Raporu* içinde. Editör: Sethan Ada. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 46-53.

Kant, Immanuel (2000). "Aydınlanma Nedir?". *Toplumbilim* içinde. Çev: Nejat Bozkurt. Sayı:11. İstanbul: Bağlam Yayınları. 17-36.

Keskin, Mesut (2016). "Kültürün Felsefi Eleştirisi Olarak Kültür Eleştirisi". *Kaygı-Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı:27. 75-91. https://dergipark.org.tr/download/article-file/269415,. Son erişim tarihi:19.01.2019.

Khun, Thomas S. (2003), *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*. Çev: Nilüfer Kuyaş. İstanbul: Alan Yayıncılık.

Köktürk, Milay (2006). *Kültürün Dünyası Kültür Felsefesine Giriş*. Ankara: Hece Yayınları.

Kuçuradi, İoanna (2017). *Uludağ Konuşmaları*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Kulak, Önder (2017). *Theodor Adorno: Kültür Endüstrisinin Kıskacında Kültür*. İstanbul: İthaki Yayınevi.

Loytard, Jean-François (2014). "Bilimsel Bilginin Modern Pragmatikleri". *Özneyi Yeniden Düşünmek* içinde. Hazırlayan: James D. Faubion. Çev: Fikret Yılmaz. İstanbul: İnsan Yayınları. 271-292.

Lyotard, Jean-François (2000). *Postmodern Durum*. Çev: Ahmet Çiğdem. Ankara: Vadi Yayınevi.

McCarthy, Thomas (2013), "Eleştirel Kuram ve Felsefe İle İlişkisi Üstüne". *Frankfurt Okulu* içinde. Editör: H. Emre Bağce. Çev: Demet Songurtekin. Ankara: Doğubatı Yayınları. 55-83.

Mejuyev, Vadim (1998). *Kültür ve Tarih*. Çev: Suat H. Yokova. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

Melucci, Alberto (2014). "Süreç Olarak Kollektif Kimlikler". *Kimlik Politikaları* içinde. Editör: Fırat Mollaer. Çev: Ömer Mollaer. Ankara: Doğubatı Yayınları. 80-104.

Meriç, Cemil (2015). *Kültürden İrfana*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Oğuz, Esin Sultan (2010). Türkiye'de Kültür Politikaları ve Kütüphaneler (1923-1980), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Basılmamış Doktora Tezi, http://www.bby.hacettepe.edu.tr/e-bulten/dosyalar/file/bulten_aralik2010/Oguz_Doktora.pdf. Son erişim tarihi:27.12.2018.

Özafşar, Kutse Altın (2013). *Kültür-Sanat Finansmanında Özerklik Yaklaşımı İngiltere ve Sanat Yaklaşımı Örneği*.İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. file:///C:/Users/isgin/Desktop/Alt%C4%B1n%20%C3%96zaf%C5%9Far_K%C3%BClt%C3%BCr%20-%20sanat%20finansman%C4%B1nda_2013.pdf. Son erişim tarihi: 13.08.2019.

Özlem, Doğan (2012). *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*. İstanbul: Notos Kitap.

Parekh, Bhikhu (2014). "Kimliğin Mantığı". *Kimlik Politikaları* içinde. Editör: Fırat Mollaer. Çev: Suat Aksoy. Ankara: Doğubatı Yayınları, 53-75.

Rousseau, J. Jacques (1999). *Toplum Sözleşmesi*. Çev: Alpagut Erenuluğ. Ankara: Öteki Yayınları.

Sambur, Bilal (2009). "Özgürlük ve İnsan Hakları Açısından Alevilik Problemi". *Liberal Düşünce Dergisi*. Editör: Mustafa Erdoğan. Sayı:55. Ankara. 93-108.

Sarup, Madan (2017). Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm. Çev: Abdulbaki Güçlü. Ankara: Pharmakon Yayınları.

Seçkin, Aylin (2009). "Türkiye'de Kültür Politikaları Ekonomi Politiği". *Türkiye'de Kültür Politikalarına Giriş* içinde. Derleyen: Ada S, İnce H.Ayça. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. 111-128.

Simmel, Georg (2017). *Modern Kültürde Çatışma*. Çev: Tanıl Bora,Utku Özmakas. İstanbul: İletişim Yayınları.

Smith, Philip (2008). *Kültürel Kuram*. Çev: Selime Güzelsarı,İbrahim Gündoğdu. İstanbul: Babil Yayınları.

Tan, Nail (2003). *Cumhuriyet Dönemi Kültür Çalışmalarının Dünü, Bugünü, Yarını*, Ankara.

Taylor, Charles (2018). "Tanınma Politikası". *Çokkültürcülük* içinde. Editör: Amy Gutmann. Çev: Yurdanur Salman. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 46-93.

Toker, Yalçın (2004). "Önsöz". *Türk Medeniyet Tarihi İçinde Ziya Gökalp*. Sadeleştiren Yalçın Toker. İstanbul: Toker Yayıncılık.

Topçu, Nurettin (2014). *Kültür ve Medeniyet*. İstanbul: Dergah Yayınları.

Trigg, Roger (2005). *Sosyal Bilimleri Anlamak*. Çev: Beyza Sümer, Filiz Ürgüt. İstanbul: Babil Yayınları.

Turan, Şerafettin (2010). *Türk Kültür Tarihi*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Ural, Şafak (2012). *Pozitivist Felsefe.* İstanbul: Alfa Yayınları.

Uygur, Mermi (2013). *Kültür Kuramı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Üstel, Füsun (2009). "Kültür Politikalarına Bakış: Sorunlar ve Tartışmalar". *Türkiye'de Kültür Politikalarına Giriş* içinde. Derleyen: Serhan Ada ve H. Ayça İnce. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. 7-24.

Watson, Peter (2013). *Fikirlerin Tarihi*. Çev: Nurettin Elhüseyni. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

West, Cornel (2014). "Yeni Kültürel Farklılıklar Politikası". *Kimlik Politikaları* içinde. Editör: Fırat Mollaer. Çev: Özlem İlyas. Ankara: Doğubatı Yayınları. 183-205.

Williams, Raymond (2017). *Toplum ve Kültür*. Çev: Uygur Kocabaşoğlu. İstanbul: İletişim Yayınları.

Wolf, Susan (2014). "Yorum". *Çokkültürcülük Tanınma Politikası* içinde. Editör: Amy Gutmann. Çev: Rita Urgan. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 106-116.

IV. İktisadi ve Sosyal Hayatın Düzeni. Madde:41: https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm . 334 09 /07 / 1961. Son erişim tarihi: 14 Mart 2019.

Mükerrer Resmî Gazete. Sayı: 26636, BAKANLAR KURULU HAKKINDA YAPILAN GÜVENOYLAMASINA İLİŞKİN 5/9/2007 TARİHLİ VE 901 NUMARALI TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ KARARI EKİ: http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/09/20070907M1-1.htm . Son erişim tarihi: 25 Mart 2019.

Devlet Planlama Teşkilatı. Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013: https://www.metu.edu.tr/system/files/kalkinma.pdf . Son erişim tarihi: 01 Nisan 2019.

Kültür ve Turizm Bakanlığı. Kültür ve Turizm Bakanlığı 2010-2014 Stratejik Planı. Ocak 2010:

http://sgb.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/3968,stratejikplanpdf.pdf?0%20s54 . Son erişim tarihi: 17 Mart 2019.

Kültür ve Turizm Bakanlığı. Kültür ve Turizm Bakanlığı 2015-2019 Stratejik Planı: http://sgb.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/39219,stratejik-plan-2015-2019v3pdf.pdf . Son erişim tarihi: 17 Mart 2019

Kültür ve Turizm Bakanlığı. III. Milli Kültür Şurası 03-05 Mart 2017: http://kultursurasi.kulturturizm.gov.tr/TR-176614/kultur-politikalari-komisyonu---sonuc-raporu.html . Son erişim tarihi: 17 Mart 2019.

TBMM. Medenî ve Siyasî Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Dışişleri Komisyonu Raporu (1/589): https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c016/tbmm22016089ss0150.pdf . Son erişim tarihi: 19 Nisan 2019.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme:

https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/EkonomikSosyalKulturelHaklarSozlesmesi.pdf . Son erişim tarihi: 25 Nisan 2019.

Alevi Çalıştayları Nihai Rapor:

https://serdargunes.files.wordpress.com/2013/08/alevi-c3a7alc4b1c59ftaylarc4b1-nihai-rapor-2010.pdf . Son erişim tarihi: 04 Şubat 2019.

Avrupa Konseyi Avrupa Ulusal Kültür Politikalarının Gözden Geçirilmesi Program Türkiyede Kültür Politikaları Ulusal Raporu,(Basılı Olmayan Belge)- İnternet erişimi kapatılmıştır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Tarihçesi: https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-43034/tarihce.html, Son erişim tarihi: 21.07.2019

Milli Eğitim Bakanlığı, Tarihçe: https://www.meb.gov.tr/milli-egitim-bakanliginin-kisa-tarihcesi/duyuru/8852. Son erişim tarihi: 21.07.2019

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kuruluş Amaç Ve görevleri: https://www.ktb.gov.tr/TR-96130/kurulus-amaci-ve-gorevleri.html. Son erişim tarihi: 21.07.2019

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Misyon ve Vizyon: https://www.ktb.gov.tr/TR-133260/misyonumuz-vizyonumuz.html. Son erişim tarihi: 21.07.2019

Bütçe: https://www.bik.gov.tr/hangi-bakanlik-ve-kuruma-ne-kadar-odenek-ayrıldı-tam-liste/. Son erişim tarihi: 25.08.2019

Milli Eğitim Bakanlığı, Tarihçe: http://www.meb.gov.tr/meb/hasanali/hayati/halibiyografi.htm. Son erişim tarihi: 27.08.2019

14 Nisan 2003 tarihinde eski Kültür Bakanlarının Kültür Bakanlığı ile Turizm Bakanlığı'nın birleştirilmesi konusunda görüşme: http://www.hurriyet.com.tr/eski-kultur-bakanlari-erkan-mumcuya-ne-dedi-14103 . Son erişim tarihi: 29.08.2019